

■ İnsan habitatı ve insan gelişimi çok yakın olarak karşılıklı ilişkidir. Habitatın gerçek anlamda iyileştirilmesi insanlık durumunun iyileştirilmesi ile eşanlamlıdır ve insan habitatındaki hiçbir iyileştirme, insanlık durumundaki eşzamanlı bir iyileştirme olmadan düşünülemez ve bunun tersi de geçerlidir. Habitat gelişimi ile ilgili konular, insan gelişiminin felsefe ve ekonomisi ile eşit olarak ekonomik, toplumsal ve politik konuları da kapsarlar.

24

■ Toplumsal bir süreç olarak MİMARLIK, acil durumda da, normal durumda da aynı temel ilkelere sahiptir ve kent, kasaba ya da köylerde, hatta bütün ülkede aynı şekilde uygulanabilir. Şimdiye kadar elde edilen sonuçların iyimserliğine gölge düşüren şey, pek çok mimarlık okulunda, müfredatın öğrencilere gelecekte ne çeşit bir mimar olacaklarını seçmelerine izin vermesi adına çok az özen gösteriliyor olmasıdır. Mimarlık hala, sahip olunmayanlardan çok sahip olunanların sağladığı bir ayrıcalık olarak görülmektedir.

39

■ Gerçekten de kentin yapısıyla bugün taşıması gereken yük arasında ölümcül bir uyumsuzluk vardır. Nüfus yükseldikçe aynı imkânlar için gittikçe artan bir rekabet vardır – ve elbette zenginler, cazip kentsel araziye önceden ele geçirerek bu rekabeti kazanırlar. Kentteki iş imkânları örgüsü ile arazi fiyatlarını karşılaştırın. Yoksulların kaldırımlarda yaşamak zorunda olmasında şaşılacak bir şey var mıdır?

57

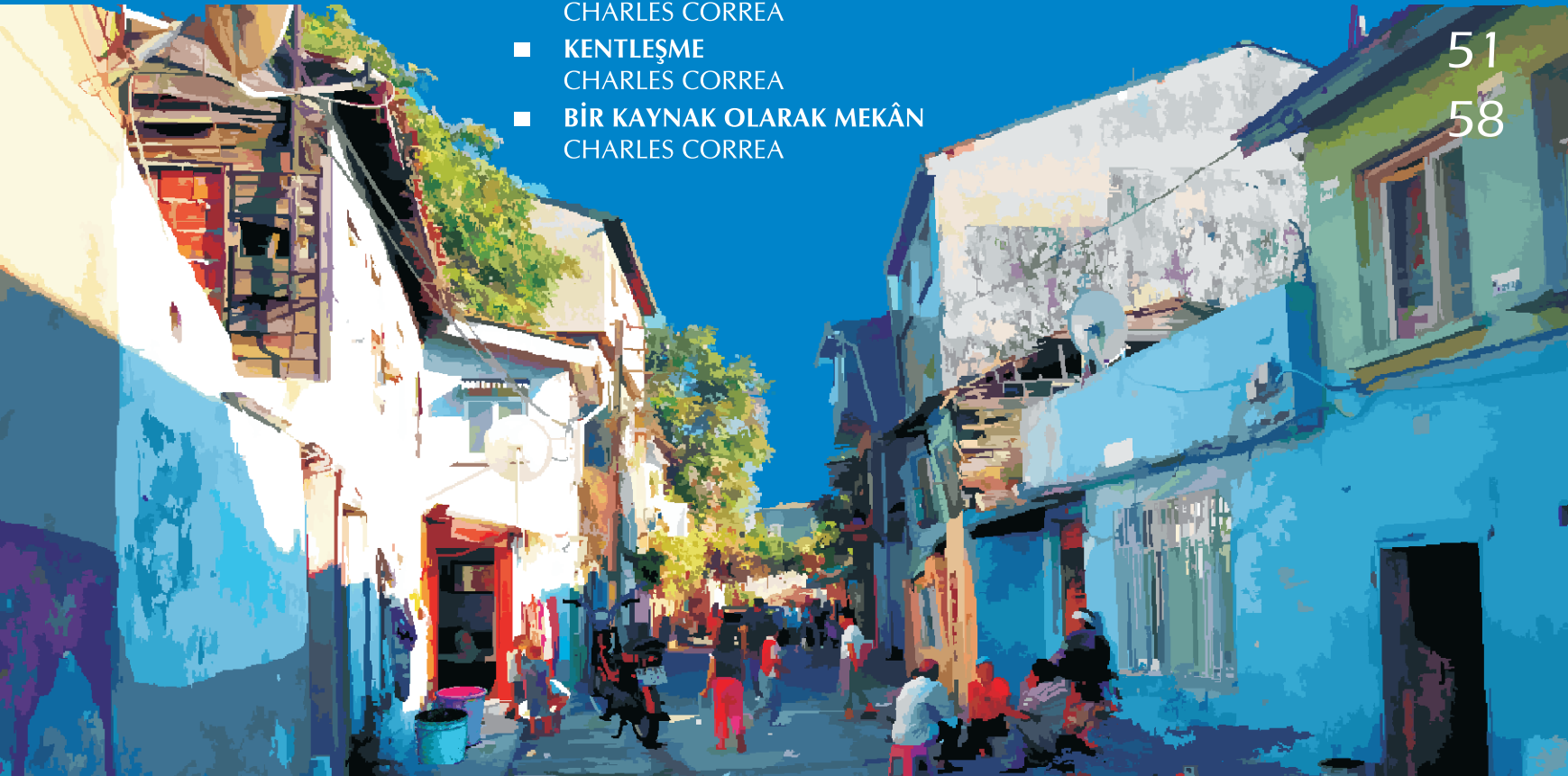
dosya 24

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ

MART 2011

mimarlığın toplumsal sorumluluğu

■ MİMAR(LIK) VE TOPLUM SUHA ÖZKAN, EDITÖR	1
■ ÖTOPYA, HEMEN ŞİMDİ! MICHAEL SORKIN	4
■ HABİTAT GELİŞİMİ ROMI KHOSLA	19
■ YETERLİ KONUT (BARINMA) HAKKI SELMAN ERGÜDEN	28
■ TOPLUMSAL BİR SÜREÇ OLARAK MİMARLIK TOPLUMUN (YENİDEN) İNŞASINDA MİMARLARIN ROLÜ JOHAN SILAS	32
■ KARAÇİ'DE YENİ KENTSEL GELİŞİM PARADİGMASI VE SİVİL TOPLUM TEPKİLERİ ARİF HASAN	40
■ KENTSEL BİR MANİFESTO CHARLES CORREA	50
■ KENTLEŞME CHARLES CORREA	51
■ BİR KAYNAK OLARAK MEKÂN CHARLES CORREA	58

M.S. 1' inci yüzyılda yazılıp yapı sanatının "mimarlık mesleği" olarak yapılanmasının düsturu olan Marcus Vitruvius Pollo'nun işlevsellik-sağlamlık-güzellik üçayağı, yeniden tanım ve geçerlilik kazandığı 14 üncü yüzyıldan Sanayi Devrimine değin, mimarlık mesleğinin sorumluluk alanının tanımı olarak hep varoldu. Mimarlık mesleği de genelde tekil yapıları sağlayan bir teknik ve artistik uğraşı olarak süregeldi.

Konut türü çoğul yapılar bile hep tekil yapıtların yinelenerek çoğalmasının ötesine gitmedi ve çoğu kez bu alan geleneksel olarak var olan yöresel yapıım süreçleri olarak sürdürüldü.

Ancak sanayi devrimi ile değişen kent yapılanmaları ve özellikle çalışan nüfusun birlikte barınması zorunluluğu mimarlık ortamına yepyeni bir sorumluluk alanı olarak girdi. Konut sağlamanın salt mimarlık becerisine bağımlı olmadığı birçok ekonomik, sosyal etmenlerin de belirleyici olduğu gerçeği, mimarlık mesleği içinde var olması gereken toplumsal sorumluluğun kaçınılmaz olduğunu belirledi.

Geçen yüzyılın başlarında gelişen ve yalınlığın ve seri üretimin savunucusu olan modern hareket ile yapı üretimi bir yandan tek düze ve standart olurken öte yandan yinelenebilir ve çok olanın erdemi önem kazandı. Modern hareket genel geçer bir evrensellik iddia ederken birçok yerel değeri yok saydığı için yeni kimlik tanımlarken tek düze kimliksizliği de beraberinde getirdi.

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen evrensel kentleşmeyi, varlıklı ülkeler *suburbia* gibi değişik yerleşim türleri olarak tanımlayıp yepyeni yaşam tarzları üretirken, ekonomik olarak varlıksız ülkeler yaşamı sürdürmenin "olmazsa olmazı" haline gelen kentleşme için birçok bakıma yaratıcı, minimalist, gerçekçi, kesinlikle ekonomik konut çözümleri ile ortaya çıktılar.

Bizde gecekondur, Yunanistan'da *prospibika*, Güney Doğu Asya'da *kampung*, Güney Asya da *basti*, Kuzey Afrika'da *bidon-ville*, Güney Amerika'da *barrio* olarak adlandırılan çözümler bambaşka çevreler ve yerleşim ortamları oluşturmaya başladı. Bu, insanların kendi kentsel varoluşunun barınağını da kendisinin yasa, kural, denetim tanımadan çözme durumu, hem yapı üretiminden sorumlu mimarları hem de kent ve toplum yönetiminden sorumlu politikacıları hazırlıksız yakaladı. Mimarların büyük bir kesimi bu gelişimi sağlıklılık olarak görüp umursamadılar. Politikacılar ise yoğun birliktelikleri nedeni ile kırsal alanı daha kolay manipüle edilebilecek bir nüfus birikimi olarak görüp kendilerine destek kaynağı olarak gördüler.

dosya

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Fatih Söyler

YAYIN KURULU
**Berin Gür, Cânâ Bilsel, Elvan Altan Ergut,
Emel Akın, Eşin Boyacıoğlu,
Serpil Özaloğlu**

Dosya Editörü
Suha Özkan

Dosya Koordinatörü
Berin Gür

Yayına Hazırlayan
Yeşim Uysal

Kapak Tasarım ve Uygulama
Songül Düzgün

Konur Sokak No:4/3 Kızılay Ankara
Telefon:0 312 417 86 65 Fax:0 312 417 18 04
e-posta: info@mimarlarodasiankara.org
http://www.mimarlarodasiankara.org

ISSN 1309-0704

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi tarafından
iki ayda bir yayımlanmaktadır.
6000 adet basılmıştır. Üyelere ücretsiz dağıtılır.
Burada yer alan yazıların içeriğinin sorumluluğu yazarına aittir.
Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.
Baskı tarihi: Mart 2011

Baskı
Desen Ofset A. Ş.
Birlik Mah. 448. Cd. 476. Sk. No:2 Çankaya - Ankara
Telefon: 0 312 496 3 43 (pbx)
info@desenofset.com.tr

Doğru düzgün sanayileşmenin olmadığı ortamlarda, kentlerde kendilerinden çok çocukları için gelecek arayan insanlar, zorunlu olarak hizmet ve enformel kesimin içinde kendi oluşturdukları asgari koşullar içinde yepyeni yaşamlar kurdular. Bu kesimin ürettiği hizmetler kentsel yaşamın temel varlığı olurken o varlıktan kendileri için edindikleri yarar hep eriştikleri sağlık, eğitim ve kent ortamının doğal olarak verdiği kültürel yararlardan öteye gidemedi.

Mimarlar bu değişimin ne öznesi ne de nesnesiydiler. Biraz şaşkın bir o kadar da kaygılı izlemenin ötesine gidemediler. Ancak 1970'lerde John F. C. Turner gibi kaygı duyan mimarların öncülüğünde "inşa etme özgürlüğü" yepyeni bir mimarlık söylemi olarak gündeme geldi. Turner'ın insanların kendilerine sağlanmayanı elde etmelerini bir hak ve özgürlük olarak savunması, mimarlık ortamında aykırı ama vicdani olarak çok destek alan bir seslenişti. Aynı ortamda etkinleşen Rod Hackney de mimarlığı varsıllara hizmet veren elit bir uğraşı olması yerine, yoksullarla birlikte bir arayış ve kaynakların en iyi biçimde kullanılmasını arayan bir süreç olduğunu savunmuş ve kişisel olarak da elde ederek örnek olabilme yolunu seçmişti.

Aynı yıllarda Tomas Maldonado, tasarım kuramına katkı olarak, "Mimarların görevi ender ve güzel çiçekler değil, yaygın ve çok yaban çiçekleri üretmektir" demişti. Amacı, nitelikli ama çok belki de tekdüze üretimi yüreklendirmektir. Bu alanda en güçlü ses Mısırlı mimar Hassan Fathy'den geldi. Fathy, mimarlık becerisinin, temelinde var olan kaynaklarının akılcıca ve yaratıcı bir biçimde biçimlendirilmesi olmasının ötesinde önceliğin hizmete en çok gereksinim duyan yoksullar olduğunu vurguladı. En önemli ve bir çok ürününün arasında başyapıtı olan "Yoksullar İçin Mimarlık" (*Architecture for the Poor*) mimarlığın toplum bağlamındaki sorumluluğunun en önemli manifestosu olarak tüm mimarlık ortamını etkiledi.

Hassan Fathy'nin Gourni ve Bariz'de gerçekleştirdiği kendi uygulamalarının başarıları tartışmalı olsa bile düşüncelerinin geçerliliği evrensel ortamda kabul gördü. Fathy'nin izinden giderek seçenek yapı teknolojisi üretmeye kendini adayan eylem gurupları büyük etkinlik kazandı. Batı Afrika'da Hugo Houben liderliğinde çalışan Fransa'nın Grenoble kentinde üslenmiş olan CRATerre, Fransa, Kanada ve İngiltere'den yönetilen ve İran, Vietnam, Mali, Moritanya ve Angola'da etkin uygulamalar yürüten John Norton liderliğindeki Gelişim İşliği (*Development Workshop*) ve Jak Vauthrin liderliğinde genellikle Büyük Sahra Güneyinde çalışan İspanya'da yerleşik mimarlık eylem gurubu, büyük etkinliklere ve seçenek mimarlık üretimine öncül oldular.

Mimarların bu yeni kentleşmeyi denetleyebileceklerini biraz da idealist olarak ele alan ve yaratıcı teknik beceri ile konut ve tuhaf kentleşme sorunlarının çözülebileceğine olan inanç ile Peru ve Filipinlerde açılan "mimarlık" yarışmaları mimarlık ortamının gündemini ciddi bir biçimde işgal etti. Oysa çözüm, iyi niyetle yapılan mimarca seçenek yapı tasarımları önerilerinin ötesinde gerçek sorunun ne olduğunu anlamakta idi.

Olagelen mimarlık söylemine koşut bir de "de facto" (emri vaki) mimarlık söylemi gelişti. 1976'da kurulan ve gelişen ülkelerdeki mimarlığı gündem edinen ve *post modern* söylemi umursamayan Aga Khan Mimarlık Ödülü 1980 Cakarta'daki "Kampung İyileştirme Çalışmaları"nı ödüllendirince anayolda giden mimarlık tutkunları şaşırdılar. Artık mimarlıkta bir tür pansuman, hemşirelik ya da koruyucu hekimlik olabilecekti. Sonraki dönemde, daha bütünleşik ve üniversite belediye işbirliği ile gerçekleşen "Surabaya Kampung İyileştirme Çalışmaları," insanlara daha iyi bir yaşama koşulları vermenin bir insanlık sorumluluğu olduğu kadar, mimarlığın kapsamında olması gerektiğini tüm dünyaya kabul ettirmişti. İşte bu süreç içinde benim bildiğim 30 yılı aşkın bir süredir kendini adanmışlıkla emek veren **Johan Silas** "toplumsal bir süreç olarak mimarlık ve toplumun yeniden yapılanmasında mimarın rolü," katkısını burada bizlerle paylaşıyor.

Aynı nesilden **Arif Hasan**, yaratıcı, üretken ve hayranlık uyandıran çok başarılı bir mimarken mimarlık uğraşısını bir kenarda bırakıp tüm yaşamını Karşı'nın özellikle Orangi bölgesinde bir sivil toplum hareketi olarak başlattığı iyileştirme çabalarını, o da bıkmadan usanmadan neredeyse otuz yıldır sürdürmektedir. Hasan'ın geliştirdiği sivil toplum örgütlenmesi ile sahiplilik birçok başka ülkede yinelenmek üzere çalışılmaktadır.

Selman Ergüden, İmar İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü'ndeki yönetim görevinde ve Birleşmiş

Milletler İnsan Yerleşmeleri ve Barınma örgütünde yine otuz yıla yakın çalışmış ve kendini adadığı yeterli (*adequate*) konut ya da barınma hakkı'nı İnsan Hakları çerçevesinde uluslararası ortamda savunmuş ve bu hakkın koşullarının oluşması için uğraşmıştır.

Kendi New York'da, yüreği dünyanın ücra köşelerinin dertleri içinde olan **Michael Sorkin**, çevre eksenli ütopyik düşüncenin yaygınlaşıp yepyeni bir yaşanabilir dünya özlemi için "Hemen Şimdi" sabırsızlığı ile özlemini bizimle paylaşmaktadır. "Ütopyayı hiçbir yerde olmayan, ama hemen her yerde var olan," olarak tanımlaması, Sorkin'in iyimser toplumculuğunun yansımasıdır.

Romi Khosla, Le Corbusier'in Chandigarh yeni başkentinde kentleşme ve kentsel yapılanma konularını üstlenen Jane Drew'in gözetiminde ekonomi eğitimi sonrası Londra'da mimarlık okumuştur. Sonra da Yeni Delhi'de üstün nitelikli ve çok takdir edilen mimarlık ve tasarım hizmetleri veren bürosunun öte yanında onlarca toplumsal mimarlık hizmetine zamanını ve yaratıcılığını vermiştir. Bulgaristan, Filistin, Nepal ve Moğolistan'daki mimarlığı toplum bağlamında ele alan çalışmalar, derslere konu olacak niteliktedir. Burada bizimle paylaştığı "master plan" kavramı yıllar boyu geliştirdiği planlama süreçlerinden özümlediği bir sunuş olarak yüklü ve yol gösterici bir katkıdır.

Charles Correa, tartışmasız, çağımızın kendisine en çok hayranlık uyandıran mimarlarından. Correa "Biçim iklimi izler," özdeyişi ile nitelikli ve geçerli mimarlığın çevre değerlerine öncelik veren yapıtlar olmasını ister. Bu ilkeyi kullanan onlarca yapısından her birinin içinde bağlam, ortam, iklim ve kültürel veriler iç içedir. Ayrıca, Yeni Bombay Planına temel olan: "İnsan kente çalışmaya gelir," ilkesi çerçevesinde yarattığı yeni çalışma alanları ile boğulma aşamasına gelmiş bir anakenti nasıl rahatlattığı gerçeği, artık planlama yazınına girmiş bir başarıdır. Ayrıca enformel ve kuralsız kentleşmenin yaşam ile olan barışıklığını sergileyen "New Landscapes" kavramı değişmekte olan kentlerimizi başlı başına çok farklı okumanın başyapıtıdır. Buraya onun üç özlü parçasını aldık. Eminiz esin kaynağı olurlar.

Mimarlığın toplumsal sorumluluğu, toplum kaygısı ve yoksulların barınak sorunlarına olan ilgi ve kaygı oldukça sürecelecektir. Eldeki seçki ile konunun ABD, Pakistan, Hindistan, Endonezya ve geniş dünyadan katkıları sunulmakta. Umalım bu konu güncelliğini hiç yitirmesin.

ÖTOPYA, HEMEN ŞİMDİ!

Michael Sorkin, Prof. Mimar-Kent Plancısı, NewYork

Şimdi en önemli görevimiz, gökyüzünde kaleler inşa etmektir.

Lewis Mumford, **The Story of Utopias**, 1922

Ütopya hep topa tutulur. Hannah Arendt, Karl Popper, Isaiah Berlin ve benzerlerinin de dâhil olduğu yaralı bir araştırmacılar kuşağı için Auschwitz, ütopya'nın kaçınılmaz son noktası olmuştur. Onlar için ütopya, çoğulculuğun, özgürlüğün ve bireyselciliğin, yani liberalizmin esas çekirdeğinin amansız düşmanıdır. Hitler ve Stalin'den sonra ütopyanın uyuma, serbestliğe, barışa, refaha, hazza, sağlığa, işbirliğine, özgürlüğe ve sevgiye dair erdemleri, basitçe aldatma ve hezeyana yönelik bir retorikinin parçaları, arzusunun ütopyacılık tarzları tarafından üretilemeyecek, hatta bunlara karşıt olan değerler olarak görülmüşlerdir. Bu ütopya karşıtlığı, sadece bir düşünce biçimine değil, ütopya'yı gerçekleştirmek için uygulanan ve bu kuşağın hep beraber tanık olduğu korkunç politik projeye karşı da bir saldırdır.

Evrenselleştirici ideolojilerin totaliter sonuçlarından duyulan korku hem tarihsel hem de meşrudur. Nazilerin ve Kızıl Kmerlerin ikisi de, onlara tabi olan insanları daha yüksek bir hedef temelinde yeniden biçimlendirmek yoluyla toplumun kökten dönüşümünün peşinde olan indirgeyici şablonların uygulayıcıları olmaları anlamında, ütopyacıdır.

Fakat geriye dönük olarak Bellamy'den Plato'ya her ütopyacılık yazarı, *Drop City*'den *Book Farm*'a her ütopyacılık denemeyi ve Ebenezer Howard'dan Filarete'ye her ütopyacılık kent bilimciyi silip atmak, yaşamsal ve yararlı olan bir söylemi küçümsemek ve ışıltılı bir iyimserliğin – bir tartışma tarzı olarak mimarların ve plancıların asla terk edemeyecekleri şeyin – üzerine şüphecilik boca etmek demektir.

Böylesi parlak, [Oz Büyücüsü'ndeki] Emerald-City benzeri tasavvurları sürdürmek bugün zordur (*Bıçak Sırtı*'nda [*Blade Runner*] hava her zaman yağmurludur) ve bunun sıkıntılı savunucuları olan bizler de faşist ya da – daha kötüsü – “Altmışların”, o ütopyacılık on yılın eski kafalı, naif fosilleri olarak yaftalanma riskini taşıyoruz. Güncel eleştirel söylemimizin oldukça büyük bir kısmının da, olumsuzlamanın aşırı estetize edilmiş üsluplarında biçimlenen geniş bir kötümserlikten kaynaklanıyor olması, ki bu olumsuzlama mimarlık kuramının büyük kısmını sarıp sarmalamıştır, doğrusu bu anlamda fazla yardımcı olmamaktadır. “Eğer”, diye yazar eleştirmen Rey Chow, “klasik düzeni kavramak için gereken terimler benzerlik, benzeşim, süreklilik ve yakınlık ise, modern dünyayı an-

lamak için gerekenler yabancılaşma, farklılık, süreksizlik ve mesafe ile ilgilidirler”¹. Bu distopyanın anavatanıdır, tüm korkularımızın, keyif ve neşeye yönelik olasılıklar değil, zorbalık tehdidi üzerinden derlenmiş bir toplamıdır. Bütünleyici üst anlatıların tümünün birden düşmanları olarak bizler, arka yüzdeki kâbustan o kadar korkuyoruz ki, imgelemin üstteki iyi yüzünü göremiyoruz ve böylece yektenliğin yararlı, yapıcı örneğinden vazgeçiyoruz.

Fakat distopyayı anımsatmak, aynı zamanda ütopyanın kendi eleştirisini her zaman içinde barındırdığını açıkça söylemek demektir. Ütopyanın özgün çıkış noktasının izini sürmek zordur fakat eşkâlinde her zaman cennet ve politikanın birleşimi vardır: etik toplumsal örgütlenmenin, hem biçimlerine hem de araçlarına dair, kurgu olarak sunulmuş bir portresi. Yaşamdan sonrası ile ilgili pek çok görüşü yapılandıran ikilik gibi – her cennetin bir cehenneme ihtiyacı vardır – ütopyacı tartışma da, mevcut olandan daha iyisine dair olasılıkların tasvirleri ile her şeyin çok daha kötü olabileceği fikri arasında salınır. Ütopyanın söyleminde sabit olan tehlikelidir: eylemsizlik ya kasvetli bir şimdiyi sürekli kılar ya da yıkımı getirir. Tıpkı cennet ve cehennem, toplumların meylettikleri yönde mükemmelleşmesi ya da yozlaşmasını temsil etmesi gibi ütopya da, mükemmelleşme ve yozlaşma fikirlerinden ikisine de aynı inşa etme mecazını yerleştirir. Distopyacı gelenek – hem terör hem ironiden oluşan kaynaklarıyla – Plato’dan (Plato’nun ideal kent görüşü, daha az ideal olan ve o kentin gerçekleştirilemezliği esas dayanağı olan alternatiflerle karşılıklı diyalog halinde üretilmiştir) More’a, Swift’e, Malthus’a, Yevgeny Zamyatin’e, Orwell’e, Philip K. Dick’e ve sinema salonlarındaki filmlerin yarısına kadar uzanır. Ütopya, hakıyla düşünüldüğü zaman, niçin, ne sonuçlarıyla ne de yöntemleriyle, bir kâbus olmadığını açıklamak zordur.

Ütopya kuramcıları sadece ütopyacı ve distopyacı savlar arasında değil, ütopya kategorisi içinde de farklılıklar olduğunu kabul ederler. Bu farklar kesin değildir fakat değişmeksizin, kuralcılık ve eleştiri kutupları üzerinden düzenlenirler. Tarihçi Russell Jacoby – günümüzde sol ütopyacılığın yeniden canlanmasının birkaç taraftarından biridir – Frederic Jameson’ın ütopyacı temenni ve ütopyacı biçim ayırımına koşut olarak, “put kırıcı” ve “şabloncu” ütopyalar ayırımını yapar. Kent bilimci Françoise Choay “ilerlemeci” [*progressivist*] ve “kültürcü” [*culturalist*] ütopyacıları bahseder. Bir yanda altın çağlar diğeri uzak ufuklar var-

dır. Bir yandan insan, diyelim ki, Ernst Bloch ile Yona Friedman’ı birbirinden ayırma ihtiyacı duyuyor, ama öte yandan da bu farklılıklar ilk izlenimdekinden daha az olabiliyorlar. Tekrar etmek gerekir ki, temennisini biçim üzerinden dile getirmek ütopyacı projenin doğasındadır, ters çevrilmiş ya da üstü kapalı biçimde de olsa. Bu onun hem gücünün hem de sorunlarının kaynağıdır.

Ütopyacı bir sav her zaman inşa fikrini, belirsiz, geçici ya da kurgusal olarak tanımlanmış da olsa, “ideal” olanın kendisini ortaya çıkarmak için getirilen bir dizi insan müdahalesini içerir. Ütopyanın koşulu, kendi gerçekleşmesini önermesindedir, sonuca yönelik bir müzakere halidir: *Topos* – yer fikri – olmadan ütopyacı düşünce, basitçe başka bir etik, metafizik ya da politik spekülasyon biçimi olmaya doğru kayıp giderdi. Ve işte bu yüzden çok önemlidir – mimarlık ve politika arasındaki yansıtımlı bağlantı hakkında somut olarak fikir üretebilmenin tam olarak tek yolu olmasıyla. Ütopyalar tasarlamak, politika ve mekân laboratuvarına girmek, ikisinin karşılıklılıkları üzerine deneyler yapmak demektir. Bu laboratuvar, kentin kendisinden farklı olarak, değişkenlerin seçici olarak ve serbestçe kontrol edilebildiği bir yerdir. Uygulama noktasında, somut olanın noktasında, ütopyanın varlığı sona erer.

Ütopyacı şehirciliğin *topos*ları yüzyıllar boyunca dikkate değer ölçüde tutarlı kalmıştır ve kent ve toplum arasındaki türdeşlikten kaynaklanırlar. Bu türdeşlik, bağımlılık ve büyüme ile ilgili; kamu ve mekânlarının ilişkisi ile; doğru ölçüler ve toplulukların örgütlenmesi ile; adil toplumlarda güzel olanın niteliği ile; inşa edilmiş olanla doğal olanın ilişkiliği ile ve öznellik ve mekânın etkileşimi ile ilgili sorulara davetiye çıkarmaktadır. Mimari ütopyaların alanı dâhilinde bu konular, çeşitli biçimlerde ortaya konabilirler ve bir şablona – bir modele – dair fikir her zaman retoriktir. Ütopya ve distopya basitçe aynı savı üretmek için kullanılan farklı suretler olabilirler, fakat distopyanın özel gücü, hem bugüne ait risklere açıklık getirmesinde hem de kendi alternatifinin özgül alternatifleri hakkında sessiz kalmasındadır.

Totaliterliğin ütopyadaki kaçınılmaz içkinliğinden korkanlar için distopik temsiller, eleştiri üreten kişiyi aşırı kuralcılığın risklerine karşı yalıtma avantajına sahiptir. Fakat ütopyacı düşünceye sadece distopyacı biçimlerinde rıza gösteren eleştirinin ironisi, ütopyayı olduğu gibi dosdoğru alan, hayal gücünden yoksun, köktenci bir yorumbilme ihtiyaç duymasındadır; bu, zamanın başlangı-

cını tam olarak altı bin yıl ve yirmi üç dakika öncesi olarak hesaplayan İncil tefsirlerinden pek de farklı değildir. Herhangi bir şeyin içinde yeni olanı yektenliğinden yaklaşıp düşünmek, bir uyarı olarak şekillendirilmediği sürece, şimdi'nin şiddetle yok edilmesine yönelik bir kışkırtma olarak görülür. İdealizmin riskleriyle cesaretleri kırılmış olarak, ütopyanın böylesi eleştirmenleri, Platonik yalana hayal etmenin değerini göremeyecek kadar takılıp kalmışlardır.

Ütopya bir *telos*'tur, kat planı değil. Fakat kat planlarını mecaz olarak ve kent tasarımlarını politik tartışma ortamı olarak kullanır. Her plan, mecazi de olsa, temsili ne kadar gerçek, ne kadar eksiksiz, ne kadar kullanışlı, ne kadar yakın, ne kadar özgül – ve bunlarla birlikte ne kadar duruma ve şarta bağlı – olduğu sorularını davet eder. Ütopya, bir kurgu, imal edilmiş bir gerçeklik olduğu için, mevcut olan şimdi ile varsayımsal olan arasında yararlı bir farklılaşma oluşturarak işlev görmelidir. Jameson ve Jacoby'nin sınıflandırmalarıyla da önerildiği gibi, bu sorular her zaman derecelere tabidir. Akli başında hiç kimse Thomas More'un ütopyasını sözcüğü sözcüğüne bir öneri olarak anlamaz – şimdiden uzaklığı onun mekânını uygulamaya yönelik değil, eleştirel alanda konumlandırır. Fakat yine de, bir davranış kuralları dizgisidir ve belirlediği kurallar Bahçe Şehir'inkilerden [*Garden City*] daha az “gerçek” değildir.

Sosyolog Karl Mannheim – ütopyacı yaklaşıma yakın bir araştırmacı – planlamayı “ussal olmayan üzerine ussal ustalık” olarak tanımlamıştır; psikanalize de gayet güzel uyan bir tanımlama. Tıpkı rüyalar gibi kentler de somut olandan inşa edilirler, fakat tanıdık olan sürekli olarak yeni – ve bazen ürkütücü – biçimlerde yeniden şekillendirilir. Kenti, onunla etkileşim içinde, ilişkiye, görünüme, davranışa, imgeleme ve alışverişe dair yetkinliklerini şablon ve rastlantının diyalektiği yoluyla değiştirerek yaratırız. Dokusunu, mevcut – fakat sonsuz olmayan – bir tikellik oluşturmak için, sonsuz sayıdaki geri bildirim döngülerinden örerek yaratırız. Henri Lefebvre, kenti bir eserler toplamı [*oeuvre*] olarak tanımlarken haklıdır – bir şey olarak değil, bir eser olarak. Bu tanım aynı anda hem başat hem de belirsizdir. Hem şeyler hem de süreçler kötüye gidebilir ve planlama tarihi de – tıpkı ütopyanın tarihi gibi – bildiğimiz haliyle kentte her şeyin tam olarak yolunda olmadığına, sonuçların tatmin edici olmadığına dair süre giden bir algıdan ibarettir. Ütopya sonuçları, tersine çevirme yoluyla tartışılır, distopyalar kestirim yoluyla.

Plato'dan Marx'a her siyaset, iyi olana dair geleceğe yönelik bir çeşit beklenti ve bir kuram ortaya koyar. Ütopya usalcıların cennetidir ve en sorunlu modern karmaşası bilimdir. Araçsallığı ve pozitivizm atmosferi ile bilim – ve ona koşut ekonomik, toplumsal ve lojistik örgütlenme sistemleri – devasa toplumsal girişimler için yeni bir gerçekleştirilebilirlik meydana getirmiş ve buna (tartışmalı da olsa) etik bir zarf sağlamıştır. Birleşik Devletler'deki tutucu eyaletlerin Darwin'den bu kadar korkmasının bir sebebi vardır: biyoloji yaratılışı yeniden konumlandırır. Teknoloji, hem temsili hem de erişiminde kendi otonomisinin söylencesine, insan aracılığının ötesinde kendi kendine işleyen tanrısal gerçekler kümesi ile ilgili söyleneceye katkıda bulunmuştur.

Ütopya ve distopya imgelemin güncel en yaygın çalışmalarının, mekâna dair gözde anlayış ve eleştiride başlıca toplumsal rolü üstlenmiş olan bilim kurgu alanında gerçekleşmiş olması bir tesadüf değildir. Hayal dünyamız *Cyborglar* ve *Hobbitler*le doludur; krallıkları ve gezegenleri ile; kentleri ve mimarlıkları ile; canavarları ve azizleri ile. Bunlar, tıpkı Club Med'den Vegas'a ütopyalarımızın umutla ilgili kendi olanaklarımızı resmetmesi gibi, paranoyanın güncel biçimlerini haritaya dökerler. Öyle sanıyorum ki bu temsillerin, – toplumsal değerler ve toplumsal ilişkiler üzerine kurulmuş oldukları için – kentin, bir insan yapısından çok toplumsal bir düzenleme olarak daha geniş bir anlamda düşünülmesinde katkıları olduğu öne sürülebilir. Solaris'ten Gaia'ya ve Süper-organizmaya bilinç de, daha yukarı doğru tanımlanmaktadır.

Dünya Savaşı sonrası “bilim kurgu”nun büyük bölümünün kasvetliliği anlaşılabilir. Baskın olumsuz okumayı destekleyerek, kaygımızın görünümünü çok büyüleyici bir hale getirerek ve her seferinde imgelemin alanını tanıdık sınırlar içinde sabitleyerek, biçimsel ütopyacılığın (ki bu en iyi durumda yararsız, en kötüsünde son derece kötü niyetli olarak tarifenir) devre dışı kalması etkisini doğurmuş, genellikle küçük düşürücü bir tanımlama içindedir. Bunun büyük kısmı, topyekûn denetimin yumuşak (*The Truman Show*) ya da sert (1984) tarzlarının Huxley/Orwell kutuplaşması üzerinde bir yerlere denk gelir. Daha kuramsal ütopyacılık karşıtlarının, modern evrenselcilik ve öznenliğin, Agamben'ci yalın (ya da düşünmeyen) yaşama – ya da kendisini dönüştürme yeteneğinden mahrum başka herhangi bir varoluş biçimine –; ütopyacı örgütlenme şemalarının tam bir kesinlikle uygulanması için gereken merkezi otoriteye indirgenmesi ile ilgili korkuları ile aynı korkula-

rı yansıtırlar. Bu korkuların kendilerinin de – kölelik, toplama kampları, kimliksiz çok uluslu şirketler, zihin kontrolü, genetik mühendislik, kolay aldanılan benzeti ve tüm diğerleri ile – hem gerçek hem de aynı anda pek çok yerde bulunabiliyor olmasının da bu anlamda karşıt bir etkisi olmamıştır.

Belirgin olarak daha mimari bir açıdan, “geleceğin kenti” kinayesinin seri olarak gerçek bina inşamaza ilham veriyor olmasının da doğrusu pek yardımcı olmamaktadır. Dünya, kentin en iyi durumda ne olabileceğinin spekülasyonları olarak doğmuş olan modellerin uygulamaları ile bu kadar doluşturulduğu zaman, Platonik bir idealist – ve ütopyacılık karşıtı bir şüpheli – olmamak çok zordur. Yakın zamanda Kore’den döndüm; pek çok şey, aşırı geniş otoyollarına ve kullanımların işlevsiz ayrımına kadar, *Ville Radieuse*’in hayret verici ölçüde tam bir yeniden üretimi. Birkaç hafta önce Alma Ata’da idim; hızla yalıtılmış golf siteleri kabuğu ile kaplanıyor – Bahçe Şehir’den gelen çizginin sonu; toprak sahibi çiftçiden beceriksiz golfçuya – Ruskin golf sopalarını Morris’e uzatıyor. Dubai’deki ana akım olduğu gibi 1939 General Motors pavyonundan çıkarılmıştır. Vegas, postmodern göstergebilimsel yeniden-birleştirmenin ilahlaştırılmasıdır, bir işaretler dünyasıdır. Virginia’daki *Crystal City*, Metabolist ölçekte bir dev-yapıdır. Tüm bu “ütopyacı” morfolojilerin bir sonraki yaşamları hem bereketli hem de kokuşmuş olmuştur.

Burada tartışmak istediğim şey, kente dair biçimsel dağarcığın eleştirel yeniden dirilişinin, hem mimari uygulama hem de yaşadığımız dünyanın kaderi açısından can alıcı önemde olduğudur, fakat bu sadece politika ile samimi ve araştırmacı bir ilişki içindeyken mümkün olabilir. Kentin küresel kaynaklar ve bunların dağıtımı ile mecburi ilişkisiyle birlikte gezegenin kaçınılmaz, son derece tehlikeli çevresel değişimindeki rolü göz önüne alındığında, özellikle kentsel politika alanının büyük kısmının bu acil sorunlar etrafında biçimlendiği açıktır. Tekil kentlerin birbirine sıkı sıkıya bağlı küresel ekonomik ve politik örgütlenmeler sistemlerindeki otonomilerinin doğasının, özgürlüğün hem tekil hem de federe biçimleri için gittikçe daha can alıcı bir konu haline geldiği de ortadadır. Her zaman olduğu gibi, günümüzün ütopyaları da özgürlük ve sınır arasında yeni dengeler keşfetmek zorundadırlar.

Güncel politik ifadelerde bizi ütopya ile ilgili en çok endişelendiren şey çeşitliliğe düşman oluşu ve tesadüf ve farklılığı ortadan kaldırışıdır. Bu anlaşılabilir bir kaygıdır. Gözden düşmüş olan Mo-

dernist ütopyaya tek bir politik desen hükmetmektedir: eşitlik, bu da basit aritmetik biçimde anlaşılır. İnsanların eşitliğinin sonsuz sayıdaki biçimini gerçekleştirmek için verilen kavga her zaman herhangi bir ilerlemeci siyaseti harekete geçirmek zorundayken – aslında her zaman dayanağını biçimlendirmek zorundayken – matematiksel sınırlarını zorlamaya başladığında fikir, çok can sıkıcı bir tonlama edinebilir. Buradaki tuzak, aynılığın distopyasında, yalın yaşamın, politik olanın dışındaki yaşamın eşitliğindedir. Postmodernist distopya bu korku üslubunun, aynı anda hem incelenip ayıklanmış hem de sonsuz olan imal edilmiş farklı tarzları canlandırarak, özel bir çeşitlemesini yürütmektedir. Bugünün kentsel kâbusu, farklılıkların sadece mimari olduğu, ütopyanın idealize edilmiş geometri formatları ile olan tarihsel ilgisi- nin güncel ifadeleri ile üretildiği kenttir.

Jane Jacobs’un bir örneği olduğu Modernist planlama eleştirisinde, ütopya ve nazım plan kesin olarak eşanlamlı hale gelirler. *Herhangi bir* hayal edilmiş fiziksellik düşüncesi ile bilinen olumsuz sonuçlara sahip belirli bir icraat tarzı arasındaki bu ses kaynaşması, özellikle de biçimler ve değerler arasındaki kesin bir eşbiçimlilik ile ilgili iddialarda bulunuyorlarsa, bütün büyük planlar ile ilgili bir şüpheye yol açmıştır. Bu kaygı, hem biçimsel düzendeki güncel ütopyalar için – örneğin, doğru olan üzerine sahip oldukları tereddütsüz Modernist anlayışlarıyla Yeni Kent bilimciler [*New Urbanists*] için – hem de Jacobs’un kendisi ya da “gündelik yaşam” kent bilimcileri ve korumacıları gibi devredilmiş kısıtlama ütopyacıları için geçerlidir. Bunların hepsi bir altın çağ retoriği ortaya koyduğu halde – özellikle değerli bulunan bir şimdiki zamanın altın çağına dair düşünce de dâhil olmak üzere – daha demokratik bir planlama tarzına yönelik olarak paylaştıkları iddialar – ya da politik temelleri – onları, Modernist kolu da dâhil olmak üzere, ütopyacı şehirciliğin daha eski tarihi ile birleştirir.

Bu savların hiçbirisini tamamen reddetmek istemiyorum fakat politik iddialarının tutarlılığını tartışmak, ütopyacı şehirciliğin (gizlenmiş de olsa) gerçek kuvvetinin ve iyi, demokratik yaşama dair imgesel nitelikler üzerine (retorik de olsa) yaygın anlaşmanın, farklılığın, fırsatın ve hazzın korunması ve geliştirilmesine dayandığını önermek demektir. Fakat dışlayıcı bir çeşitlilik fikrinde, herhangi bir biçimsel ütopyanın özel yetkesini geçersiz kılan derin bir çelişki vardır: güncel bir ütopyanın evrensel gayelerle biçimsel bir tekillik olarak ifade edilemeyeceği fikri. Benim savduğum şey şu-

dur: eğer bir ütopyacı olmak hoşgörü, açık uçluluk ve bunun sebepleri ile ilgili sürekli münakaşayı benimsemek demekse bu, ilkelerden uygulamaya pek çok çeviri olacağı, pek çok ütopya olması gerektiği ve tek bir biçimsel yakınsama noktasına dair fantezinin, bitip tükenmez bir türdeş olmayan sonuçlar çoğulluğu yararına çöpe atılması gerektiği anlamına gelir. Ütopya tam olarak, bir kent olduğu için *değil*, kentin bir temsili olduğu için önemlidir. *Herhangi bir* ütopyacı imgenin mecburi tekilliği, çoğulluk yoluyla – her ütopya kentsel olasılıklar dağıtıcılığına fazlasını ekleyecektir – ve kentsel ütopyacılığın, son-hallerin değil, yola çıkış noktalarının çalışması olarak genelinde yenisinden biçimlendirilmesiyle giderilecektir. Ütopyacılar için tarih sona eremez.

Eğer ütopyanın görevi kentsel biçim farklılıkları dağıtıcılığı genişletmekse bu, farklılığa belirli bir şekilde değer veren bir siyaset adına yapılmalıdır; *Coca Cola* ya da *Pepsi*, *Frank* ya da *Rem* gibi, tüketici için fazladan bir seçim olarak değil. Ütopyanın *temsil ettiği şey*, her zaman, mimari, kentsel ya da alansal düzenleme ortamı yoluyla kısıtlanan ya da daha okunaklı kılınan toplumsal ilişkiler ile ilgili bir düşüncedir de. Azami düzeyde bu, ütopyalar kümesinin heterotopik ve çoğul olması gerektiği, değişebilirlik üzerine düşünmek için bir donanım ve ne kadar uçta da olsa sınırlar hakkında bir öneri sağlaması gerektiği anlamına gelir. Bunun karşıt görüşü, belli bir ölçeği aşan herhangi *yönlendirmeli* bir temsilin, tam da, farklı taraflarca dillendirilmiş farklılıkların gerçekten çarpışmasının ve işbirliğinin ürünü olmaması sebebiyle, engellenmiş farklılığın temsili olması gerektiğidir. Fakat bu görüş, imgelem ve fantezinin yorumlayıcı çeşitliliği beslemedeki faydasını, kendi özel alanlarında işlerlik gören sanatçı ve düşünürlerin rolünü ve ütopyaların küresel düşünce birikimine zararı değil katkısı olduğu olgusunu reddeder.

Ölçeklendirmeye karşı direnç – ki aslında ütopyanın özgürlüklerinden biridir – elimizdeki krizin gerçek boyutlarını görmezden geliyor. Bu konuda durmaya gerek var mı? Altı buçuk milyar insan; yarısı şehirlerde. Bunların yarısı da varoşlarda. Kentsel nüfus her hafta bir milyon insan artıyor ve bunların çoğu da yoksul. BM'ye göre, 2015'de nüfusu bir milyondan fazla 358 şehir olacak, yüzyılın yarısında bu rakam 1000 olacak. Bunların en az 27'si mega-kentler olacaklar – nüfusu on milyondan fazla olan kentler – ve bunların da 18'i Asya'da olacak. Kaynakları vahşi biçimde dengelessiz dağıtıyor oluşumuz, aşırı gelişim ve eşitsizlik ikiz sorunlarını üretmekte. Büyümenin sınırla-

rı vardır ve sürekli ekonomik genişlemenin motoru daha şimdiden dünyanın sınırlı taşıma kapasitesinin keskin kenarına doğru hızla ilerliyor: Dünya-daki herkesin bizim yaşadığımız gibi yaşayabilmesi için bir gezegen kadar daha yüzeye ihtiyaç var. Otomobil sahipliği oranı ABD'de 1912'de olduğu kadar olan ve politikası Yankee'yi bir an önce yakalamak olan Çin'i düşünün. Daha şimdiden, Pekin dünyanın en kirli havasına sahip. Peki ya bu sıçrama başarılı olursa ne olacak? Haklarını yememeli, Çin hükümeti yeşil hareketleri hızlandırmaya başladı, fakat buz tabakası hızla eriyor. Maden ocağındaki kanarya ruhunu teslim etti bile.

İç içe geçmiş bu sorunlara en akılcı çözüm kökten bir şekilde sürdürülebilir pek çok yeni şehir inşa etmektir. Bunlar, yeni bir tür şehir olmalıdırlar – iyi şehirler yapmakla ilgili binlerce yılın düşünce ve eylemi üzerine inşa edilecek, kökten bir şekilde yeniden biçimlendirilmiş kentsel durumu kaçınılmaz temeli olarak kabul edecek, türlerin yaşamının devamını ve mutluluğunu temel dayanağı olarak alacak, anlamlı farklılığa giden çok sayıdaki yolu bulacak ve savunacak ve özgürlük projesinde ilerleme getirecek şehirler. Bu kentlerin biçim ve eylemliliklerinin ne olabileceğine dair araştırma ve tartışmaya yoğun bir ihtiyaç vardır. Kısacası, ütopyaya vahim bir şekilde ihtiyacımız vardır.

Ütopyacı düşüncenin gücü, hiçbir yerde olmayan, ama şimdiden her yerde olan yerleri kayıtsız bir şekilde yansıtmada yatar. Ütopya ile yukarıda dile getirdiğim beylik laflar üzerine hepimiz hemfikir olabiliriz, fakat bunların biçime kurdukları köprü haklı olarak tehlikeli ve köktencidir; “mümkün olandan” “gerekli olana” doğru, başka bir sınıfa kayması gerekir. Bu nokta, ütopyanın ütopyacı olmayı bıraktığı noktadır ve artık soyutlamaların sağladığı savunmayı talep edemez. Fakat kuram ve eleştiri, dünyevi uygulama biçimine nasıl bürünebilirler? Ütopyanın belirleyici nitelikleri olan umudun canlılığı ve biçimsel ifadenin seçiciliği, var olmaya yönelik bir sonraki adımı nasıl atar? Bu benim kendi mimari tasarımımın merkezinde olduğu için, bunun işlerliğe yönelik potansiyelinden vazgeçmek yerine ortografik olarak işlemek ve ütopyayı değil, ama ileri görüşlü o eksantrik kişinin, Patrick Geddes'in kullanım ve anlamlandırmasını takip ederek, “ütopya”yı [*eutopia*] tartışmak istiyorum. Bu değişim, projenin kurgusunu ve gerçek fırsatlarını bir nefeste söyleyerek, iyileştirilebilir gündemini açık etmektedir.

Başka bir iyileştirme projesi olan öjenik'i² çağrıştırması pahasına, “eu” ön ekini kasıtlı olarak kulla-

niyorum (ötopya; “daha iyi bir yer” anlamında). Ki öjenik, tıptan cinayete uzanan kavisiyle, ütopyacı yanılğı için sadece kent bünyesinde işlerlik gösteren herhangi bir ütopyaadan çok daha uygun bir tını sağlamaktadır. Geddes’in biyolojizmi de biyolojinin, bilimsel çabamızın sembolü olarak fiziğin gitgide daha çok yerini almakta olduğu bir zamanda kullanışlı görünmektedir. Bu, biçimsel karmaşa için hummalı bir arayışın – yerçekimine meydan okur görünen açılardan, patlayabilirliğin, kuantum mekaniğinin yarım bıraktığı uçları birleştirmenin ve kendi haline bırakılmış kod yazımının mahcup kaçınılmazcılığının arayışlarının – gittikçe daha ilgi çekicilikten uzak ve estetik açıdan dar bir meşgale olduğu mimarlığın, günümüzdeki krizinde de yansır. Kentsel sorunlara doğru söylemsel kayma, hem bu paradigma kaymasını hem de kentsel olanın yeniden politikleştirilmesini yansıtır. Kente olan yenilenmiş ilgimizin çevrecilik ve tarihsel olarak kızıl olan meselelerin yeşillenmesine koşut olması bir tesadüf değildir.

Geddes’in kendisi de soy arıtımı ve bunun şehirciliğe çevirisi ile ciddi olarak ilgilenmiş fakat bu girişim alışılmadık, hatta çarpık olmuştur. Geddes, şehirciliğin solunuma ilişkin bir modelinin öncüsü olmuş ve kentlerin ve bölgelerin karşılıklı etkileşimi ile ilgili çalışması, daha geniş anlamda gezegensel bir çevredeki öğeler olarak kentlere dair ekolojik bir kavrayışın oluşmasında yardımcı olmuştur. Soy arıtımı, evrimin modern kuramlarının güçlenmesi, türlerin değişkenliğine dair biyolojik bir temelin keşfedilmesi ve bu değişimin anlamlı bir hedef için kontrol edilmesi girişimi ile mümkün kılınmıştır. Uygulamaya konması belirgin mekanizmalara, genetik seviyedeki mutasyonlara ve insan özelliklerinin kuşaklar boyunca aktarılmasının doğasına bağlıdır. Fakat Geddes’in biyolojisi, kalıtımla ilgili – yüzyıl başında hala canlı olan – tartışmanın kaybeden tarafındadır ve desteğini Darwin’in öncülü Jean-Baptiste Lamarck’tan ve onun genetik olmayan, kazanılmış özelliklerin aktarılabilirliği yönündeki inancından yana koyar.

Diğer yandan Geddes’in Lamarck’ı kentselleştirmesi, onun hatalı biyolojisini tersine çevirir ve etkin bir şekilde değer kazandırır. Kentle organizma arasında benzetim kurarak Geddes, kentin biçim ve davranışlarında bulunan ve hem düzeltilebilir hem de sonsuza kadar aktarılabilir olmasıyla gerçekten de sonraki kuşaklara da geçirilebilen bir *toplumsal* kalıtım düşüncesi formüle etmiştir. Bu kavram – bilimi boş verin – önemlidir, çünkü ütopyacı fikir üretimini hem bir mevki hem de bir düzenleyici olarak, kenti de toplumsal olanın biri-

kimi ve kentin kendisinin evrimsel kişiliğinin dizgilenmiş kaynağını oluşturan, yani kentsel hafızayı oluşturan bir anlaşmalar ve düzenlemeler tarihinin karmaşıktırıcı sonucu olarak sunar. Fakat hafıza, tıpkı evrim gibi, çatışmalı olarak üretilir ve gelecek de her zaman belirsizliklerin ve görünüm-lerin kaypak bir öbeğinden dövülerek oluşur.

Kent tarihsel bir fenomendir ve geleceğini göz önüne getirmek için şimdideki-geçmişini göz önüne almak gerekir; bu da bizi Jane Jacobs’a ve onun kendi belirgin ve güçlü ütopyacılık tarzına geri getirir. Basitleştirici olmak gerekirse bu, iki bileşeni içerir. İlki, sakinlerinin, serbest fakat disiplinli ve şefkatli bir piyasa ekonomisi yoluyla en üst seviyeye çıkarılmış katılımının bir sonucu olarak kendi kendisini düzenleyen bir sistem olan iyi kent düşüncesidir. Jacobs’un ütopyasında katılım illa ki doğrudan anlamıyla politik değildir, fakat talepkâr (ve memnun edici) bir şekilde etkileşimli olduğu için, bir tür politik yayılmaya denk gelen belirgin bir kentte-olma-hali’ni içerir (bu politik yayılma, o en dirençli geçmişe yönelik ütopyanın, Atina’nın fiziksel ve politik bileşenlerini anmak gerekirse, *agora* ve *polise* benzerlik gösterir).

Jacobs’un şimdinin-ütopyası’nın diğer bileşeni morfolojiktir ve Jacobs’un çalışması, yoğun bir şekilde kuralcı bir biçim ütopyasıdır. Övdüğü belli bir takım biçimlerin bazı Amerikan kentlerinin 18. ve 19. yüzyıldan kalma kısımlarının güncel durumlarından alınmış olması onun tasarısını daha az ütopyacı yapmaz: iyi biçim ve iyi yaşam arasında sabitlenmiş ve karşılıklı olarak belirleyici bir ilişkiye dair, le Corbusier, Sitte, Fourier ve bu arada da Plato’nun da fikirlerinin altını çizen aynı düşüncüyü paylaşmaktadır. Nostalji de ütopyacı olabilir. Tüm öncülleri gibi Jacobs’un çalışması da, iyi olana dair belirli bir düşüncenin ürünüdür ve tüm ütopyalar gibi, görüş ayrılığı ile ilgili o zor soruyu davet eder ve bu yüzden de sorunun gerçekte ne olduğunun aralıksız olarak sorgulanmasını gerektirir.

Muhtemelen Jacobs, kendi kendisini örgütleyen bir sistemin kendisini içkin bir tereddüt diyalektiği ile inşa edeceğini ve sonuçlarının her zaman içselleştirilmiş bir eleştirel güç içereceğini öne sürecektir. Ya da ortaya koyduğu modelin özellikle – ve hatta benzersiz bir biçimde – çeşitliliği besleme, farklılık ihtiyacını barındırma yetisine sahip olduğunu. Jacobs, bu eleştirel kütle, eleştirel karışım ve eleştirel düşünce durumunun, doğrudan eylem, adil ve ağır bir biçimde ayarlanmış piyasa ve akıllı tasarımın bir birleşimiyle – kısacası, hayal

ettiği türden mahalleleri üretmek için hali hazırda iş üstünde olan güçler tarafından – gerçekleştirilebileceğini düşünmüştür. Fakat Jacobs’un çalışması ile ilgili sıklıkla – ve haklılıkla – sorulmuş olduğu gibi, tüm bu kurallar kümesi *tabula rasa* üzerinde nasıl çalışacaktır? Jacobs’un düşüncelerine dayanan yeni bir kent inşa etmek mümkün müdür?

Bence bu sorunun cevabı “evet”tir fakat aynı zamanda Jacobs’un morfolojik tartışmalarının kendi politik duruşunun dışında kalamadığı ve bunun da bağlantı noktasının belli bir yer ve zamana çok ilişik olduğudur – 1950 ve 60’lı yıllarda Greenwich Village [New York]. Tarihsel morfolojik yanılğının püf noktası işte buradadır: biçim ve politikanın, yaratı ve temsilin ilişkilerinin ters çevrilebilirliği düşüncesi. “Gündelik yaşam” kent bilimcileri ile “yeni” kent bilimciler arasındaki uyumsuzluğun örneğin, Jacobs’un taslağındaki birbirine bağlı iki bileşenin birbirinden ayrılmasını temsil ettiği ve bunun da, her iki “uygulamanın” da sahip olduğu karakteristik yetersizliklere ve daha gerçek bir birleşmeye yönelik sonuçsuz tartışmalara yol açtığı söylenebilir. Politik küme her zaman mimarlık kümesinden daha geniştir ve bu da şu demektir; mimarlık her zaman politik olabilir fakat politik mimarlık diye bir şey yoktur.

Ama biz, iyi kent düşüncesini sınamak için bir deşer olarak sıklıkla kullanılan çeşitlilik sorununa geri dönelim. Buradaki, başlı başına farklılığın deşil, farklılıklar ve arzular arasındaki uyum ve bunların nasıl üretildiği ve deşerlendirildiğinin sorunudur. Tüketim toplumu, küçük farklara dair içine işlemiş narsizmi ve 1000 farklı mısır gevreği içinden yapılan seçimi anlamlı kılmakla ilgili tertibatı ile bir model sunar. Bunun kentsel eşdeşeri, sadece tek bir sınıf ürünün çeşitliliği üzerine deşil – Susan Fainstein ve deşerlerinin de göstermiş olduğu gibi – tek bir sınıf insan grubu için sunulan fırsatlar çeşitliliği üzerine odaklanır. New York’taki *Time Warner Center*’in geniş bir restoranlar, konutlar, otel odaları ve ofisler karışımı varken ve bu yüzden bir seviyede “karma-işlev”in kusursuz bir örneği iken bu, çok belirli bir grup insana yönelik bir karışımdır – en zengin olanlara. Ve üst seviye pazarda da, alt seviyedekinde de karışım, pek de kendi kendisini düzenlememektedir. Harlem’deki 125. Cadde, küçük, bireysel mülkiyetli ticari işletmelerin bir harmanı olmaktan, yerel olanın alışveriş merkezi modeli üzerinden baştan yaratıldığı, Gap’tan Starbucks’a, tek tipleştirilmiş bir çokuluslu satış mağazaları dizilimine dönüşmüştür. Fainstein, çeşitliliğe ait deşerin, sol eleştiriden, meşhur büyüme makinesi “Yaratıcı Sınıf”ının tari-

fini samimi bir şekilde “elitlerin çeşitliliği” diye yapıarak çeşitlilik ve eşitlik düşüncelerini açık bir şekilde ayıran Richard Florida gibi büyüme taraftarlarına yaptığı göçün açık izini sürer.

Eşer özgürlük fırsatlarla ilgiliyse, o halde çeşitlilik seçmenin ön koşuludur ve seçeneklerin genişlemesi kuramsal olarak iyi bir şeydir. Fakat genişleme fikri, tam olarak hangi seçeneklerin büyüme için elverişli alanlar olduğu ve seçeneklerin – ve seçeneklerin inşasının – toplum genelinde nasıl dağıtıldığı ile ilgili olmak zorundadır. Kent, seçim ve fırsatların ayarlayıcısı ve dağıtıcısıdır ve bununla birlikte yeni olasılıkların keşfedildiği ortamdır. Başarısı, seçeneklerin ve arzuların ahenkli kılınması üzerinden ölçülebilir; seçim yapmanın erişilebilirliği ve uygunluğu ile; bu seçeneklerin keşfindeki yaratıcılığı ile; ve yurttaşlar tarafından yapılan seçimlerin sonuçları ile. Eşer iyi kentler düşüncesi üzerine konuşmaya devam edeceksek, Atina ve Gomora’yı birbirinden ayırmak şart olacaktır. Yine de daha önemlisi seçimin, var olan şeyler arasındaki seçimden, bir şeyler yaratan, kendine ait bir yaşam (ya da bir şey) keşfetme yetisi yaratan bir eylem olarak seçim düşüncesine doğru kaydırılmasıdır.

“Gerçek” bir seçim yapma sürecini başarabilmek üzerine temellenecek geniş anlamlı bir çeşitlilik siyaseti fikri tam isabet gibi görünse de, çeşitlilik düşüncesi üzerine sorular hala elimizdedir ve ben de burada tekrar Geddes’in ilhamına ve biyolojik model ya da benzeşime geri döneceğim. Biyolojik ya da ekolojik topluluklar için biyo-çeşitlilik temel bir konudur ve deşeri bir dizi yolla ortaya konabilir. Bugün tartışmanın çoğu, soyların tükenmesi sorunu üzerine odaklanmaktadır ve bunun oranı – Norman Myer 1979’daki, her yıl 40.000 türün yok olacağı ile ilgili ünlü tahmini en üst düzeyde bir ikazdır – ve çevrenin insan eli ile deşitirilmemesinin (yağmur ormanlarının yok edilmesi, sera etkisi gazlarının salımı ve benzerlerinin) buna etkisi ile ilgili ateşli bir tartışma vardır.

Soyların tükenmesinin *niçin* kötü bir şey olduğunun tartışmasında bir dizi pozisyon öne sürülmüştür ve bunların çoğunun insan toplumunun çeşitliliği ve habitatlar olarak kentlerin bu süreçteki rolleri soruları ile bazı benzerlikleri vardır. Tıpkı yağmur ormanlarının gezegenin en yüksek biyo-çeşitliliğe sahip çevresi olması gibi kent de, toplumsal olarak en yüksek çeşitliliğe sahiptir ve bunların ikisi bu tartışmayı benzeşim üzerinden yürütmek için birbirini tamamlayan mevkilerdir. Her ikisi de geniş sistemlerdir ve ikisi de “zekâ” üzerinden düşün-

lebilirler. İlginçtir ki türlerin korunması lehinde en sık ortaya konan savlardan biri – belki bilimsel ilginin iletimi adına da mecburi olan birisi – bilinmez olanın içinde doğrudan kendi çıkarımızla ilgili olan genel bir yönelime dairdir; kaçırmış olabileceğimiz olası tedavi yöntemleri, elimizden kaçacak egzotik malzemeler, asla bilemeyeceğimiz yeni enerji çözümleri, hiç gidemeyeceğimiz güzel yerler ve henüz sormayı bilmediğimiz sorular gibi.

Soyların tükenmesi sorunu ile öne çıkarılan çeşitlilik meselesi (tarihsel kentlerin soyunun tükenmesi ya da süreksiz dönüşümleri de buna dâhil olmak üzere), toplumsal ya da genetik hafızanın kaybını ve fırsatların buna eşlik eden yok oluşunu ve bununla birlikte, ekolojistlerin her zaman (anlamalı bir şekilde) topluluklar üzerinden çalıştıkları, üretkenlikle ilgili yarı-ekonomik meseleyi de içerir. Böylesi ekolojik toplulukların ekolojik üretkenlikleri ile ilgili üç temel çeşitlilik etkisi vardır. İlki “tamamlayıcılık”tır [*complementarity*]; türlerin birlikte var oldukları düşüncesi – ki bu, çeşitliliğin mekânsal olarak ifade edilmesidir – “niş bölüntülenmesi”, yani farklı türlerin farklı kaynaklara ihtiyaç duyması ile mümkün kılınmıştır. Bu da, daha yüksek çeşitlilik sahibi bir topluluğun eldeki kaynakları daha tam ve verimli kullanacağı anlamına gelir. Toplumsal kuramda tamamlayıcılık, politik olarak ödüllendirdiğimiz bir başka değer olan işbirliğinin çıkarına bir sav sağlar.

“Kolaylaştırma” [*facilitation*], daha açık biçimde sinerjistik olan, bir türün çevreyi başka bir türün esenliğini kolaylaştıracak biçimde değiştirmesi anlamına gelen bir diğer etkidir. Azot düzenleyici bitkiler tarafından toprağın zenginleştirilmesi, meyve yiyen kuşlar tarafından tohumların dağıtılması ya da daha genç komşularında su ve sıcaklık gerilimini azaltan “bakıcı bitkiler” bunun içindedir. Son olarak “örnekleme etkisi” [*sampling effect*], daha yüksek çeşitliliğe sahip bir bileşimde üst düzey doğal öz üretme yetisine sahip bir türe rastlama ihtimalinin çok daha yüksek olduğu anlamına gelir. Örnekleme etkisi hem farklılaşma hem ölçek öğeleri içerir ve çeşitlilik yoluyla daha yüksek kolaylaştırma ve tamamlayıcılığı mümkün kılar.

Örnekleme kelimesi, kent için özellikle anlamlı bir kelimedir ve farklı kullanımları bir dizi farklı yollar açar. Örnekleme, *rap* müziğin genetiğinde, anlam mutasyonundaki önemiyle kilit rolindedir. Var olan bir müzikteki sözler, vuruşlar, ezgiler, motif ve müzikal cümlecikler alınır ve açık yüreklilikle rekombinant³ olan yeni organizmaya iliş-

tirilirler. Bu işlem, hem kentlerin ayrıştırılmasında içkindir, hem de olası riskler taşır. Eninde sonunda kentler açıkça rekombinant mekanizmalardır fakat bütünüyle tesadüflere bağlı oluşmuş değişimlerdir. Tıpkı “doğal” seçim gibi kent de, tesadüf etkileşimlerin daha hesaplı olaylarla kol kola girip yeni türler, koşullar, olaylar, içgörüler ve olasılıklar ürettikleri bir temelde tanımlanır. Çekim ve itkiye dair kurallar karşılanır, icat edilir, evrimleşir ve göz ardı edilirler.

Yönelimsel ve tarihsel bir olay olarak böyle bir gelişme, ilerleme ile ilgili soruyu da beraberinde getirir. Basitleştirilmiş Darwin’ci bir anlamda ilerleme, hayatta kalma ile ilişkilendirilir ve hayatta kalmaya olanak sağlayan en temel değer “zindelik”tir. Toplumsal alanda bu konumda, çoğu daha az güvence sağlayan ve daha geçici olan başka değerler vardır. Pek çoğu mekâna çevrilen değerlerin bir kabı, potası ve seçkisi olarak kent, zindeliğin belirlenmesi için hoşgörü, ekonomik kazanç, iktidar, haz ve benzerleri gibi daha öznel ve çelişik sınamalar ortaya koyar. New York’un eski ucuz kiralık konutları 19. yüzyılın göçmen New York’unun ticari çevresi için son derece uygun olsalar da yaşam için uygun değillerdi ve bunların yasama yoluyla mutasyonları açıkça öjenik idi (konut yasa-sı, havalandırma, yalıtım ve sağlığın korunmasına yönelik bazı özellikleri seçmiş ve eski organizmayı bu özellikleri taşıyan yeni bir organizmaya dönüştürmüştür).

Kiralık konut örneğinin de gösterdiği gibi genetik evrimsel model zorlu bir modeldir ve Geddes’in, kazanılmış toplumsal özelliklerin kentin biçim ve alışkanlıklarına işlenmesi yoluyla aktarılabilirliğine yönelik kuramı bize çok bir yol kat ettirmez. Buradaki hata, benim örnekleme düşüncesi için kullanmış olduğum iki ayrı yolun ayrımını belirler. Pek çok açıdan güncel kent bilimimiz devasa bir Örnekleme Kentidir; tıpkı televizyon gibi, sonsuz sayıda üst üste binmeler, uç uca birleştirmeler ve kurgular üreten rekombinant, öjenik bir organizmadır. Bunda, apaçık bir yaratıcılıkla birlikte yabancılaştırmaya yönelik seçkici bir sanatsallık varsa da, sorun bu yeniden birleştirmelerin sıklıkla genişleyen değil daralan bir olasılıklar birikimine dayanıyor olmasındadır, tıpkı *Time Warner Center*’ın yanıltıcı karma işlevleri gibi. Burada çeşitlilik bir örtüdür ve “gerçek” küresel kent, küçük bir grup olasılık üreticisinin eylemlerinin bir sonucudur. Bu olasılık üreticileri, görüş ve demografiyi kendileri “örneklerler” ve bu örneklemler tarafından üretilen kimliklerin, gittikçe belli alanlarda kümeleşen geniş ölçekli tüketimin verimliliğini

bir dizi dikkatle hesaplanmış kamuoyu inşası yoluyla pürüzsüzleştirmek amacıyla, (üreticilerin) arzularıyla bağdaşacağı çevreler inşa ederler. Böylece nirengilendirmeler, oldukça derin politik uygulamalardır.

Eğer bir ekosistemi değerlendirmek için kapsayıcı bir koşul varsa bu, “sağlık” düşüncesidir ve bizim politik ve toplumsal olanla dolu, sağlıklı bir çevreyi güvence altına almak için yaptığımız – etken ya da edilgen – müdahalelerdir. Bir çevrenin sağlığını nasıl ölçeriz? Kendimizinkini uzun ömürle (soyun tükenmesinin karşıtı), hastalığın varlığı ya da yokluğu ile ve yaşamla ve yaşamın niteliği ile ölçüyoruz (tüm bunlar yağmur ormanıya olduğu kadar kentle benzeşim içinde kullanılabilirler). Sağlıklı bir ekosistem, üretken (yukarıda aktarılan anlamlarda) ve dengeli olandır ve çeşitlilik her ikisi için de çok önemlidir. Plancılar için toplumun dengesi düşüncesi, karmaşık da olsa, tıpkı çeşitlilik gibi geniş oranda paylaşılan bir değerdir. Ekolojistler çeşitlilik ve dengeyi bir dizi biçimde karşılıklı ilişkilendirirler. “Ortalama” düşüncesi bunlardan biridir; çeşitlilik içeren sistemlerin, üyelerinin değişime verdikleri ayrışık tepkileri zamanla karşılayabilme becerisi. “Negatif eşdeğişirlik” bir diğeridir; eğer bazı türler daha iyiye gidiyorken diğerleri iyi durumda değilse, sistem içindeki daha fazla türün, daha yüksek bir dengenin işareti olarak, bütüncül değişirliği azaltacağı düşüncesi. Rekabet negatif eşdeğişirlik için, güvence için önemli bir kaynaktır. Türlerin “fazlalığı”, sıkıntıya karşı daha fazla olası tepki sağlayarak sisteme bir tampon oluşturur: kaynakların daha tam bir kullanımı ve işgalci nitelik ya da süreçle birlikte varoluşun mümkünlüğü sayesinde işgale karşı direnç ve çeşitliliğin, hastalığın etkilerini belli bir türle sınırlama yetisi sayesinde hastalığa karşı direnç sağlar.

Ütopyanın tarihinin fazlasıyla ispatladığı gibi, benzeşimler inşası tehlikeli bir şey olabilir. Yine de, bazıları her zaman için diğerlerinden daha uygundur ve – öyle sanıyorum ki – biyoloji şu an bizim için özellikle anlamlıdır. Tür olarak bir krizle yüz yüzeyiz ve mimarlık ve şehirciliğin gerçek anlamda “organik” bir uygulamaya dönüştürülmesi ihtiyacı çok acil. Modernist “içinde yaşamak için makineler” görüşü umutsuz biçimde sınırlayıcı hale gelmekle kalmamış, mimarlığın araçları da gittikçe daha ekolojik olmuşlardır ve inşa edilmiş ve doğal çevrelerin bir araya gelişleri artık uzun zamandır tamamıyla görsel bir mesele değildir. “Peyzaj şehirciliği” gibi disiplin melezlerinin ortaya çıkışı hem bu birliğin onaylanması hem de araziden zehene uzanan ölçeklerde modelleme ihtiyacına

yönelik bir taleptir. Hepimizin içinde böyle bir gönüllü evrim cisimleşmeden var olamayız.

Peki ya adalet? Peki özgürlük? Topluluk? Patrick Geddes’in geliştirdiği yeni-Lamarck’çı model uygunluğunu, seçim bileşenini içermesinde bulur; kendi etkinliğimizle ve noosferin (sadece insan kavrayışıyla erişilebilen o uzamın) sonsuz ve her an kat kat açılan gizemiyle etken bir şekilde tartışmaya açabileceğimiz değerler alanını önümüze açmasında bulur. Buradaki tehlike, tekrar etmek gerekirse şudur ki, katılımımız, Jacques Rancière, Chantal Mouffe ve diğerlerinin tarif ettiği cinsten bir “demokrasi-sonrası” sistemiyle baskılanabilir; yani iktidar ve seçim öyle kökten biçimde parçalanıp devlet dışı taraflara (şirketlere ya da STK’lara) dağıtılabilir ki, politika tamamen sahteleşip hepimiz otomatik bir bireyciliğe, kolektif eylem ya da gerçek katılım olasılığı olmadan, kısacası muhalefet imkanından mahrum edilmiş bir biçimde hap-solabiliriz.

Biyo-çeşitlilik – şansa bağlı, evrimsel bileşeni ile birlikte – şehircilik için ve şehirciliğin biçim ve alışkanlıklarının sürekli olarak yenilenmesi ve sorgulanması için verimli bir model sunmaktadır. Biyo-çeşitliliğin üretiminde merkezi bir konumda olan sürekli mutasyon, hem insanların hem biçimlerin çarpışmalarının sayısını arttırmayı ve karşılıklı etkileşimlerinin rekombinant ve sürtünme enerjisini en üst seviyeye çıkarmayı hedefleyen bir şehircilik anlamına gelir. Politika, sonuçların dikkatle incelendiği ve uygun bulunduğu araçtır ve kontrol edilebilir bir yoğunluk politikanın varlığını sürdürebilmesi ve gelişebilmesi için gerekli olan ortamdır. Çeşitlilik sadece kendinden ve kendisi için bir değer değildir; aynı zamanda kanıttır. Lefebvre’ci “kent hakkı” düşüncesinin, yani geleceğini hayal etme hakkının uygulanmasının kanıtıdır. Hoşgörünün, “hürriyetsizliklerin” azaltmasının kanıtıdır. Keşfin kanıtıdır. Gezegenin sağlığının kanıtıdır. Bireysel düşüncelerin haklı birbirine benzemezliğinin kanıtıdır. Herhangi sabit bir “konsensüsün” sahteliğinin kanıtıdır, ki konsensüs, Rancière’ye göre daha temel biçimde demokratik olan “dissensus”u, hükümsüz kılar.

Eninde sonunda karşımıza çıkan soru, fiziksel olarak kenti inşa etme işinin bu değerleri yönlendirip yönlendiremeyeceği ve eğer mümkünse bunun nasıl olacağı sorusudur. Bazen, bağlantı oldukça doğrudur: bazı “özgürlüklerin” bazı gerekli mekânsal dolayimleri vardır. Toplanma özgürlüğü ve hareket özgürlüğünün bunları kolaylaştıran mekânlara ihtiyacı vardır ve hem gerçek hem

de temsili seçeneklerin hiçbirisinin, bedenlerin karşı karşıya gelmesini, sokağa olan hakkı, ortadan kaldırmasına izin verilemez. Başka bazı özgürlükler – karşılanabilir konut hakkı, kent hakkı, mahalle seçimi hakkı gibi, iyi sonuçlar ortaya çıkması yönünde rolleri ne olursa olsun fiziksel çözümlere yatkın değildirler. Ve kazalar da – çeşitliliğin gözler önüne serilme anları – tanımları gereği planlanamazlar.

Şehirciliğin sorunu, yaşamak ve anlamlandırmak için yapışkan – ama hapsedici olmayan – yüzeyler yaratmaktır. Ütopyacı proje her zaman olasılıklar dağarcığını genişletmekle, mevcut anı tartışmaya açık alternatiflerle verimli kılmakla ilgili olmuştur. Bir temsil olarak Modernist ütopya farklılığın yok edilmesini resmetmiş olabilir fakat bağlamı içinde bir insan ürünü olarak, aynı zamanda kentin biçimiyle ilgili olasılıklar dağarcığına bir katkı olmuştur. Ve duyarlı da bir katkı, yeni üretim ve toplumsal örgütlenme biçimleriyle, yeni teknolojilerle, yeni ideoloji ve politik düzenlemelerle, yeni temsil tarzları ile, biçim ve mekânı dair yeni hislerle. *Farklı* bir biçimde okunmayı hakketmekte ve böylece çeşitliliğin araştırılması ve tanımlanması için yararlı bir araç olmaya devam etmektedir.

Tüm bu düşünceler için ötopycacı bir temel ortaya koyduğuma göre, bu değerlendirmeyi, daha iyi bir kente yönelik bir istekler demeti ile sonuçlandırıyorum. Bu kıstasların uygulanabilir olması ve iyi kent biçimini “gerçekliğe” yakınlaştırmak için bir temel oluşturmaları düşünülmüştür.

Hadi buna manifesto diyelim!

Manifesto: Ötopycacı Kentler için 12 Nitelik

1. Kesin Surette Yansız

Sürdürülebilirliği nasıl ölçeriz? Girdi ve çıktıların kesin bir hesabını tutarak. Peki hangi standartta? Ben ütopyacı imkânsızlıkla başlıyorum, hiçbir zaman ulaşamayacak ama yine de sürekli olarak ölçülecek bir son halle. Kentsel özyeterliliğin mekanizmasına en yakın olan ekonomik model ithal ikamesinin modelidir. Klasikleşmiş *The Economy of Cities* kitabında Jane Jacobs bu sürecin, kentlerin ilk gününden beri hızlı kentsel büyümenin ve farklılaşmanın arkasındaki temel tarihsel güç olduğunu öne sürmüştür. Genel olarak bütünüyle ekonomik bir dinamiği tarif etmekte kullanılsa da bu düşüncenin erekselci bir bileşeni de vardır. Kentlerin niçin büyüdüğü sorusunu berabe-

rinde getirir ve dolaylı olarak da, büyümenin sınırına dair bir kavrayış içerir.

Politik otonomi ve çevresel özyeterlilik arasındaki bu dengenin ölçeğe dair açık bir bileşeni vardır ve tekrar edersek, kontrol edilemeyen büyümeye karşı akla yatkın tek çözüm yeni şehirler yaratmaktır; pek çok yeni şehir. Elbette bu süreç her zaman gerçekleşir ve hiçbir tasarımcıya değil, sadece “görünmez ele” hesap verir, o el de sadece bitiş çizgisini çizebilir. Hep olan, basitçe var olan kentlerin, yayılan kent çeperlerinin dokular arası sınırlarının küresel çapta kaynaşarak, başıbozuk büyümesidir. Yolu biz açıyoruz. Amerikan ekonomisi kentsel yatırımın ve gelişmenin büyük bir kısmını geleneksel kent merkezlerine değil, tüm sadakati kapitale olan yeni bir tür dağıtılmış mekân üreterek, çok uluslu küre-kentin [*globopolis*] uçsuz bucaksız çeperine yönlendiriyor.

Ötopycacı şehircilik tek başına idare etmenin yansızlığını aramaktadır. Özyeterlilik – kentsel yansızlık – hedefi, bir kentin biyosfere karşı duyarlılığının temel bir ölçüsünü ve küresel anlamda ekonomik ve çevresel adaletin dökümünü oluşturmaktır. Kendi kendisine bakabilmek için uğraş veren bir kent – bu şekilde temellendirilmiş ekonomi yoluyla – gittikçe daha çok güçsüz devletler ve güçlü şirketlerle tanımlanan bir dünyada daha anlamlı ve savunulabilir bir yer bulacaktır. Bir bu kadar önemli olan, kendi kendine yeterli olan metropolis, üretimiyle mevkisinin taşıma kapasitesini ve nüfusunun arzularını uyumlu hale getirerek büyümesini sınırlayacaktır. Ölçeğin ekonomisi, büyüklüğün her an artan girdabına dayanmaz. Gerçek ekonomi bir orantılama sistemidir; ihtiyaçlar, istekler ve kaynakları dengeleme aracıdır. Kendi kendine yeterli kent, basitçe isteklerin şirketleştirilmiş icadına dayanan evrensel bir arz-talep örtüsünü yeniden üretmeyen, bunun yerine tarihsel alışkanlıkları, arzuları ve kullanımları bünyesinde toplayan biçimler meydana getiren bir ekonomi geliştirerek kendi tekilliğinin ortamını bulacaktır. Hem rekabete dayalı üstünlük hem de öz kimlik için özelleşecek ve – iç ekonomisinin derinliği sayesinde – yurttaşları arasında refah ve alış veriş teşvik edecek ve her zaman sorgulanmaya açık olacaktır.

2. Sınırlı

Yoğun, sınırlandırılmış kentler üzerine tartışma devam etmelidir. Fakat sınırlandırma çok önemlidir: herhangi kentsel bir büyüme için temel gündem, kentsel olan ve olmayan arasındaki farkın ha-

tırlatılmasıdır, bu hem nitelik hem de çeperlerle ilgili bir önermedir. Doğayı – ussalci ideolojinin evcil hayvan benzeri bir kalıntısı olarak – insan yapımıymış gibi düşünmeyi tercih etsek de “doğal” çevrenin devam eden varlığı, kendi varlığımızı, hem tinsel hem de fiziksel olarak sürdürebilmemiz için önemlidir. Yayılmaya karşı tek tedavi buna bir son vermek, sınırları net olan ve kendi hayatta kalışının, farklılaşmasının, misafirperverliğinin ve mal varlığının araçlarının dökümünü sürekli olarak tutabilen kentler inşa etmektir. Bu, ikili bir büyüme döngüsü üretecektir. İlk aşama – genişleme aşaması – kentin genişletilmiş alansal ihtiyaçlarının hatlarını çizecektir. İkinci – “tarihsel” kentlerin belirleyici niteliği olan – aşama, yerin durmaksızın farklılaşması olacaktır. Kentler olgunlaşıp başarılı oldukça, bu farklılaşma fiziksel alanların büzüşmesi yönünde geriye dönecek ve boyutların değil karmaşıklığın sürekli artışıyla sonuçlanacaktır. Demokratik kentte bu, gönülsüz dönüşümün kolaylığını sınırlamaya yarayacak olan ve yukarıdan aşağıya olanın otokrasisi ya da önceden yerleşmiş seçimlerin boşluğu yerine anlaşmanın en yaygın – ve farklılaşan – tarzlarını gözeten muhalefetin ve aykırılığın hem biriktirilmesi hem de sorgulanması yoluyla sağlanacaktır.

3. Açık

Erişim özgürlüğü toplanma özgürlüğünün, demokrasinin en önemli mekânsal dışavurumunun ön koşuludur. Açık kentler, bu kentlerin içsel farklılıklarının yapısının, aralarındaki özgür dolaşımı ya da yurttaşların nerede yaşayacakları ya da nasıl var olacakları yönündeki özgür seçimlerini engellemeyeceği anlamına gelir. Fiziksel sınırları ne olursa olsun açık kent, misafirperverlik üzerine, farklılığı barındırma istekliliği ve dışarıdan gelenleri hoş karşılama üzerine kurulacaktır. Elbette böyle kentler, diğer kentlerde de benzer özgürlükleri barındırmaya yönelik karşılıklı bir isteklilik ve tüm kentlerin dünyanın zenginliğinden kendi adil paylarını alacağının güvence altına alınmasına yönelik küresel bir çaba olmadan yaşayamazlar. Modern dünyaya damgasını vuran büyük sığınmacılar ve göçmenler ordusu, en yüksek hareketliliğe kapitalin sahip olduğu bir küreselleşme tarafından yaratılmıştır; kapital de, kökten eşitsizliğin devamlılığını sağladığı dizginsiz bir fırsatçılıktan doğan seçimlerin döngüsünün keyfini sürmektedir. Açık kentler insanlara kendi özgür, baskı ve çaresizlik değil arzudan doğan seçimlerini sunacaktır.

Açık kent aynı zamanda sınırlayıcı zarı doğa ile geçirgen olan bir yer olacaktır. Büyümenin katı sı-

nırı sadece inorganik olanın dışarıya yayılmasına karşı olacaktır, doğal çevrenin içeriye sızmasına ya da kentin içinde yaşayanların kent-olmayana erişimlerine karşı değil. Onlar için ufuk her zaman iki yönlü olacaktır, hem kentsel labirentin derinlerine dalmanın hem de dışarıdan daha kolay bir yol bulmanın imkânını sağlayacaktır. Belli başlı hiçbir biçim, ızgara plan olsun, kümeleme, koridorlaştırma ya da aşamalandırma olsun, burada özel bir yetkeye sahip olmayacaktır. Hepsi nihayetinde niyetleriyle değil, etkileriyle değerlendirilecektir.

Son olarak Ötopycı kent, işlevsel bölgelemenin tarihsel kısıtlarının ötesine geçip çok daha açık bir planlama formatı olacaktır. İşlevsel bölgeleme, itici kullanımları ve tehlikeli insanları ayrı tutmanın bir aracı ve kentin işlevsel düzenlemesini daha okunur kılmanın bir yolu olarak ortaya çıkmıştır (ve böylece Atina Tüzüğünü belirleyenleri büyüleyen bir proje olmuştur). Fakat dünya, eşit olmadan da olsa, daha merhametli üretim biçimlerine doğru ilerledikçe, sayısal devrim bireylere nerde olmak istediklerine dair daha geniş bir seçim özgürlüğü sağladıkça ve bizler komşumuzdan kültürü, rengi, sınıfı yüzünden nefret etmeyi terk ettikçe, kent de her yerde bir yığın farklılığı, seçimi, reddedişi ve acayipliği uyarlanabilir bir biçimde barındırmaya hazır geniş bir çatıya dönüşebilmektedir. Açık kent, sürgit tazelenen yan yana koymaların kenti olacaktır. Elbette bu mutlu tablo, muhakkak dayanağı olarak dene-timin insanlara geri verilmesini, gönülsüz hareketliliğin sona ermesini, imal edilmiş rızanın yok edilmesini, hoşgörünün saflığını ve görüş ayrılığının sonsuz gücünü gerektirir.

4. Beden-temelli

Yeşil şehircilik – Ötopya – kentleri *habitatlar* olarak görür. Kendimizi sağlıklı çevrelere yerleştirmemiz ve burada tutmamız, görevinin merkezindedir. Burada kutsal bir buyruk vardır: eklenen karışım ne olursa olsun, özitleme önceliklidir. Mevcut ütopycı ufuk – sonsuz yaşam ve mükemmel sağlık – bir yana, Ötopycı kent, her tür bedenin barındırılması ve rahatı için uğraşacak ve insanın devinim kabiliyetine hareketliliğinin kaynağı, bedensel rahatlığa da boyutlarının kaynağı olarak öncelik verecektir. Kent havası insanı özgür kılar, ancak nefes alınabiliyorsa.

Yürüyen bir kent, mimarlığında dallanıp budaklanır. Kolay erişilebilirlik çoğu zaman yere yakın bir mimarlık üretir. Yirmi yıldan fazla za-

man asansörsüz bir binanın beşinci katında yaşadım; düzenli olarak merdiven inip çıkmak için doğal sınır. Modernist, hem yatay hem düşey eksenlerdeki hareketin getirdiği eksersiz organizmaların sağlığı için çok önemli olduğunu söyleyecektir, fakat bu hareketliliği sadece yabancılaştırıcı bir dizi kapsüllenmeler yoluyla gerçekleştirir; asansörden arabaya, oradan asansöre, oradan... Bir an önce bir taşıt alıp onu sürmeye başlamamızı teşvik eden mesajlar, otomobilden başka alternatif önermeyen kalıplar, asansörlü yüksek binalarda yaşamın gitgide artan baskınlığı, hatta bedenlerimizin ilaçlar, ameliyatlar ve diğer merkezi olarak yönetilen “kişisel” gelişim biçimleriyle sınırsız tamirine yönelik fantezi bile – hepsi de bedenlerimizin birer biçim yönlendiricisi olarak marjinalleştirilmesine katkıda bulunurlar. Merkeze geri getirilmediği sürece, mimarlık ölüdür.

5. Çeşitli

ABD’de pek çok hane halkı şimdiden çekirdek aile olmayan düzenlemelerle yaşamaktadır. İlişkilerimiz gittikçe daha seçici ve yaşam tarzımız daha çeşitli oldukça, kentsel mimarlık daha da genişleyen bir seçim aralığını içermek zorunda olacaktır. Basitçe arzularımızın gerçekliğini yansıtmaması için değil, fakat farklılıklarımızın gerçekliğini onaylaması için çevremize dayanırız. Bu, bir dizi iyi, genişleyen ve izlenebilir seçeneklerin kenti anlamına gelir, hoşgörüyü bir kutlama seviyesine kadar genişleten bir kent anlamına gelir. Mimarlığın hedefi mutluluktur, fakat bizim hoşnutluğumuz bir başkasının zararına elde edilmemelidir; Ötopya-cı kentin varoşlara tahammülü yoktur. Bölgeleme sonrasının kapsayıcı kenti, çeşitliliğin hiçbir şey dışlanmadan serpilmesine izin veren yerel dönüşümlerin itme-çekmelerinde özellikle ustalaşacaktır. Sınırları, hem esnek hem yaratıcı olacak, duvarlardan değil ekotonlardan⁴ oluşacak ve arzuların ve ifadelerin, yenilerini üretmek üzere her an kaynaştıkları yerler olacaklardır. Bu, imkânsız bir gelecekle ilgili bir fantezi değil, şimdiden onu barındırma becerimizi aşan bir gerçekliğin yansımasıdır.

6. Komşu-canlısı

Mahalle, topluluğa dair Atinalı ve orta çağ düşünceleri ile metropolisinkiler arasında köprü oluşturur. Mahalle, kentin toplumsal ve biçimsel örgütlenmesindeki temel kazanım aralığıdır ve kentsel akrabalığın ortamıdır. Eğer yürümek kentsel dolaşımın en güçlü aracı ise, kentsel örgütlenmenin temel yapısı – yani mahalle – yayaları barındırmak

üzere ölçülendirilecek ve farklılaştırılacaktır. Bu, mahallelerin, tam ve etkin bir yaşam için elzem olan istihdam, eğitim, ticaret, eğlence gibi gündelik ihtiyaçları karşılayacak şekilde, yüksek oranda karma bir kullanıma sahip olmaları gerektiği anlamına gelir. Mahallenin okunabilirliği ve izlenebilirliği de aynı zamanda demokratik bir siyasetin yayılması için başlıca öneme sahiptir. Kentsel politika basitçe bir bölge değil, aynı zamanda bir durumla ilgilidir ve mahalleler de insan otonomisinin yaratılması için vazgeçilmez ve kentsel toplumsallaşmanın doğum yeridirler.

Gezegeenin yaşamına tam bir katılımında bulunmak istiyorsak, bedenlerimizi ve evlerimizi idare etme ve yakın çevremizin yönetimine katılma hakkına sahip olmalıyız. İyi mahalleler bu yakınlığı açık kılar ve bunları zengin olasılıklarla donatarak bizler, kolektif kararlara anlam veren zengin seçeneklerin sunulmasına yardımcı oluruz. Mahalleler, – ister *Greenwich Village*’da olsun, ister *Vallingby*’de, ister *Cakarta*’da – komşu canlısı olmanın temelidirler; kent yurttaşlığı dağarcığındaki en büyük erdemin, küresel inceliğin özünün. Bu bağların en kötü fiziksel zorluklar içinde bile üretilebiliyor olması, değişmez önemlerinin bir işaretidir. Diğer yandan mahallelerle ilgili gerçek mücadele, bunların dışlayıcı olmamalarının yollarını bulmaktır.

7. Çok-merkezli

Kamusal toplanmalar/meclisler hem demokrasi için hem de toplumsallaşma için temeldir. Böyle toplanmaları kolaylaştırmak, tasarımcılar olarak belki de en önemli görevimizdir ve böylesi etkileşimlerin ölçülmesi, kentsel başarı için en kullanışlı göstergedir. Kamusal alan hakkında konuşurken gittikçe daha fazla güçlük çekiyoruz; hem özelleştirme akını – güvenli siteleri, alışveriş merkezlerinin ve tematik parkların küresel akışı – yüzünden, hem de kamusal alanın geleneksel fiziksel biçimlerine, cadde ve meydanlara, park ve kafelere, çok türliliğimizin laneti olarak tarihsel şehirciliğimize karşı duyulan şüphe sebebiyle. Böyle yerler yine de haklarımızın ifadesinin kale duvarları ve kolektifliğin anlamının güçlü sembolleridir. Erişimin bedensel hakkı temeldir ve kamuya ait olarak bir kenara ayırdığımız mekânlar ile güvence altına alınırlar. Gerçekten de kentin insanlılığı, kısmen böyle mekânlara yansıyan özen ve nitelikle ölçülebilir. İyi bir kent, onun nasıl kullanılacağı, nasıl kentsel olunacağı ile ilgili toplumsal anlaşmaların bir birikimini yansıtır. Günbatımında meydana dolanmak, dünya önünüzden geçerken çay yudumlamak, parktaki futbol maçında bir ta-

rafı tutmak, viyadükün altında kaykaya binmek – bunların hepsi de kentselliğin hazineleridir ve yenileme ya da “güvenlik” adına bunları kaldırmak hem aptalca hem de zararlıdır.

“Net-taşlık [netizenship]” ve sanal yan yanallığın diğer biçimleri, yakın çevremizi aşan yakınlıklar örgütlemek için gezegen çapında ilişkilerimizi arttırmanın harika araçları olsalar da, yüz yüze ilişkileri terk etmek yüzünden başımıza geleceklerden kendimiz sorumluyuz. Yeşil olmak demek, kendi toplumsallaşabilirliğimizin motiflerinin farkında olmak demektir. Bu basitçe daha acil görülebilen bazı ilkelerden dikkatin uzaklaştırılması değildir, küreselleşen bir kültürü idare edebilmek için politik tartışmanın şartlarının elzem bir şekilde yeniden ifade edilmesidir. Kent- sel ve doğal çevrenin mülkiyeti dünya çapında zenginliğin dağıtımını belirledikçe – ki Amerika ve ideolojik müttefikleri, küresel ortak mülkiyetin özel ellere hızlı bir şekilde devredilmesi için bastırmaktalar – bunun yönetimi bir zamanlar sınıf çatışması olarak adlandırılan şeyin belirleyicisi haline gelmektedir. Bununla birlikte, yeşil kent için eşit derecede önemli olan özellik – ki ben yeşil kenti kavramsal olarak adil kent ile bütünüyle denk olarak anlıyorum – bedenlerin hem kasıtlı hem de tesadüfî buluşmaları için ortamı hazırlayarak, demokratik mekân olma birincil rolünü yerine getirme biçimidir.

8. Karmaşık

Kent, bir yakınlıklar makinesidir, bedenlerin mekân içinde buluşmalarını örgütlemenin bir aracıdır. Yaratıcılık da demokrasi de kazara olanla, beklenmedik olanla ve olasılıkların sürekli genişlemesi ile kuvvet kazanırlar. Kent yararlı kenarlarla ve çeperlerle, insan ekotonları ile, farklılaşma ve karmaşanın büyümesine izin veren komşu ekolojileri için zengin etkileşim alanları ile doldurulmalıdır. İyi kent sadece sunduğu seçimlerin zenginliği ile değil, aynı zamanda bunları keşfetmenin hem verimli hem de beklenmedik yolları ile göze çarpar. Böyle kazaların üretimi, bir dereceye kadar, kentte kaybolma becerimize bağlıdır. Bu, mutlak bir değer değildir: Kentler, korkulacak yerler olmamalıdır, her tesadüf de güzel bir tesadüf değildir. Kentsel keşmekeşin “geleneksel” biçimleri denebilecek – ve karmaşıklık, düzensizlik ve öngörülemez değişimlerin sonucu olan – şeyle, kayıtsızlığın getirdiği yabancılaşmaya, çok fazla aynılıktan kaynaklanan kafa karışıklığına dayanan daha “modern” biçimler arasında açık bir ayırım vardır. Gerçekten de haklarımızın,

bizi ve çevrelerimizi benzersiz kılan özelliklerin terk edilmesi ile tanımlanan bu modern “eşitlik” tarzı, gerçek özgürlüğün (bizim onları sorgulama gücümüz yoluyla seçimlerin zenginleştirilmesine dayanan özgürlüğün) en büyük düşmanıdır. İyi seçimler alanını genişletmek ve eleştirmek, sadece mimar ve plancılar olarak değil, demokratik yurttaşlar ve iyi komşular olarak da temel görevimizdir.

9. Yerel

Yerellik düşüncesinin, çok uluslu kültürün saldırısıyla içinin boşaltılması düşünüldüğünde, bir yerin tekilliğinin gerçekliğinin ortaya konması için yeni stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Yeşil, azami-enerjide, kendi kendine yeterli bir kent, kültürünü ve yerel kaynak tabanını değiştirerek, kendi biyo-ikliminin belirleyici özelliklerine yakın olarak uyum sağlamış olacaktır. Kendisini bir habitat olarak düşünerek yeşil kent, bir yeri hem devingen hem özellikli tutan bir homeostaz⁵ durumunu hedefleyecektir. Çok uluslu koridorun sürekli, mühürlenmiş çevre paradigmasını ve sonsuz kent yayılmasını reddederek yeşil kent, hem siyasetle hem de kendi özelliğinin biçimleri ile uğraşacaktır. Böylesi biçim farklılaşmaları için üç olası kaynak vardır. İlk olarak, kültür ve tarihin tüm ağırlığı – hafıza ve rızanın dokusu – sunulmalıdır. Bu, kendi özgün anlam bağlamlarından çekilip alınmış biçimlerin kör total korunması anlamına gelmez. Daha çok, yaşam-sallığını koruyan biçim ve alışkanlıkların yeniden üretilmesi ve yaşayan dokuların tekrar kullanılması anlamındadır.

İkinci kaynak, yerin biyo-iklimsel özelliklerine karşı duyarlılıktır. Bunlar, “yeşil” şehirciliğin yeni ortaya çıkmakta olan morfolojileridir ve açılımları kentin fiziksel dönüşümünün en çarpıcı ve önemli kaynağı olacaktır. Fakat burada, en iyi uygulamalar bölgesel olarak ortaya çıkacak ve tekrarlamaya yönelik güçlü bir mantık olacaktır; bu yeni hayal edilmiş kentlerin teknik ve biçimsel varsayılanlarının çoğu, yaygın hale gelecektir. Kentsel tekillik – Venedik ya da Fas’ın, Paris ya da New York’un, İstanbul ya da Dakar’ın benzersiz kimlikleri – otomatik ya da “doğal” değildir. Ötopycı kentte farklılığı korumak ve meşrulaştırmak ve kentsel tekilliğin şartlarını ortaya koymak için sanatsal yaratıma gittikçe daha fazla ihtiyacımız olacaktır. Ve neden olmasın ki? Algılanan ile henüz hayal edilmiş olanın uyumlaştırılmasına yönelik bir söylem olarak, kentlerin tasarımlarıyla önemli ölçüde yeniden uğraşı-

labilecek bir noktaya geldik. Hem mantıklı hem de daha önce hiç görülmemiş biçimler üzerine fikir üretmek mümkün. Bu, Ötopya için temel bir görevdir.

10. Uygun Teknoloji

Teknolojiyi sevmeye devam edebiliriz – bir elektronik kitap bir koruyu kurtarabilir. Fakat devasa enerji modelimizden uzaklaşmanın zamanı geldi. Teknoloji hayret verici bir hızda kendisini yeniliyor, fakat biz uygulamalarla ve maliyet-fayda analizleriyle geride kalıyoruz ve pek çok zaman tüm bunları niye dert ettiğimiz sorusunu yanıtlamıyoruz. Sürdürülebilirlik için uygun teknolojiler kentin öğelerinin yerleşiminde ve belli düzenlemelerinde temel önemde olacaklardır. Gölgeleme, yalıtım, rüzgâr kullanımı, doğal malzeme kullanımı, “beşikten beşiğe” yaşam döngülerinin dikkatli ele alınışı, inşaat için gereken enerjinin azaltılması, elektrik üretiminin yenilenebilir yollarının kullanılması – tüm bunlara dair dağarcık, daha geniş bir yerel istekler ve hafızalar, talepler ve taredütler bağlamında özellikli ve uygun bir mimarlığın oluşturulmasında katkı sağlayacaktır.

11. Yeşil

Bu, harfi harfinedir. Ötopyacılık kent yeşil olacaktır ve öyle davranacaktır. Ötopyacılık kentlerin biçimlerinin doğumu aşamasında süreklilikle ilgili yeni ve tarihsel bilginin evliliğinden elbette çok heyecanlanacağız. Binalar güneş ve havaya göre şekillenecek, atıklar her ölçekte ıslah edilecek, zehirler arındırılacak, yakınlıklar meydana getirilecek ve değiştirilecek, alışkanlıklar inceltilecek, yeni iklimaklar⁶ gerçekleştirilecek ve toplumsal anlaşmalarda uzlaşılacak ya da bunlar reddedilecek. Ve eski emsaller ve modeller ile ilgilenilecek, Ötopyanın önceki denemeleri de dâhil olmak üzere. Bunların arasında elbette, hakkını bol bol vermek gerekir ki özyeterliliği, sınırlı boyutları, insan ölçeğini ve doğal bilimlerin hızlı yükselişini ve küresel bir ekolojiye dair ilk kavramsal kımıldanışları yansıtan bir çeşit öncül-çevreciliği araştıran Bahçe Şehir de olacak.

Bahçe Şehir’in öne çıkan özelliği, yeşil olmasıdır. Bahçe Şehirler, doğal dünya ile insan ilişkilerinde çarpıcı bir dengesizlik olarak görülmüş olan meseleye yönelik erken çabalar. Çağdaş Darwinizm’in türümüzü dünyasal yaratıklar ailesine yerleştirip insanın başkalığı ile ilgili verili düşüncelere ölümcül bir darbe vurmuş olması gibi, Bahçe Şehir’in taraftarları da – ve Patrick Geddes

gibi halefleri – şehirciliği belirgin bir biçimde biyolojik bir tabana sahip koruyucu bir etkinlik olarak yeniden tanımlamışlardır. Kentin, bitki ve hayvan krallıkları ile mecburi bir birlikte varoluş düşüncesine bu açılımı gücünü, bir önceki çağın köy yaşamı tarafından temsil edilen dengeye yönelik bir fanteziden almıştır. Küçük kasaba ve köy yaşamının daha üstün olduğu varsayılan toplumsal ilkelilerinin bu onarımı, basitçe geriye dönerek değil, Bahçe Şehir’in kabaca köy modelinden ölçeklenerek büyütülmesi yerine benzer özellikteki benzer yeni kasabalardan oluşması umulan bir galakside, aralarındaki geniş yeşil alanla birlikte bir ağ örgüsüne sahip olmasını sağlayacak yeni dolaşım ve iletişim teknolojileriyle başarılması düşünülmüştür.

Sadece bu önermelerin sunduğu örnekten değil, bahçe şehir düşünceleri, yavan banliyöleşmeye ve yeni kentlerin tek boyutlu tasavvurlarına doğru, (sanki kurgusal bir geçmiş, biçimlerinin yeniden üretilmesiyle yeniden canlandırılabilirmiş gibi) çok kolay, çok tek renkli ve tamamen sorgulanmaksızın biçim değiştirdiğinde, bu düşüncelerin çarpıtılma ve bozulma biçimlerinden de öğreneceğimiz çok şey vardır. Fakat bu yerlerin ve bu hareketin verdiği ders yeniden yönlendirilmelidir. Yeni kentlerin inşası, genel anlamda büyük kent düşüncesine karşıt değildir. Büyük kentler, insan yapıtında merkezi rollerini korurlar ve zengin hayatlar, karmaşa ve çeşitlilik üretmekteki benzersiz becerilerini sürdürürler. Bahçe Şehir düşüncesi bunun yerine kendi gayrimeşru çocuğuna, kentsel ve gezegensel sürdürülebilirliğin en büyük düşmanı olan banliyö yayılmasına uygulanmalıdır.

Yeni ve yeni yeşil olan kentlerimiz bu daha eski projeye çok şey borçlu olacaktır ve bu yukarıda önerilen biçimlerde kalmayacaktır. Eğer insan bu kentlerin belirleyici özellikleri hakkında kapsayıcı bir ifadede bulunmak isterse bu, bu kentlerin yeşille dolu olacaklarıdır. Bu önerme hem çok aşikâr hem de çok basit görülebilir. Fakat kentlerdeki bitki yaşamı bolluğu verimliliklerini ve gelecek ilerlemelerini belirleyecek ve yeni küresel çevresel bilincimizi renklendirecektir. Kentlerin karşı karşıya geldiği her sorun için, doğanın bir cevabı vardır. Yeni kentsel bahçelerimiz – her ufukta aynı anda uzanarak – bize oksijen sağlayacak, kirlenmeyi söğürcek, sıcaklığı kontrol edecek, diğer canlı dostlarımız için yaşam alanı sağlayacak, yiyecek sunacak, inşaat malzemesi yetiştirecek, gözümüzü dinlendirecek ve otonomimize araç olacaktır. Bu koşul, her an varsayılan koşul haline gelmelidir. Yaşamlarımız buna dayanmaktadır, her zaman bildi-

ğimiz fakat yine öğrenmemiz gereken bir şeyi hatırlamaya.

12. Adil

Olmazsa olmaz şart. Eğer şehirciliğin bir erekbilimselliği varsa, tasarımının arkasında bir zekâ varsa, adaletin tesisini de getirmek zorundadır:

“Politika... ilke olarak eşitliğe yönelir” diye yazar Jacques Rancière,⁷ ve burası da, yeniden, başladığımız yerdir. Her ölçekte insan ilişkilerinin haritasını çıkararak kent, temasın hem inanılmaz derecede kısa ve öz temsili hem de anıtsal düzeyde karmaşık ve verimli bir kolaylaştırıcısı olarak, bir dağıtma ve derleme makinesi olarak durur karşımızda. Çoğul topluluğumuzun bir aracı olarak kent – yağmur ormanlarının ya da uzay gemilerinin aksine – ağzına kadar politik olanla doludur. Aksini iddia eden her şey samimiyetsizdir. Bilinen ve henüz bilinmeyen biçimleriyle adillik ve neşe, yani boş bir eşitlik soyutlamasına anlam veren ve kentte güzel olana dair talep için ısrarla bastıran koşul, politikanın nihai amacıdır.

Çeviri: **Bilge İmamoğlu, Dr.**

mamen uyduğu, peş peşe komüniteler serisinde olgunlaşmış durum.

⁷ Jacques Rancière, **Disagreement: Politics and Philosophy**, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1998, s. ix.

DİPNOTLAR

¹ Rey Chou, **The Age of the World Target: Self-Referentiality in War, Theory, and Comparative Work**, Duke University Press, Durham, NC, 2007, s.7.

² ÇN: Öjenik (İng. eugenics), (Yun. eu: iyi; genos: doğum): İnsan popülasyonlarında kalıtsal karakterlerin geliştirilmesi ve sosyal kontrolü amaçlayan felsefe. (www.tdk.org.tr)

³ ÇN: Rekombinant: İki ayrı DNA molekülünün birleştirilmesi sonucu oluşan yeni hücreler, DNA ya da klon. (www.tdk.org.tr)

⁴ ÇN: Ekoton: (İng. ecotone), (Yun. oikos: ev; tonos: bağ): Birbirinden farklı iki bitki birliği ve vejetasyon tipi arasındaki geçiş zone. (www.tdk.org.tr)

⁵ ÇN: homeostaz: (İng. homeostasis), 1. Bir organizmanın içinde yaşadığı ortamla madde alış veriş yaparak kendi iç ortamını belli sınırlar arasında dengede tutması. 2. Sağlıklı yaşamın devamı için vücudun yapı ve işlev bakımından gösterdiği değişmezlik. (www.tdk.org.tr)

⁶ ÇN: klimaks: (İng. climax), Baskın türün çevre şartlarına ta-

HABİTAT GELİŞİMİ

Romi Khosla, Mimar, Yeni Delhi-Hindistan

A. TARİHSEL BAĞLAM

Şehir Planlamanın Devamlılığı

Günümüzde, nazım planlamayı oluşturan şeyin ne olduğunu tanımlamak oldukça karmaşıktır.¹ Bir değişiklik aracı olarak planlamaya dair, zamanı geçmiş bazı sorumluluk ve hırs kalıntılarının izleri vardır. Bu sorumluluk ve hırslar ilk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında tanımlanmışlardır. O dönem için, hükümetler ile yurttaşlar arasındaki toplumsal sözleşmenin doğası tüm dünyada bugünkünden bütünüyle farklıdır. Yine de, planlamanın tanım ve rolü bir şekilde direnmiş ve öngörüyü tanımlamanın bir aracı olarak yaşamını sürdürmüştür. Bu devamlılığın sebebi, kısmen kentlerin geleceği üzerine günümüzde de süren tartışmalar da ve bununla ilgili yazındadır, çünkü geliştirmekte olan ülkelerin karşılaştıkları kentsel krizin çözümüne yönelik arayışta planlamaya yeni bir yaşam şansı verilmiştir.

Günümüzde geliştirmekte olan ülkelerdeki kentsel gerçeklikler, plancılara 19. yüzyıl Avrupa'sının kentsel gerçekleri ile az çok benzer görünmektedir. Şehir planlama ilk olarak, hızla sanayileşen Kuzey Atlantik ülkelerindeki kentsel büyümeyi yönlendirmenin adil bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Modern şehir planlama Avrupa ve Birleşik Devletler'de, sanayi devriminin kentsel alanlarda

getirdiği toplumsal dönüşüme bir karşılık olarak doğmuştur. Bu dönüşümler, geniş sayıdaki yoksul, göçmen kent sakininin yoğun biçimde kötüleşen koşullarda yaşadığı Kuzey Atlantik'in sanayileşen kentlerindeki toplumsal eşitsizliği kutuplaştırmıştır. Buralardaki aşırı kalabalıklaşma, yönetime karşı toplumsal bir tehdit olarak algılanmıştır; çeşitli kentlerde sıklıkla ortaya çıkmakta olan isyankâr huzursuzluğu kontrol altına almak için acil çözümler gerektiren bir tehdit olarak. Bu acil çözümler, toplumsal huzursuzluk ile zamanın hızla yayılan sanayi varoşlarındaki fiziksel altyapının eşitsizliği ikiz sorunlarının üstesinden gelmek zorunda kalmıştır. Bu tarihsel durum, gelişmekte olan ülkelerdeki plancılar tarafından tekrar gözden geçirildiği zaman, onlara, kendi kent merkezlerinde günümüzde olup bitene benzer görünmektedir. Fakat aslında aralarında, daha sonra tekrar değineceğim önemli farklar vardır.

Şehir Planları ve Nazım Planları – Coğrafi İmgelemenin Araçları

Aslen modern planlamada, her ikisi de kentli yoksulun yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik insancıl ihtiyaçtan kaynaklanan, birbirine koşut iki savunu dalı vardır. Bunlardan birisi, Fabian ve sosyalist görüşlerle beslenmiş ve diğerinden farklı olarak ideolojik bir savunuyla ifade edilmiştir. Diğer dalı meslek insanları beslemiş ve yeniden

yapılandırılmış altyapı projeleri ve yeni kamu sağlığı yönetmelikleri yoluyla değişimi savunmuşlardır. Her iki dal da, yoksul kent sakinlerinin yaşamlarını iyileştirmenin önündeki engellerin kaldırılabileceği inancından ilham almıştır. Ütopyacılar göre iyileştirme için toplumsal değişimin gerekliliği temel bir varsayımken, mesleki ve teknolojik görüşler, yeni sağlık yönetmeliklerini ve kentler için daha iyi sağlık standartlarını yürürlüğe koyacak mevzuatı tanımlamaya başlamış olan uzmanlar ve görevliler tarafından geliştirilecek pratik çözümlere odaklanmaktadır. 19. yüzyılın bu ilk yıllarında, her iki görüş tarafından savunulan çözümlerin güdülerindeki fark hiçbir zaman çok fazla olmamıştır.

Fakat 1848 yılının geniş sivil kargaşasını takiben yüzyılın ortalarına gelindiğinde planlama girişimleri, Avrupa'nın belli başlı kentlerinin kentsel alt yapısında bir dizi geniş ölçekli müdahaleye başlamış olan teknokratlar tarafından durdurulmuştur. Bir anlamda zorlayıcı olan bu müdahalelerin doğası geniş ölçekli fiziksel projelere odaklanmıştır. Bu geniş ölçekli kentsel müdahalelerin uygulaması, yıkımlara ve yeniden inşalara yol açmış ve bu da nihayetinde iki dalın savunucuları arasındaki farkları kutuplaştırmıştır. Böylelikle planlama görüşleri git gide, Paris'te Hausmann, Brüksel'de Anspach, Viyana'da Ringstrasse, Londra'da yeni kanalizasyon ve yeraltı treni ağı ve Barselona ve Floransa'nın 1850 ve 1880 arasındaki dönemde yeniden gelişimi ile sergilenen model etrafında gelişmeye başlamıştır.²

Şehir planlama görüş ve tartışmaları, aslında kentsel nazım planlamanın her ögesinde olduğu gibi, bu dönemden sonra gittikçe daha dar teknik ve yasal konular üzerine yoğunlaşmış ve etik konularla ilgili tartışmalara olan bağlantı belirsizleşmiştir. Bunun yerine, 20. yüzyılın ilk yarısında kent yaşamının toplumsal amaçları ile ilgili tartışma, şehir planlamanın etik rolü üzerindeki etkisi zayıf olan sosyal bilimler disiplinleri etrafında yoğunlaşmıştır. Hem plancılar hem de sosyal bilimciler tarafından sergilenen mesleki tavır ve katılık planlamayı, etik boyutu tali olan tekil bir disiplin olarak yalıtma eğiliminde olmuştur.

Planlama için çok-disiplinli girdilere ihtiyaç duyulduğu yönündeki tartışmalar çok daha sonra, 1980'li yıllarda gelecektir. O zamana kadar planlama, teknik ve yasal olan her şeyi kapsayıcı bir çerçeve edinmiştir. Fiziksel mekânı planlamanın coğrafi imgelemi ile git gide daha fazla ilgili olmuştur. Mesleki planlama kurumları ve planla-

ma eğitiminin ders içeriği, mimarlar, coğrafyacılar, mühendisler ve fiziksel planlamacılar için uygun olmak üzere biçimlendirilmiştir. Arazinin yönetimi, planlamanın merkezî varoluş sebebi haline gelmiştir. Habitatın toplumsal imgelemi ile; habitatın fiziksel olmayan mekânı ile ilgili olanlar, planlama sürecinde son derece küçük bir etkiye sahip olmuşlardır. Şehir planlamanın yasal düzenleyici öğeleri, asıl olarak fiziksel çevreyi yasamaya yönelik araçlar yoluyla kontrol etmek üzerine yoğunlaşmıştır. Bu tek-disiplinli planlama çerçevesi 20. yüzyılın ilk yarısında da, kendi tekno-yasal çerçevesindeki parametreler üzerinden derlenmiş daha da fazla yasama ve yönetsel yönerge ile evrimleşmeye devam etmiştir.

B. GÜNCEL BAĞLAM

Gelişmekte Olan Ülkeler Planlamayı bir Yönetim Aracı Olarak Devralmışlardır

1950'li yıllarda gelişmekte olan ülkeler bağımsızlıklarını kazandıklarında Avrupa'da şehir planlama, mesleki planlama niteliklerini belirleyen geniş sayıda yerleşik eğitim kurumuyla çoktan karmaşık bir disiplin haline gelmiştir. Bu kurumlardan bazıları, henüz doğmakta olan uluslarında büyüyen kentsel yoksulluğun başa çıkılmaz sorunlarını çözmeye hevesli, bağımsızlık sonrası ilk kuşağın plancı ve mimarlarını bünyelerine almışlardır. Fakat gelişmekte olan bu yeni bağımsız ülkelerin her biri Kuzey Atlantik ve Sosyalist ekonomilerle bağımsızlık sonrası ilişkilerini yeniden tanımlamaya başladıkça, tekil geleceklerine dair kendi imgelemleri oldukça farklı yollara girmiştir. Bazı ülkeler gidişatı, demokrasiyi derinleştirecek ve planlamanın yönetsel rolünü pekiştirecek bir yöne yönlendirebilmiştir. Başka ülkeler ise başka yönetim biçimlerini tercih etmiş ve yöneticileri de demokratik süreci tüm yurttaşların eşit oyundan çok, bir danışma ve uzlaşma süreci olarak yorumlamışlardır.

Yine de ekonomik gelişme, planlama ve yoksulluğun azaltılması gelişmekte olan bu ülkelerin hepsinde ortak hedef olarak yerini korumuştur. Şehir planı nazım plan olarak isimlendirilmiş ve yeni bağımsız uluslarda, arazi kullanımında hem makro hem de mikro seviyedeki değişikliklerin temel aracı haline gelmiştir. Durağan yasama ve yönetme kurumları ile nazım planın rolü güçlendirilmiştir. Demokrasi sürecinin kuşatma altında olduğu başka ülkelerde, nazım planın gelişmedeki rolü çok az olmuştur. Sonuç olarak bağımsızlığın kazanılmasından sonraki otuz yıl içinde, koloni-sorrası modern bir toplum inşa etmeye dair felsefi, dinsel

ve ekonomik imgelem geniş oranda aykırı ve ön-görülemez hale gelmiştir. Spektrumun bir ucunda bazı ülkeler, yere özgü bir teokratik yönetimin seçeneklerini araştırırken, başkaları tam ve eşit oylamaya bağlı demokrasiye gelecek için ideal bir yol olarak görmüşlerdir. Çeşitli geleceklere dair türdeş olmayan bu görüşler ele alındığında gelişmekte olan ülkeler, planlama ve büyümeye verilecek yönelimi, soğuk savaş dünyasının ideolojik bölünmesine karşılık gelecek şekilde belirlemişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yıl içinde koloni imparatorluklarının gelişmekte olan bölgelerine bağımsızlık verildiği zaman Sovyetler Birliği'nin, bu ülkelerin bağımsızlığını kazanmış nüfusları için hayal ettiği ütopyacı gelecek üzerinde belirgin bir etkisi olmuştur. 1950'li ve 60'lı yıllarda planlama, ütopyacı sosyalist bir geleceği gerçekleştirmek için gerekli bir araç olarak görülmüştür. Fakat araçsal makro planlamaya atfedilen bu kutsallık, Sovyetler Birliği'nin 1979 ile başlayan çöküş sürecinden sonra değer kaybetmiştir. Ütopik bir toplum için planlamak, artık gelişmekte olan ülkelerin büyük kısmı için geçerli bir amaç olarak kabul edilmemektedir. Bunun yerine, esnek, kısa vadeli nazım ve bölge planları daha fazla önem kazanmıştır.

Şehir Planlamanın Kaybolmakta Olan Rolü

İnsan "şehir planlama" terimini kullandığında, belki de az çok klasik bir terminoloji kullanmaktadır, çünkü bütünüyle yeni bir terimler grubu bu terimin geçerliliğini elinden almıştır. Yoksulların durumuna gösterilen alternatif ilgi, artık genel olarak arazi kullanımından çok, yerleşim planlamanın odağı olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde pek çok gelişmekte olan ülkede şehir planlama artık uzun dönem stratejiler için anahtar bir araç olarak görülmemektedir. Şehir planlama yerini zamanla, bir zamanlar çok daha geniş ve büyük amaçları olan şehir planı şemalarının bir bileşeni olan nazım planının daha küçük ölçekli ve daha kolay idare edilebilir biçimine bırakmaktadır. Kentsel sistemlerin karmaşıklığı ve sivil toplum kuruluşlarının büyüyen rolü ile birlikte hızlı kentsel büyümeyi kontrol etmede karşılaşılan güçlükler, nazım planını geçersiz bir araç haline getirmiştir. Bir şehir planının uzun vade perspektifleri, artık esneklik gerektiren kısa vade ekonomik ve politik stratejiler için gerçekçi bir rehber olmamaktadır. Bu stratejilerinin kalıcılığı, demokratik toplumlarda sıklıkla olağan beş yıllık döngüye bağlıdır. Makro ilgilere odaklanan uzun vadeli şehir

planları ise kentsel konulara on yıllar alacak dönemler üzerinden değinirler. Uzun vadeli şehir planları yerlerini artık arazi yönetimi ve kentsel altyapı mühendisliğinin daha kısa vadeli bir aracı olan nazım plana bırakmıştır.

Küreselleşmenin Etkisi

Yeni yüzyıl başladığında dünyanın, kent yerleşimleri tarihinde daha önce benzeri görülmemiş, hızla ilerleyen bir kentleşme sürecine kapıldığını gözlemliyoruz. Son yirmi beş yılda bir düzineden fazla mega-kent ortaya çıkmıştır ve kentlerin büyüüp birleşerek 10 – 15 milyonluk nüfuslara varmaları az görülen bir şey değildir. Eğer *Economist*'in öngörülerine inanacak olursak, "önümüzdeki on yılda 100 milyon kadar insan Afrika kentlerinin, 340 milyonu ise Asya kentlerinin nüfusuna katılacaktır; bu her iki ayda yeni bir Bangkok bölgesinin ortaya çıkmasına eştir ve dünya nüfusunun üçte ikisi kentli olacaktır."

Kırdan kente bu akışın benzeri Sanayi Devriminin sonunda Batıda yaşanmış tarihsel bir sürecin parçası olduğu tartışılabilir. Fakat ikisi arasında, kazananın seçilmesi için göz önüne alınacak kıstaslar üzerinde belirgin etkisi olacak önemli farklılıklar vardır. Bu farklardan bazıları;

- Gelişmekte olan ülkelerin pek çok bölümü merkezî yönetimden yoksundur.
- Kentlere göç, taşradaki güvensizliğin artışıyla ilişkili zorlayıcı etkenlerin sonucudur.
- Kentsel nüfusa doğru bu akışı soğurabilecek sanayi altyapısına yönelik artan yatırımlara ilişkin çok az işaret vardır. Fabrika üretimi ve yatırımındaki olağanüstü artışın kente göçmenlere iş imkânı sağladığı Sanayi Devrimi zamanından farklı olarak, günümüzün gelişmekte olan ülkelerin göçmeni, kentin zenginliği için değer artışı ile sonuçlanacak çok az istihdam fırsatı bulabilmektedir. Tersine, bu göçün büyük kısmı kent varoşlarındaki gizli işsizlik tarafından soğurulmaktadır.
- Devlet yapıları ya zayıftır ya da hiç yoktur.
- Sanayi Devrimini takip eden dönemde Kuzey Atlantik'te olduğu gibi yoksulların Amerika ya da Avustralya gibi yerlere göçü, bugün tamamen ortadan kaldırılmıştır.
- Zayıf devlet yapılarının etkin müdahalesi, ço-

ğunlukla askerî bir biçim almaktadır.

- Ulus devlet kimliği, tartışmalı tarihsel ya da bölgesel hak iddialarına dayanan bölgesel ya da etnik kimliklerin gittikçe daha militanlaşan ifadelerinin tehdidi altındadır.

Bugün habitatların, sadece konut, sağlık ya da eğitim değil, insan gelişimi için ön koşul olan araçları da sağlamaları gerekmektedir. Bu yüzden, gelişmekte olan bir toplumun yurttaşlarının yapabileceklerini ve potansiyellerini arttıracak ve yurttaşların daha fazla özgürlük kazanımında etkinliğini ve erişiminin artışı sağlayabilecek herhangi bir proje, gelişmekte olan ülkeler için güçlü bir örnek değerine sahip olacaktır.

Şehir planlamanın makro ölçekteki araçsal rolündeki bu kesinti, küreselleşmenin hızla ilerleyen ve her an değişen görünümüleri tarafından vurgulanmıştır. Küresel meydan okumayı karşılayabilmek adına gelişme stratejilerinde hızlı tepkileri gerekli kılan yoğun ekonomik ve politik belirsizlik buna eşlik etmiştir.

Bu kaymanın bir sonucu olarak ulusal politikalarda iki stratejik eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, küreselleşmeye tam destek veren, fazlasıyla hevesli bir serbest girişim ekonomisinin destekleyicileri tarafından önerilen makro ekonomik modellere öykünme yatınlığıdır. Bu eğilim, her türdeki uzun vadeli politika planlarının geçerliliğini sorgular. Buna, ulus devletin etkin katılım yoluyla toplumsal sorumluluklarını doğrudan yerine getirme becerilerindeki zayıflama eşlik eder ki bu da diğer eğilimdir. Her iki eğilim karşılıklı olarak bağlantılıdır. Devlet, gelişmeye yönelik sorumluluklarını (sağlık, konut, istihdam sağlama, vs.) özel sektöre havale etmeyi gitgide daha uygun bulmaktadır.

Son on yıl içinde gelişmekte olan dünyanın pek çok yerinde, küreselleşmenin dışsal etkisine ve sınırlar içinde ortaya çıkan parçalanmış kimlik biçimlenmelerinin isteklerine karşı geliştirilen çeşitli ulusal stratejiler arasında geniş aykırılıklar gün yüzüne çıkmıştır. Bu etkenlerin her ikisi de gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak görülmektedir. Gelişmekte olan ulus devletlerin geniş spektrumu bu etkenlere, geniş oranda farklılaşan politik gerçekliklerine göre farklı politik ve ekonomik stratejiler ile tepki vermişlerdir. Bu ulusal stratejik tepkilerin çeşitliliği ile birlikte ulus devletin ortak varlığı, pek çok durumda uzun vade planlamaya yönelik temel etkinliğini azaltmış ve kısa vadeli kalkın-

ma hedeflerinin daha yararlı olan esnekliğini tercih etmiştir. Ulusal toplumsal sorumluluğun temel prensibi olarak ekonomik eşitliği sağlamak için uzun vadede planlanmış taahhütler değiştirilmiştir. Daha öncesinde, 50'ler ve 60'ların bağımsızlık sonrası yıllarında planlama, gelişmekte olan ülkelerin çoğu tarafından toplumsal reformun temel aracı olarak görülmüştür. Makro ekonomi planlanmış ve büyümekte olan kent merkezlerine, makro ekonomik planların dağıtım noktaları olmaları üzerine şehir ya da nizam planları yapılmıştır.

Kentsel Planlamada Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeni Beliren Rolü

Devlet politikalarında bu şekilde sonuçlanan güncel değişiklikler kurumsal peyzajda, gelişmemiş toplumların sivil yönetimlerinde, özellikle de kentsel topluluklar içinde belli bir alanın ortaya çıktığı bir boşluk yaratmıştır. Bu, ekonomik kalkınma için gitgide daha fazla özel sektöre dayanıyor olmanın sonuçlarını yumuşatmak için mikro seviyede çalışan sivil toplum tarafından gittikçe artan bir şekilde doldurulmakta olan bir alandır.

Bugün pek çok gelişmekte olan ülkede devletin toplumsal sorumluluğundaki daralma, kentsel yoksulluk içinde yaşayanların, hükümetlerinin müşfik bir kurum olduğuna koşulsuz güvenemeyeceği durumlar yaratmıştır. Artık kent yoksulları, ulusal hükümetlerinin şeffaflığına tam bir inanç duyamamaktadırlar. Sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin özelleşmesi, ulusal sosyal reform programlarının uygulanmasında yurttaşların daha tetikte olmasına ihtiyaç olduğunun altını çizmiştir. Özgeci yönetimin güvenilmezliği hakkında yoksulların algısındaki bu değişiklik sivil toplumun, yoksullukla mücadelede toplumsal sorumluluk sahibi programları değerlendirmesi için daha güvenilir bir vicdan ortaya koyabileceği boşluğu, ya da alanı tanımlamıştır. Özel gayri menkul ve yapı sektörü ile işbirliği içinde yapılan nazım planları artık gelişmekte olan ülkelerde kent yoksullarının güvenine sahip değildir. Örneğin, bir nazım planının yönergelerini uygulamaya çalışan devlet görevlilerinin kendilerini yoksullarla çatışma içinde bulması ender bir durum değildir. Sıklıkla, geniş nazım planların bölgesel seviyedeki bileşenleri, tahliye ya da yeniden iskânla sonuçlanacak zorlayıcı uygulamalar olarak algılanan arazi kullanımındaki değişimleri tayin ederler. Bu da genelde, gecekondudan yeniden iskân projelerine karşı kentsel direniş ya da sanayi bölgeleri için arazi istimlakine karşı kırsal direniş olarak yansıyabilir.

Gecekondu bölgelerinin yeniden iskânı ve sanayi bölgeleri için arazi edinimi hedefiyle devlet eliyle gerçekleştirilen nazım planlarının kullanımı, nazım planının geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Günümüzün sivil toplum kuruluşları, toplumsal yarar adına yönetimin bir aracı olarak nazım planının kutsallığını ciddi olarak sorgulamaktadır. Bu bir şekilde, bir meslek alanı ve disiplin olarak şehir planlamanın, kendi ayrıcalıklı mesleki âlimi-mutlaklığı [her şeyi bilirliği] ile etikten nispeten bağımsız bir tek-disiplin olarak evrilmeye devam etmiş olmasının kaçınılmaz sonucudur.

Sivil Toplum ve Nazım Planının Karşılaştığı Meydan Okuma

Nazım planının üstünlüğüne ve gerçekten de şehir planlama mesleğinin süper-statüsüne yönelik en ciddi meydan okuma, son yirmi yıl içinde sivil toplum kuruluşlarının (STK) heybetli bir büyüme içinde olduğu hükümet dışı alandan gelmiştir. STK'ların yaygınlaşması, sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de kurumsal peyzajını kökten bir şekilde değiştirmiştir. Bu kuruluşlar, batı ve doğu Avrupa, Afrika, Asya ve Latin Amerika çapında yaygınlaşmıştır ve gelişmişlik ayrımı boyunca aralarında yakın bir bağ vardır. Gelişmiş ülkelerdeki STK'lar çoğunlukla az gelişmiş ülkeler için bağışçı makamlar konumdadırlar. Örneğin Fransa'da STK'ların yıllık kaydı 1960'lı yıllarda yılda on binken 90'lı yıllarda yılda altmış bine çıkmıştır. İtalya'da kayıtlı STK'ların yarısından fazlası 1980'den sonraki on yılda ortaya çıkmıştır. Afrika'da 1980'li yıllar "STK'ların on yılı" olarak bilinmektedir. Hindistan'da yaklaşık iki milyon kayıtlı STK varken, Rusya'dakiler çeyrek milyondan fazladır. 1948 yılında 41 STK'ya danışman statüsü veren BM, yirmi yıl içinde bu rakamı 1550'ye çıkarmıştır.

Nazım Planına Etik Boyutu Dâhil Etmek

Sivil toplum kuruluşlarının bu emsalsiz artışı ve onların kullanımına sunulan devasa mali kaynak, planlama sürecinin bütününe etik değerlerin dâhil edilmesine dair dünya çapında büyüyen bir ilgiyi yansıtır. Yıllar boyunca insan yerleşimleriyle ilgili coğrafi imgelemin fiziksel sonuçlarının önemi ne gereğinden fazla önem vermiş olan nazım planı, artık aynı insan yerleşimlerine dair toplumsal imgelemin katkılarını içermeye başlamıştır. Bu, insancıl çözümleri, yaşam alanlarının sürdürülebilirliğini, yoksullar için iyileştirmeye dair girişimleri, menfaat ve hak sahiplerinin tanımlanmasını, taban desteğini ve yoksulların mahrumiyetinden ve çev-

renin kırılganlığından kaynaklanan başka endişeleri göz önüne alan toplumsal bir imgelemdir.

Nazım planının teknik her şeyi bilirliğinin sivil toplum kuruluşları tarafından son yirmi yıl içinde yoğunlaşan bir şekilde sorgulanması, planlama alanını kutuplaştırmıştır. Bölünmenin bir yanında, nazım planını hızlı kentleşme ve sanayileşme için gerekli tek disiplinli bir araç olarak savunan planlama meslek insanları, arazi yöneticileri ve altyapı mühendisleri vardır. Diğer yanda ise çoğunlukla, nazım planının tesirlerinden etkilenen ilgililerin haklarını savunmak için etkinlik ve işlerlik içinde olan ve bu alanda bir zamanlar sendika ve siyasi partilerin elinde olan inisiyatifli üstlenmiş olan sivil toplum kuruluşları vardır.

Böylelikle, gelişmekte olan ülkelerin kent yönetimleri eliyle yapılan nazım planı yoksullar tarafından, sıklıkla arazi ve gayri menkul yönetiminin, kalkınmaya yönelik faydaları hemen ortaya çıkmayan, zorlayıcı bir aracı olarak algılanmaktadır. Bu düşmanca algı büyük oranda, şeffaflığın yokluğu ve planın etkileyeceği toplulukların katılımı olmadan hazırlanan nazım planını anlamamanın zorluğu ile pekişmektedir.

C. GELECEĞİN BAĞLAM

"Nazım Planı" Yeniden Tanımlama İhtiyacı

Nazım planların rolüne dair algıdaki bu değişim yüzünden, kentin yeniden biçimlenmesine yönelik şemaları ifade etmek için belki de "nazım planı"ndan [*ing. master plan*] daha az otoriter olan bir terim kullanmak daha uygun olacaktır. Habitat biçimlenmeleri ile ilgilenilirken, tek disiplinli nazım planı stratejileri ile çok-disiplinli bakış açıları arasındaki tarihsel aykırılığı daraltmak gerekmektedir. Planlamanın ve toplumsal kaygıların içinden yükseldiği temeli genişletecek kapsayıcı bir yaklaşımı desteklemek daha uygun olacaktır. İdeal olarak nazım planı artık, her şeyden daha çok arazi kullanımı yönetimi ve kentsel altyapıyla ilgili olmak zorunda değildir ve toplumun gelişimine odaklı bütün bir toplumsal ve kentsel hizmetler yelpazesini içerecek biçimde yeniden tanımlanabilir.

Temelin çok-disiplinli girdileri de kapsayacak şekilde genişlemesi, gelişmeye yönelik meslek insanlarının kaygılarının merkezinde olan etik boyutun da eklenmesini sağlayacaktır. Çok-disiplinli toplumsal kaygıların da eklenmesi ile sivil toplum tarafından dile getirilmekte olan, yeterliliğin ka-

zandırılmasıyla ve daha iyi yaşam şartlarıyla ilgili çok önemli soruların üzerine gidilebilir. Yoksulluğa dair kaygılarla ilgili çok daha geniş bir alanın kapsama alınmasına işaret etmenin çok iyi bir yolu, nispeten otoriter olan “nazım planı” terimini daha kapsayıcı olan “Habitat Gelişimi” ile değiştirmek olacaktır. Habitat gelişimi, etimolojisi itibarı ile, tek disiplinli nazım planının tuzaklarından kaçınmaktadır.

Habitat elbette sık kullanılan ve iyi anlaşılan bir terimdir. Kullanımı, insan yapımı ve doğal habitatlara müdahale etmekle ilgili olan bütün meslek insanlarını ve kurumları kapsayacaktır. “Habitat, geniş anlamli bir kavramdır ve dış görünümü farklı ülkelerde farklı olabilir. Ülke ve bölgeler içinde de, farklı toplumsal ve ekonomik koşullar altında bulunan grupların yerleşim alanları ve yaşam çevrelerinde çok büyük farklılıklar bulunabilir.”³

Habitat terimi, insanların ve başka doğal yaşam biçimlerinin içinde bulunduğu bütün çevreyi kapsar. Değişkenlerini sadece insan çevresi ile sınırlamak, terime haksızlık olacaktır. İnsan yapımı olan ve doğal çevrenin tamamı, habitat terimi tarafından içerilmektedir. “Habitat her yeredir ve ona her türde yaklaşılabılır. Daha iyi bir insan habitattı, sadece daha iyi konutlar ve bunlar için daha iyi donanım ve altyapının inşası yoluyla sağlanmaz. Daha iyi bir habitat, bir yandan sağlık ve eğitim alanında insanların yakın çevresinde iyi, düşük maliyetli ve ulaşılabilir hizmet sağlamak yoluyla, ama bununla da birlikte istihdam imkânlarının ve toplu taşımanın erişilebilirliği ile belirlenir.

Habitatı değerlendirirken, aşağıdakilerle birlikte bir dizi imkânın rolü göz önüne alınmalıdır:

Sağlık hizmetleri
Konut
Boş zaman etkinliği ve kültürel hizmetler
Donanım ve altyapı
Kentsel yapılar – mahalleler ve semtler
Eğitim hizmetleri
Ulaşım hizmetleri
Ekonomik hizmetler–gelir üretme fırsatlarına erişim
Sürdürülebilirlik
Doğa ile ilgili hizmetler

Gelişim Üzerine Yeni Paradigmaların Önemi

Bu hizmetlerin niteliği gelişmişlik düzeyi ile yakından ilişkilidir. “Gelişme” kelimesini tanımlarken, bir kez daha tanıdık ve sık kullanılan ve kavramsal kökleri saf ekonomide yatsa da, bütün sos-

yal bilimlerde evrensel olarak anlaşılan bir terim kullanılmaktadır. Fakat habitat teriminin aksine, gelişmenin pek çok ideolojik art anlamı vardır. Yine de, gelişme sürecinin mahrumiyet, yoksulluk ve baskının aşılmasını içermesi gerektiği genel olarak kabul edilir. Gelişmenin tanım ve stratejileri ile ilgilenen geniş çaplı bir yazın vardır. Fakat bu makalede ben, gelişmeyi Noble Laureate Amartya Sen’in tanımladığı şekilde tanımlayacağım, çünkü onun tanımı habitat ile ilgili konularla çakışan bir etki alanına en yakın duranıdır.⁴

Amartya Sen’in çalışmaları insan refahı ve gelişme ile ilgili politika çerçeveleri ile ilgilenir. İnsan gelişimine yönelik kapsayıcı hedefleri yeniden tanımlama şekli, gelişimin evrimine dair vurguyu, gelir şansı yaratılmasından, yurttaş bireyler için tercih ettikleri bir hayatı yaşamaları doğrultusunda her an artan fırsatlar sağlanmasına doğru kaydırmıştır. Sen için, bir insanın değerli bulduğu bir yaşamı sürdürmesini sağlayan hedefler, basitçe daha az fakir olmasını ve daha verimli bir şekilde zenginlik üretmesini sağlayanlardan daha yücedirler. Bu yüzden, sürekli gelişimin nihai hedefi insanların, anbean artan özgürlükler yoluyla ve bunun hazzıyla, kendi yaşam tarzlarını seçmelerine olanak vermektir.

İnsanlığın iyileşmesine yönelik geniş bir amaç olarak “sürekli gelişim” konusu genellikle ekonomi ve felsefe disiplinlerine az çok eşit mesafede duran bir ilgi alanına yerleştirilir. Fakat yirminci yüzyılın siyasa üreticileri için bu konu felsefe alanından çok ekonomi alanının egemenliğinde görülmektedir. İnsan refahı üzerindeki çalışmalarıyla Sen, insanlık durumunu iyileştirmekle ilgili olarak felsefi sorunları tekrar sahnenin merkezine yerleştirmiştir. Vurgudaki bu değişiklik, insanlık durumunu iyileştirmenin ne anlama geldiği ve bunun yollarıyla ilgili soruların etik boyutunu onarmıştır. Ekonominin temel ilgileriyle felsefenin etik sorunlarını birleştirerek Sen, klasik ve bu yüzden şimdiye kadar daha yaygın olan alışıldık ekonominin tanımladığından çok daha kapsamlı ve yeni, çok-disiplinli bir alanın kapılarını açmıştır.

İnsan Habitatı ve İnsan Gelişimi

İnsan habitatı ve insan gelişimi çok yakın olarak karşılıklı ilişkidir. Habitatın gerçek anlamda iyileştirilmesi insanlık durumunun iyileştirilmesi ile eşanlamlıdır ve insan habitatındaki hiçbir iyileştirme, insanlık durumundaki eşzamanlı bir iyileştirme olmadan düşünülemez ve bunun tersi de geçerlidir. Habitat gelişimi ile ilgili konular, in-

san gelişiminin felsefe ve ekonomisi ile eşit olarak ekonomik, toplumsal ve politik konuları da kapsarlar.

Bu yüzden ideal habitatın, anbean artan özgürlüklerin önündeki engelleri kaldıran habitat olduğu ve en kötü habitatın, özgürlüklerini arttırmak isteyen yurttaşların önüne en fazla engeli çıkaran habitat olduğu yorumu yapılabilir. Herhangi bir toplumda ulusal ya da daha küçük topluluksal düzeyde ekonomik, toplumsal ya da politik alanlardaki bu engeller ya da engellemeler, yoksulluğun temel sebebidir. Evrimin işlerlik gösterdiği ölçeğe bağlı olarak aynı engellemeler, hem makro ulusal hem de mikro topluluksal ölçeklerde varlık gösterebilirler. Böylelikle yoksulluk, kötü beslenme, yetersiz sağlık koruması, tiranlık, yetersiz ekonomik fırsatlar, toplumsal yoksunluklar, yetersiz kamu hizmetleri, cahillik, cemaatleşme, etnik merkezîyetçilik, baskıcı devlet aygıtları, eğitim yoksunluğu, sağlık hizmetlerinin yokluğu, güvenlikten yoksun olma, yozlaşma, vs. hepsi insan habitatında yoksulluğa yol açan engellemeler olarak isimlendirilebilirler.

Habitat İyileştirmesine Yönelik Engellemelerin Ortadan Kaldırılması

Daha iyi habitatlar sadece bu engellemeler ortadan kaldırıldığı zaman gerçekleştirilebilir. Engellemelerin kaldırılmasındaki yaşamsal rol, piyasa, piyasa ilişkili örgütlenmeler, hükümet dışı örgütlenmeler, sivil toplum hareketleri, hükümetler, yerel yetkililer, sivil kurumlar, eğitim kurumları, medya, konuşma ve kamusal alanda tartışma özgürlüğü, çocuğun yetiştirilmesine yönelik toplumsal normlar ve değerler, toplumsal cinsiyet meseleleri ve bunlarla birlikte çevreyle ilgili tavır tarafından üstlenilir.

Habitat Gelişiminin Beş Yoluna Erişim

Temel çalışmasında Sen, özgürlüğün beş aracını, ya da bileşenini tanımlar. Bir yerde yaşayanların bu araçlara erişimi, insan gelişimine dair temel amacın engellendiği habitatların telafisini sağlar. Bu beş araç bir anlamda, kıyaslama olmaksızın eş öneme sahip karşılıklı birbirine bağımlı beş ayrı özgürlüğün beş ayrı biçimi olarak düşünülmektedir. Araç olarak düşünülmektedirler çünkü bireylerin özgürlüklerini ve yapabilirliklerini arttırmaya yardımcı olacak haklar ve fırsatlara erişimin temel araçlarıdır. Yaşamlarını iyileştirmek için bir yerde yaşayan insanlar aşağıdaki beş araca sınırsız erişim sahibi olmalıdırlar:

1 Politik Özgürlükler. Yurttaşların, onları kimin hangi ilkeler üzerinden yöneteceğini belirleme özgürlüğü. Yetkilileri değerlendirme ve eleştirme, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve siyaset sürecine katılım özgürlüğü bu hakkın ayrılmaz parçalarıdır.

2 Ekonomik İmkânlar. Bir kentin sakinleri, o kentin, art bölgelerinin ve diğer alanlarının ekonomik kaynaklarını tüketim, üretim ve ticari takas yoluyla kullanma fırsat ve özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bu imkânlarla erişim özgürlüğü, olası fırsatları kredilendirme ve başka yollarla mali olarak karşılama imkân ve erişimini de kapsar. Kişinin seçimleri doğrultusunda üretken bir yaşamı sürdürebilmesi, uygun destekleyici hizmetleri gerektirir. Bu tip hizmetlerin yokluğu, gelişimin önündeki bir engeldir.

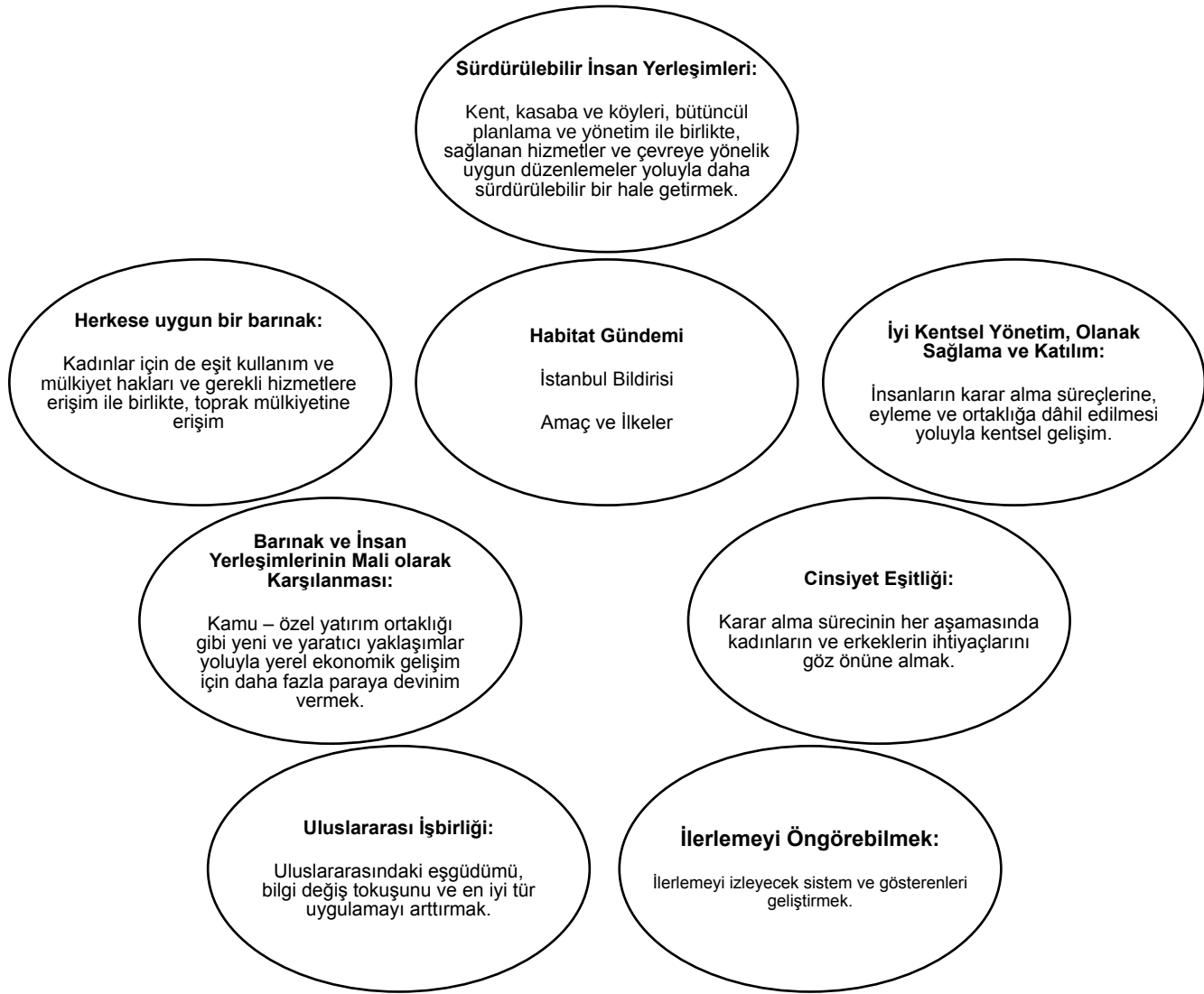
3 Toplumsal Fırsatlar. Bunlar, yönetimin yurttaşları için eğitim, sağlık hizmetleri ve diğer gerekli toplumsal hizmetler alanında sağladığı düzenlemeler ve olanaklardır. Bu, yönetimin yurttaşlarının temel ihtiyaçları için, takip edilemeyen ya da tanımlanmamış taraflara bırakamayacağı, temel bir sorumluluktur.

4 Şeffaflık Güvencesi. Yurttaşların açıklığa, gerekli yakınlığa, bilgiye ve güvene dair maddi kanıta ihtiyacı vardır ki yönetim ve yurttaşlar arasındaki toplumsal sözleşmenin şartları her zaman açıkça tanımlanmış ve yurttaşların desteği için gerçekleştiriliyor olsun.

5 Korumacı Güvenlik. Devlet kurumları, yoksulluğun sonuçlarına ve yoksulluğun yurttaşlar arasında yayılmasına karşı koruma sağlayan bir toplumsal ağ için gerekli korumacı önlemlere erişim özgürlüğünü sağlayabilirler ve bunu üstlenmek zorundadırlar.

Sen'in gelişimin doğası ile ilgili tartışmalar üzerine çalışması, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki gelişimi düzenli olarak destekleyen ve yardımcı olan uluslararası taraflar ve bağışçılar alanında belirgin bir şekilde etkili olmuştur. Birleşmiş Milletler Gelişim Programı [*United Nations Development Programme, UNDP*] ile yakın ilişkileri, fikirlerinin daha geniş bir kesime yayılabilmesi için önemli bir platform oluşturmıştır. Örneğin, Yedi Habitat Gündem Taahhüdü [*Seven Habitat Agenda Commitments*], Sen'in özgürlüğün beş aracı düşüncesi ile az çok çakışır.

Yedi Habitat Gündem Taahhüdü

Habitat Gelişimi Kriterlerini Değerlendirmek

Habitat ve gelişimin tanımları hala çeşitli de olsa, bu makaledeki tezimiz ışığında, Nazım Planlarını ve yetkililer tarafından ortaya konacak her tür kentsel iyileştirme projesini değerlendirmek ve yargılamak için kullanılabilecek bazı kriterleri açıkça tanımlamak mümkündür.

- Nazım Plan ya da kentsel bir projenin sonuçları niyet itibarı ile gelişime yönelik olmalı ve proje alanında, inşa edilmiş çevrede ya da doğal çevrede insanların yaşamını iyileştirebilmeli. Proje sonucunda fayda sağlayacak olanlar açıkça belli olmalı.
- Plan ya da proje uygulamaya geçilmeden önce bir belge ile açık bir şekilde detaylandırılmalı. Bu belge/rapor yoluyla yurttaşlar aşağıdakileri öğrenebilmeli:

Proje tanımı

Proje süreci

Temel ya da doğrudan yarar sağlayanların tanımlanması

Projeden şarta bağlı olarak yarar sağlayanlar

Projenin tahmini süresi

Projenin müellifleri

Projenin kaynak sağlayıcıları

Teknik uzmanlar gibi, projeye hizmet verecek kişiler.

Plan ya da projenin gelişime yönelik doğasını değerlendirmek en önemli olan konudur. Bir proje, niyetlerinde ve sonuçlarında öncelikli olarak gelişime yönelik olduğunu gösterebilmelidir. Bir projenin gelişime yönelik olabilmesi için:

- Yarar sağlayanların, yaşamak istedikleri hayatı yaşamalarının önündeki engelleri kaldırmaya başlayabilmelerini sağlayarak, insanların özgür-

lüğünü arttıracak bir şekilde sonuçlanıyor olması gerekir.

- Projeden yarar sağlayanların yaşamlarını iyileştirme yolunda etkinliklerini ya da becerilerini güçlendirebilmelerini sağlamış olması gerekir.

Eğer aşağıdaki beş alandan birinde fırsat ve yeterlilikleri arttırmış ise, herhangi bir kentsel önerinin gelişime yönelik ögesi yarar sağlayanlara hâsıl olmalıdır:

- 1 Politik alan. Yurttaşların, onları kimin hangi ilkeler üzerinden yöneteceğine karar verme imkânları, ifade özgürlüğü ve siyaset sürecine katılım imkânı arttığı zaman.
- 2 Ekonomik. Bir yerde yaşayanların kentsel çevrenin, art bölgelerinin ve diğer alanlarının ekonomik kaynaklarını tüketim, üretim ve ticari takas amacıyla kullanma imkân ve özgürlükleri arttığı zaman. Proje onlara, mali kaynaklara erişim ve nasıl üretken bir gelir kapısı elde edeceklerine dair seçim özgürlüğü sağladığı zaman.
- 3 Toplumsal. Bir yerin sakinlerinin eğitim, sağlık ve diğer temel toplumsal hizmetlerine dair seçme şansları arttırıldığı zaman.
- 4 Şeffaflık güvencesi. Sakinlerin güvencelere, açıklığa, gerekli yakınlaşmaya, bilgi edinme özgürlüğüne dair beklentileri ve yönetime ve onları yönetenlere karşı elle tutulur güvenleri genel anlamda arttığı zaman.
- 5 Korumacı güvenlik. Bir yerin sakinleri sosyal güvenliğin korumacı mekanizmasına erişim özgürlüklerini arttırdığı ve doğal felaketlerin sonuçlarından korunma güvencesine sahip oldukları zaman.

Bu kriterler, "İngiliz Milletler Topluluğu Oyunları Tesisleri" adı verilen ve uzaydan gelip Delhi'ye konan planlanmış projeyi değerlendirmek için kullanılırsa eğer, bu projenin zararlı sonuçlarından da korunabiliriz.

Çeviri: **Bilge İmamoğlu, Dr.**

mayı kullandım. Bu çerçeve program, 2003'de ev sahipliğini Dış İşleri Bakanlığı, AB Komisyonu ve BM-Habitat'ın yaptığı Habitat gününde Brüksel'de, Palais d'Egmont'da Avrupa Parlamentosu'na sunuldu. Romi Khosla, "Removing Unfreedoms, Enlarging Policy Frameworks for Urban Development".

² Leonardo Benevolo, **The Origins of Modern Town Planning**, Routledge & Kegan Paul, London, 1967.

³ **Why Habitat Matters**, VNG (Association of Netherlands Municipalities), The Hague, 2002.

⁴ Amartya Sen, **Development as Freedom**, Oxford University Press, Oxford, 1999.

DİPNOTLAR

¹ Bu öneriyi hazırlarken, büyük oranda DFID tarafından 2002'de istenilen, Kentsel Gelişim için Politika Genişletme Çerçeve programına sunduğum makale için yaptığım araştır-

YETERLİ KONUT (BARINMA) HAKKI*

Selman Ergüden**, Kent Plancısı, İzmir

Küresel insan hakları yasal çerçevesi ve araçları herkesin yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkını, bu bağlamda yeterli konut/barınma hakkına da sahip olduğunu belirlemektedir. Konut hakkının bu bütünde kabul edilmiş önemine rağmen bir milyar kadar insanın bu hakkının halen gerçekleşmiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Günümüzde bir çok ülkede milyonlarca insanın yaşam ve sağlıklarını tehdit eden koşullarda düşük standart, çok yoğun ve geçerli yasalara mevzuata uygun olmayarak inşa edilmiş barınaklarda yaşadığı bir gerçektir.

Yeterli konut/barınma hakkının gerçekleştirilmesi, bu hakkı tanımlayan küresel yasal çerçeveyi, bu hakkın varlığını içeren bir veya birden fazla anlaşmayı, deklarasyonu ve konferans kararlarını kabul etmiş her devletin sorumluluk alanına girmektedir. Aslında bir çok ülkenin anayasası bu hakkı bir şekilde tanımlamakta ve tüm vatanlıklarının yeterli yaşam koşullarına ve yeterli konut/barınmaya sahip olmalarını temin etmek için sorumluluklarını ve eylem alanlarını belirlemektedir. Konut üretimi ve gelişimi eylemlerine ilave olarak çeşitli yasal sistemlerde mahkemeler bu hakkın gerçekleştirilmesi yönünde örneğin kuvvet kullanılarak konutdan tahliyenin önlenmesi, kiracıların korunması ve konut sektöründe insanların ve grupların ayırd edici davranışlara maruz kalmalarını önleyici kurallar getirmektedir. Uluslararası kuruluşlar da ör-

neğin Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Programı (UN-HABITAT) da bu konuda çalışmalarını güçlendirmektedirler. Örneğin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi (HRC) 2000 yılında yeterli yaşam düzeyinin sağlanması hakkının bir uzantısı olarak Konut/Barınma Hakkı Özel Raportörlüğü makamını tesis etmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Programı (UN-HABITAT) da HRC ile ortaklaşa olarak 2002 yından başlayarak Birleşmiş Milletler Konut Hakkı Programını uygulamaktadır.

Yeterli Konut/Barınma Hakkı Pratikte Ne Anlam Taşımaktadır?

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin (ICESCR) uygulamasını ve bu sözleşmeye taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini izlemekle yükümlü Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi bu hususa 4 sayılı 'yeterli konut/barınma hakkı' (1991) ve 7 sayılı 'zorla tahliye' (1997) genel tebliğleri ile açıklık getirmiştir.

Bu açıklamalara göre yeterli konut/barınma hakkı belirli bir özgürlük/serbestlik sağlamaktadır. Bu özgürlük konutdan zorla tahliyeye, ev/barınakların zorunlu bir şekilde tahrip ve yok edilmesine karşı korunma; ev yaşantısının, mahremiyetinin korunması; ev ve evin konumu seçiminde serbestlik hususlarını içermektedir.

Bu hak çerçevesinde sağlanan yararlar arasında konut/barınakta kalabilme sürekliliğinin güvence altında olması; konut, arazi, arsa ve emlak konularında hak ihlallerinin önlenmesi/ ihlal vukuunda tazminat sağlanması; konut edinme ve barınma ihtiyacının karşılanmasında ayrımcı tutum ve girişimlere karşı korunma ve konut/barınma ile ilgili hususlarda ulusal, yerel ve toplum düzeyinde karar alınması süreçlerine katılım olarak özetlenebilir.

Ayrıca çok önemli bir husus yeterli konut/barınma kavramının dört duvar bir çatı sınırlamasından daha geniş bir yorumunun yapılmasıdır. Bazı özelliklerin sağlanmış olması konut/barınmanın yeterliliği konusunda belirleyici rol oynamaktadır.

Bunların başında daha önce bahsedilmiş olan konut/barınakta kalabilme sürekliliğinin güvence altında olması; konut /barınma ünitelerinde yeterli standartta inşaat malzemelerinin kullanılmış olması, çevrede yeterli sosyal tesis ve hizmetlerin bulunması, yeterli alt yapının mevcut olması; konut/barınmanın hane halkının maddi olanakları ve bütçeleri sınırları içinde bulunması ve bu hakkın sağlanmasının diğer hakların sağlanmasına mani bir durum yaratmaması; konut/barınmanın fiziki olarak güvenli, yaşanabilir genişlik ve soğuktan, rutubetten, sıcaktan, rüzgar, yağmur ve benzer hususlardan yeterli korunaklı olması; herkesin, özellikle engelli kişilerin erişebilirliğinin sağlanmış olması; konumunun iş, okul, sağlık ve diğer servislere makul bir uzaklıkta olması, ayrıca hava, gürültü kirliliğinden korunaklı ve fiziki olarak (örneğin heyelan alanlarından) sakıncalı alanlar dışında olması sayılabilir.

Konut/Barınma Hakkının Gerçekleşme Sürecinde Genel ve Yaygın Yanlış Anlamalar

Bu konuda en sık ve yaygın yanlış anlama ve yorumlama, devletlerin bu hak çerçevesinde her vatandaşına hazır ve ücretsiz bir konut temin etmesi şeklindedir. Böyle bir anlayış ve yorumu aslında geçerli kılacak hiçbir yasal gereksinim mevcut değildir ve aksine bu şekilde yanlış bir anlamaya mani olunulması için ilgili yasal dökümanlarda bir çok kez açıklama yapılmıştır. Devletin ancak belirli durumlarda örneğin afete maruz kalmış bölgelerde veya toplumun en yoksul ve kendi olanakları ile asla yeterli bir konut/barınak edinmesi mümkün olmayan kişi ve gruplara, yine toplumun bir şekilde yükümlülüğü olan yaşlılar ve engelliler için tedbir alması beklenebilir. Devletlerin bu konuda yükümlülükleri Birleşmiş Milletlerin

1988'de esaslarını belirlediği Küresel Konut Stratejisi çerçevesinde ve daha sonra 1996 da Habitat Gündemi ile kapsamlılaştırdığı 'muktedir kılmak-desteklemek' (*enabling*) yaklaşımı ile içerik kazanmıştır.

İkinci yanlış anlama ve yorumlama, devletlerin bu husustaki tutum ve eylemlerinin sadece uzun vadede ulaşılması amaçlanan bir planı olarak görülmesidir. Konut/barınma hakkının gerçekleşmesi tabiatıyla uzun vadeli bir plan içinde gerçekleşebilir, ancak derhal yapılması ve bu eylemlerin süreklilik göstermesi gereken bir çok husus vardır. İlgili uluslararası yasal kurallar her devletin mevcut maddi koşullar çerçevesinde ayrılabilir azami payların bu yönde tahsis edilmesini öngörmektedir. Ayrıca konut hakkının gerçekleşmesinde maddi kaynaklar kadar önemlisi, yasal ve kurumsal düzenlemeler ve eğitim konularında yoğunlaşmaktadır.

Üçüncü yanlış anlama, konut/barınma hakkının gerçekleşmesinin (gelişim plan ve projelerinde yer değiştirmesi gerekli hane halkları veya tasviye edilmesi zorunlu konut birimleri nedeni ile) gelişime karşı olmasıdır. Kentsel veya diğer gelişim plan ve projelerinde tabiatıyla yer değiştirmeler ve/veya bazı konut birimlerinin tamamıyla tasviyesi söz konusu olabilir. Bu durumlarda önem verilmesi gereken bir çok husus vardır. En önemlisi bu plan ve projelerin hazırlanması aşamasında proje sahip ve uygulayıcıların ilgili ve etkilenecek kişi ve hane halkları ile görüşme ve tartışma yapmaları ve onların önerileri ve duyarlılıklarının projelere yansıtılması, ortak karar alınmasıdır. Ayrıca, meslek kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinin alınması uygulamaların ortak gözetim altında yapılması önemlidir.

Dördüncü yanlış anlama, konut/barınma hakkının emlak/mülk edinme hakkı ile karıştırılmasıdır. Konut/barınma hakkının kapsamı diğerine kıyasla çok daha geniştir ve mülk edinme hakkının söz konusu olmaması halinde de geçerlidir (örneğin kiracıların bulundukları konumlarda kalma sürekliliğinin güvenli olması). Bu iki hak birbirlerini genellikle destekler maiyettedir. Mülk edinme hakkının çok önemli olarak konut/barınma hakkının gerçekleşmesine katkıları olmaktadır (örneğin bazı toplumlarda kadınların mülk edinme hakkı gibi). Bazı durumlarda da sadece mülk edinme hakkı konut/barınma hakkı için uğraş verenlere (bir konumda kalma sürekliliğinin güvenli olması), mal sahibi – kiracı çekişmesi olarak tecelli edebilir.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi toprak/arazi/

KONUT HAKLARININ TAM VE İLERLEMeye YÖNELİK GERÇEKLEŞEBİLMESİ İÇİN EYLEM ALANLARI

Eylemler Alanlar	Saygı Duymak	Korumak	Tamamlamak
Yasal çerçeve ve gözetim	* Uluslararası ve ulusal normlar, standartlar ve kılavuzlar * Konut haklarının gerçekleştirilmesindeki ihlal ya da ilerlemenin bildirilmesi ihtiyacı * Gerilemeye karşı tedbirler	* İlerlemeci uygulamaların karşılıklı değerlendirilmesi ve yerel önlemlerin uluslararası olanlarla uyumu * Yerel, ulusal ve küresel seviyelerde izleme ve değerlendirme için mekanizmalar	* Yasal düzenlemeler * Hak temelli yaklaşımın gereksinimlerini cisimleştirecek kapsamlı politikalar * Konut hakları ihlallerinin önlenmesi * İhlal halinde onarıcı ve telafi edici tedbirlerin sağlanması
Kullanım/kira ile ilgili düzenlemeler	* Konutla ilgili istikrar ihtiyacı	* Kullanım hakkının güvenliği * Zorla evden çıkarmaları ortadan kaldıracak önlemler * Kiracı/ev sahibi ilişkilerinin yasa ile düzenlenmesi * Miras, sahiplik ve arazi ve mülkün denetimi ile ilgili herkes için eşit haklar	* Kadastral sistemlerin iyileştirilmesi * Arazi ve mülkün kayıt altına alınmasının iyileştirilmesi * Konut stokunun uygun yönetimi
Evsizlik	* Evsiz insanların hak ve ihtiyaçları	* Evsiz insanlar için özel tedbir ve programlar	* Evsizliğin tamamen yok edilmesi
Menfaat sahiplerinin halk bazında katılım ve dahiliyeti	* Bilgi değiş tokuşu ve yasal savunma ihtiyacı * İhtiyaç ve tercihlerin ifadesi * Menfaat sahipleri arasında işbirliği ve eşgüdüm ihtiyacı	* Konut ile ilgili her türlü bilgiye erişim * Bütün menfaat sahiplerinin ve etken eşgüdümün rol ve sorumlulukları	* Konut gelişimi ve yönetiminde katılımcı yaklaşımlar * Etkili ve kolaylaştırıcı politika ve stratejilerin formülizasyonu ve uygulanması
Toplumsal bütünleşme	* Ayrımcılığa karşı tedbirler * Kadınların, yoksulluk içinde yaşayanların, dezavantajlı ve zarar görmeye açık grupların özel ihtiyaçları	* Kadınlara, yoksulluk içinde yaşayanlara, dezavantajlı ve zarar görmeye açık gruplara yönelik olumlu eylemler * Mahalle ve kentlerdeki bütün toplumsal grupları bütünleştirmeye yönelik tedbirler	* Özel ihtiyaçları olan insanlar için konut sağlanması * Dâhil edici topluluklar ve kentler
Sürdürülebilir konut gelişimi	* Konut ihtiyaçlarının çeşitliliği * Mahremiyet * Konutla ilgili kaynaklara (arazi, finansman, yapı malzemesi ve hizmetleri gibi) daha iyi erişim ihtiyacı	* Çeşitli ihtiyaç ve koşullara uyum sağlayabilme * Kültürel uygunluk	* Herkes için uygun yaşam standartlarına yönelik katkılar * Etkili ve verimli yapı pazarları * Uygun konut arzı, kiraya yönelik seçenekler de dâhil olmak üzere

arsa edinme (genelde mülk edinme hakkı) ile konut/barınma hakkı karıştırılabilmektedir. Halen geçerli uluslararası yasal çerçevede özel olarak hakkı diye bir kavram ve tanım bulunmamaktadır. Ancak bu husus örneğin bazı ülkelerde özel tanımlanan yerli halklar (*indigenous people*) için önem arz etmekte ve konut/barınma hakkı ile sıkı ilişkilendirilmektedir.

Konut/Barınma Hakkının Gerçekleşmesi İçin Uluslararası Eylemler

Bu alanda yapılacaklar daha ziyade ortak norm ve standartların belirlenmesi ve bunların uygulamaya sokulması çerçevesindedir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları kuruluş ve mekanizmalarının desteklenmesi, uygulamada, örneğin İnsan Hakları Konseyinin Konut/Barınma Hakkı Özel Raportörüne, Birleşmiş Milletler UN-HABITAT ve HRC ortak Konut Hakkı Programına destek olunması yararlı olacaktır. Bu konu ile ilgili olarak konut /barınma hakkının gerçekleşme sürecinin izlenmesi ve değerlendirilmesi (*monitoring*) önem arz etmekte, ve bu durum ülkelerin birbirlerinin uygulamalarından, başarılı oldukları veya başarısızlıklarından ders almalarını sağlayacaktır. Yine bu bağlamda araştırma geliştirme çalışmalarının ve dokümantasyonun önemi büyüktür. Birkaç yıl önce Güney Afrika Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesinin başkent Johannesburg'da kentsel alanlarla ilgili bir kararında Birleşmiş Milletler Konut Hakkı Programının bir yayınına referans vermesi güzel ve etkileyici bir örnektir.

Ayrıca ilgili kurum ve kuruluşların, özellikle sivil toplum kuruluşlarının kapasite inşa edici ve artırıcı eylemlerinin desteklenmesi ve teknik yardımlaşma olanaklarının oluşturulması ve geliştirilmesi, kamuoyu oluşturulması, ortaklıklar ve işbirliği olanaklarının araştırılması ve geliştirilmesi önemli katkılar sağlayabilir.

Konut/Barınma Hakkının Gerçekleşmesi İçin Ulusal ve Yerel Düzeyde Eylemler

Bu alandaki eylemleri sınıflandırmak için, ilgili konular ve tüm insan haklarının tanımı ve uygulamalarını anlamak ve değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle, insan hakları mekanizmalarının kullandığı ve 'saygı duymak' (*respect*), 'korumak' (*protect*) ve 'tamamlamak' (*fulfill*) kavramlarının içerildiği yandaki tabloyu incelemek yardımcı olacaktır.

Tablo Çeviri: **Bilge İmamoğlu, Dr.**

* HRC ve UN-HABITAT'ın ilgili dokümanlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

** 1984-2007 arasında UN-HABITAT'da çeşitli görevlerde bulunmuştur. 2002-2007 arası Birleşmiş Milletler Konut Hakkı Programı Koordinatörlüğü yapmış ve UN-HABITAT'dan Konut Bölümü (*Shelter Branch*) Başkanı olarak emekli olmuştur.

TOPLUMSAL BİR SÜREÇ OLARAK MİMARLIK TOPLUMUN (YENİDEN) İNŞASINDA MİMARLARIN ROLÜ

Johan Silas, Prof. Dr. Mimar, Surabaya-Endonezya

Eğer mimar Stephen Sauvestre'nin estetik dokunuşu olmasaydı, Eiffel Kulesi de Kristal Sarayın (*the Crystal Palace*) izinden gidip yok olup gitmiş olabilirdi. Düşük gelirli insanların toplumsal çevrelerinin iyileştirilmesine mimari bir dokunuş eklenilmesi fikri altmışlı yıllarda, hükümetlerin ulusal ve politik gelişimi vurgulayan eski düzenden, gelişme ile ilgili esas yönelimi toplumsal ve ekonomik boyut olan yeni düzene doğru değişimi sırasında ortaya çıkmıştır. Gelişmenin, düşük gelirli insanların kapılarının önüne kadar ulaşmasını garantilemek için Cakarta ve Surabaya'da *Kampung*¹ İyileştirme Programı (KİP) yeniden ortaya konulmuştur. Başkent olarak Cakarta, iyileştirmeyi kapsamlı bir şekilde ve kamu işlerindeki yüklenicileri de dâhil ederek yapmaya yetecek para kaynaklarına sahiptir. Surabaya ise, ikinci şehir olarak, kırsal kaynakları yönetmektedir ve bu yüzden KİP burada kolaylıkla halkla birlikte ve halk tarafından uygulanabilecek biçimde ortaya konmak zorundadır. KİP'in uygulanması sürecinde Surabaya'nın yerel hükümetine yardımcı olmak adına en iyi seçenek mimarlar olmuşlardır. Sonuçların sürekliliğini sağlamak için toplumsal kapital ve baskın ekonomik kapitale sahip gelişim ilişkilendirilmelidir.

Pek çok insan kabul edecektir ki Asya'nın doğu kıyılarındaki ülkeler, "Asya Kapıları"nın ilanından

beri ekonomik büyüme ve refahın keyfini sürmektedir ve doksanlı yıllar boyunca süren bölgesel mali krizi atlatmayı başarmışlardır. Bugün gelişmiş dünya ülkeleri halen küresel mali krizin etkileri ile baş etmek zorundadır. Diğer yandan Çin, Brezilya ve Hindistan ile birlikte Endonezya ve gelişmekte olan pek çok ülke ekonomik büyümelerini, tutarlı bir büyümenin işareti olarak yıllık %6'nın çok üzerinde tutmayı başarmışlardır. Bu durum, özellikle kentsel nüfusun düşük gelirli kesiminin geçimi üzerinde çelişkili ve paradoksal etkilerden bağımsız değildir. Ekonomik refah her zaman insanların ve özellikle de alt tabaka nüfusun yukarıya doğru toplumsal devinimi anlamına gelmemekte veya buna dönüşmemektedir. Bazıları buna ulaşmayı başarsa bile, hala yeni potansiyelleri ve olasılıkları değerlendirmekteki güçlüklerle baş etmek zorundadırlar. Böylece ekonomik refah tezat olarak, çevre kalitesinde alt kesimler tarafından hissedilen bir kötüleşmeyle birlikte ayırım ve yoksulluk yaratarak, daha çok nüfus piramidinin üst seviyelerinde kalmaktadır.

Ekonomik büyüme normalde kentsel alanlardaki fiziksel gelişmeye dönüşür ve mimarlar da kent ve kasabaların yeni kentsel görünümünün biçimlenmesinde önemli bir rol oynarlar. Bu yüzden mimar, başarının olduğu kadar, kent ve kasabaların

maruz kaldığı başarısızlığın da sebebidir. Endonezya G-20 ülkeleri arasında sayılmasına rağmen henüz finansman ve kapital gibi gelişmeye yönelik ihtiyaçları karşılayamamaktadır ve hala uluslararası kaynaklara bağlı durumdadır. Özel sektör, ülke dışından gelecek kapitalin akışına duyduğu ihtiyaç ve bağlılık çok daha büyük olduğu için, daha da kötü durumdadır. Gayri menkul yatırımları sektörü baskın olmasına rağmen, onlar da yerel pazarın dışından alıcılara ihtiyaç duymaktadırlar. Eğer bugün Endonezya'nın ekonomik büyümesi %6'nın üzerindeyse, bunun yarısından çoğu ülke dışından gelen yatırımcılara aittir ve gerçekte ekonomik ya da toplumsal anlamda değişimi çok az hisseden düşük gelirli insanlara pek fazla şey ulaşmamaktadır. Mimarlık pratiğindeki bu durum, toplumsal boyutu dışlamakta ve bunun yerine ekonomik boyutun egemenliğini koymaktadır. Arazi mülkiyetinde ve kullanımındaki açgözlülük, çevresel kötüleşme ve topluluklar arası parçalanmadaki toplumsal yozlaşmayı daha da körüklemektedir.

2004'ün Noel ertesinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğu tatilin ve Noel'in şenlikli havasının keyfini sürmekte ve yılsonu kutlamaları keyifle devam etmekteydi. Endonezya'da ise gün ortasında televizyon ve radyodaki kutlama haberleri yerini Sumatra'nın kuzey kesimlerinde meydana

gelen büyük felaketin dehşet verici görüntülerine bırakınca şenlik kısa sürdü. Öğleden sonraya kadar Açe'nin (Aceh) pek çok bölgesine yayılmış olan ölü bedenlere, çökmüş binalara ve enkaza ait resim yerel, ulusal ve uluslararası bütün televizyon kanallarında gösterilmişti. Tüm dünya halkları tarafından deneyimlenen şok hızla sempatiye ve dünyanın daha önce hiç görmediği eş zamanlı bir desteğe dönüştü. Noel'i takip eden hafta içinde Endonezya'nın ve dünyanın her yerinden insanlar, acılarını hafifletip kurbanlardan daha fazlasının gereksiz bir şekilde ölmemesini sağlamak adına felaketin ardından hayatta kalanlara yardım için personel, donanım, ilaç, yiyecek vs. yardımı gönderdiler. Felaketten bir hafta sonra, 2005'in ilk iş gününde ITS'nin (yerel bir teknoloji enstitüsü) çoğunlukla genç mimarlardan oluşan Konut ve İnsan Yerleşimleri Laboratuvarı'nın üyeleri, felaket kurbanı kardeşlerimize yardım için ne yapılabileceğini ve yapılması gerektiğini tartışmak üzere toplandılar. Felaketin zararlarını azaltmaya yönelik normal prosedür (yaklaşık üç aylık ilk aşama), hızla görevlendirilebilen silahlı kuvvetler personeli tarafından desteklenen tıbbî personel tarafından yürütülen hayat kurtarma eylemleri ile başladı. Silahlı kuvvetler çadırlar ve barakalar da inşa ettiler. Açık ki böyle durumlarda mimarların yapabileceği çok fazla şey yok. Ancak laboratuvarın kadro-

su, boş oturup beklemeye niyeti olmayan dik başlı ve ısrarcı genç insanlardan oluşmaktaydı. Laboratuvarın acil durum döneminde hemen ve çabucak daha fazlasını yapmaya başlamasını talep ettiler. Kararlılıkla inandılar ki, durum ne olursa olsun, özellikle çadır ve barakaların sağlayabileceğinden daha iyisi ve daha uzun ömürlüsü sağlanabilecekse barınağa en kısa zamanda ihtiyaç vardır. Açe'nin yeniden inşa çabasına, hayat kurtarma çabalarına koşut olarak erkenden başlanabileceğine ve başlanması gerektiğine karar verildi. Eğer çadırların kurulabildiği kadar kolay ve hızlı bir şekilde, çadırlardan daha uzun ömürlü olacak evler inşa edilebilirse çadırlara gerek kalmayacaktı. Özellikle de, eğer evler kolaylıkla klinik ya da ofis gibi başka ihtiyaçları karşılamak üzere uyarlanabilirlerse. Laboratuvarın önceki deneyimlerinden gelen, 40 m² genişliğinde, özel bir eğitime sahip olmayan herhangi birisi tarafından sekiz saatte kısa zamanda inşa edilebilen ahşap bir ev modeli yeniden öne sürüldü. ITS'nin rektörü ile birlikte Doğu Cava'nın valisi ve ordu inşaat taburu ile Surabaya için çıkarma gemileri sağlayacak olan donanma fikri desteklediler. Zararın en büyük olduğu, kara bağlantısı olmayan ve başarısızlık ihtimali çok yüksek olduğu için büyük ihtimalle yardım için ulusal ve uluslararası kuruluşların dikkatini çekemeyecek olan bölgeye gidilmeye karar verildi. Yardım kurumları, riskin daha az olduğu, daha kısa sürede sonuç alınabilen ve halen kara ve denizden ulaşılabilen Banda Açe (eyaletin başkenti) veya Meulaboh (ikinci kent) gibi kentleri tercih ediyorlardı.

Tamamen yerle bir olduğu için, Açe Caya Naipliği için yeni inşa edilmiş başkent olan Kalang seçildi; liman, köprüler, yollar ve binalar tamamen silinip gitmişti. Acil durum hizmetlerini sağlayan ordu ve Kızıl Haç görevlileri dışında tek bir kuruluş bile oraya gitme riskini almayacaktı. Fakat öğrenciler ve ITS'nin genç eğitim kadrosu başka gönüllülerle desteklenmiş olarak ve yanlarına kereste, çivi ve çimento gibi gerekli malzemeyi de alarak çıkarma gemileriyle Kalang'a gittiler. Köprü onarımı ve yol inşaatı gibi işlerden sonra Doğu Cava'nın ordu inşaat taburu da bu grupta bölgede bulundu. İki ay gibi bir zaman içinde çalışmaya müsait binalar ve görevliler için konutlarla başkent Kalang, tekrar yardım ve yeniden inşa çalışmalarını koordine edebilen işlevsel bir kent oldu.

Evlerin ihtiyaca göre uyarlanabilmeleri ve kullanıcıların kendilerini sürece olabildiğince erken bir aşamada, olabildiğince yoğun bir şekilde dâhil edebilmelerini sağlamak için tasarımın alabildiği-

ne geniş ve açık uçlu olması gerekiyordu. Tasarımın temel ilkeleri (RIA modeli) şu şekilde biçimlendirilmişti:

- 1 Herhangi birisi tarafından herhangi bir yer ve zamanda çok kısa zamanda inşa edilebilmeli. Üç yetişkin tarafından yaklaşık sekiz saatte, eğer bir marangoz gibi eğitilmiş birisi ya da inşaat taburu personelinin birisi tarafından yapılıyorsa çok daha kısa zamanda inşa edilebilmeli.
- 2 Basit malzeme ve her yerde bulunabilen basit araçlarla inşa edilmeli.
- 3 Herhangi bir yerde inşa edilebiliyor olmanın yanında, ilk aşamalarda da sonrasında da kolaylıkla uyarlanabilmeli ve genişletilebilmeli.
- 4 Richter ölçeğine göre 9'a kadar depreme dayanıklı olmalı.
- 5 Konutun ötesinde, ofis, market, okul, klinik, ibadethane gibi işlevlere dönüştürülebilecek esneklikte olmalı.

- 6 Kullanıcılar tarafından kullanım sırasındaki ihtiyaçlar doğrultusunda içinden taşınmadan kolaylıkla geliştirilip kalıcı bir binaya dönüştürülebilmeli.

Kalang'daki görevlerini tamamlamalarının ardından Laboratuvarın çekirdek takımından, Asya Gelişim Bankası (ADB) tarafından, 70 milyon doların üzerindeki bağışı kullanarak binlerce konutun yeniden inşasını planlamaları istendi. Konutlar, kullanıcıların evlerin son yapılandırmasına kendilerinin karar vermesine izin verilmesi ve böylece kendilerini evleriyle ve köyle özdeşleştirebilmeleri için, Kalang'da kullanılan ilkeler üzerine geliştirilecekti. Hiçbir ev bir diğerine benzemeyecekti. Açe ve Nias'da inşa edilen kalıcı konutlar, sahiplerini evi tamamlamaya ve böylece daha da kişiselleştirme şansını elde etmeye iyi teşvik etmek ve daha iyi bir topluluk hissini yaratabilmek için tam bitirilmemiş olarak tasarlandı ve uygulandı. Nias'daki konut modeli aynı zamanda geleneksel konut ilkelerine dayalıydı ve felaketten önce var olan evlerden daha geleneksel konutlarla sonuç-

landı. Bu sonuç, medyada ilk zamanlar yer alan, yeniden inşa çalışmalarının Nias'ın kendine has geleneksel konut dokusunu yok edeceği ve bunun yerine modern biçimli konutları koyacağı yönündeki eleştiriler ile çelişmektedir. Daha iyi konutlar topluluk hissini etkin bir şekilde yeniden inşa etmiş ve geleceği kucaklayacak daha güçlü bir sivil toplum yaratmıştır.

Açe için gerçekleştirilen kalıcı konutlar (ADI), ADB'den gelen uzmanlarla birlikte biçimlendirilen aşağıdaki ilkelere göre geliştirilmiş ve tasarlanmıştır:

- 1 İnsan-merkezli, topluluk tabanlı, katılımcı, iyileştirici ve yeniden inşa eden bir yaklaşımla sivil toplum ve hükümet dışı oluşumlar için de roller içermek.
- 2 Konut iyileştirmesinin ve yeniden inşasının yaşamların yeniden inşasına müdahil olması ve diğer sektörlerle bütünleşerek konut alanını, su temini, sağlığın korunması, iş alanları yaratılması, insan kaynakları gelişimi, yerel ekonomi ve iş sahasının teşviki alanları ile ilişkilendirilmesi.
- 3 Hükümete ait ve sektörel alanların, yerel hükümetin farklı seviyelerinin, yerel topluluklarla birlikte hareket eden hükümet dışı oluşumların ve zarar gören toplulukların işbirliğinin sağlanması.
- 4 Konutların, yapı mevzuatı uyarınca Açe bölgesindeki depremlere dayanıklı olması ve çevre dostu ve yerel malzeme kullanımı.

Uygulama ilkeleri şunları hedeflemektedir:

- 1 Toplum tabanlı gelişim ve arazi mülkiyeti konularında birliği teşvik etmek.
- 2 Adalet, dürüstlük ve ahlak ilkelerine bağlılığı güçlendirmek.
- 3 Topluluk hissini yeniden yaratmak ve var olan toplumsal kapital öğelerini (katılım, demokrasi, şeffaflık ve hesap verebilirlik) güçlendirmek.
- 4 İyileşmeye yönelik çabaları desteklemek ve kullanıcılarda gelişim için vazgeçilmez olan özgüveni inşa edebilmek.
- 5 Kamu idaresini, tüm var olan kurumlar arasında ortaklık ve görevdeşlik yaratacak şekilde genişletmek.

6 Planlama ve gelişimi yerel halkın ihtiyaç, girişim ve istekleri temelinde gerçekleştirmek.

7 Yerel toplumda, var olan ve yakın zamanda karşılaşılabilecek sorunları çözümlemeye yönelik bir bağımsızlık hissi yaratılmasına yardımcı olmak.

Yeniden inşa ve iyileştirme çalışmaları genç mimarlarca yönetilip yürütülürken, mimarlığın insanların toplumsal konumlarının geliştirilmesinde belirgin bir katkısının olabileceği ortaya konmuştur. Geliştirme stratejisi, esas rolün halk tarafından oynanmasına odaklanır ve halkın kendisinin destekleyeceği bir gelişim temelinde, güvenilirliği ispatlanmış bir işbirliğini sürece dâhil ederek toplumsal kurumların güçlendirilmesini hedefler. Acil bir durumda pek çok ilgili tarafın yardım etme isteğinde olacağı bir gerçektir, fakat bunlar çoğu zaman durumu karmaşılaştırıp taraflar arası eşgüdümü yavaşlatacak şekilde hazırlıksız ya da engelleyicidirler. Etkili eşgüdüm, sadece belli bir merkezin söz sahibi olacağı anlamına gelmez. Yukarıda aktarılan deneyimde vurgulanması gereken, herkes tarafından sürdürülecek ortak eylemin ortaya konmasında, çalışma alanında ve halkla birlikte tartışılan ortak görüş ve hedeflerdir. Başka hiçbir mimari kurum, bölgenin hiç yoktan yeniden inşa edilmesini ve basit bir şeylerden çok daha fazlası haline gelmesini görece kadar uzun süre çalışma alanında kalmamıştır. Endonezya Mimarlar Birliği ya da diğer belli başlı mimarlık okulları belirgin bir katkıda bulunmamışlardır.

Yukarıda açıklanan örnekler, ilk fikrin geliştirilmesinden inşaata, oradan kullanıcıların, köyde topluluk ruhunun yeniden ortaya çıkması da dâhil olmak üzere, sonuçların aidiyetini üstlenecekleri yapım sonrası aşamaya kadar, mimarlığın felaket sonrası yeniden inşa sürecinin bütüncül bir parçası olduğunu göstermektedirler. Toplumsal boyutuyla birlikte mimarlık yapan, halkın mimarlığını yapan mimarlar, çoğunlukla anlaşıldığı şekliyle genel geçer mimarlardan farklıdır. Onlar, arazide, kullanıcılarla (Yona Friedman'ın deyişiyle *süper-müşteri*) birlikte çalışmaya istekli olan ve bunu yapan genç meslek insanlarıdır. İlgisi, mimarlığın içinde ve çevresinde bulunan insanlara değil de, yapıya, mekâna, estetiğe ve kullanıma odaklı olan basmakalıp mimardan farklıdır.

Bangkok'taki Konut Hakları için Asya Koalisyonu (*Asian Coalition for Housing Rights, ACHR*) bir zamandır genç meslek insanları için, halkla birlikte ve halk için çalışabilmelerini sağlamak için kurslar vermektedir; kentsel alandan ötesine gitmeye istekli olan "Yalınayak Mimarlar" gibi. Kentsel bü-

yüme, ekonomik, toplumsal, politik ve ekolojik ihtiyaçları yapıyı çevreye dönüştüren karmaşık bir süreçtir. Mimarlık, kentin alacağı biçim ve kentsel yapıyı çevrenin durumunda en büyük sorumluluğu, politikacılar, plancılar, MİMARLAR, yatırımcılar ve bir dereceye kadar halk tarafından alınan kararların bileşik sonucu olarak topluluk düşüncesinin yaratılmasında ya da yok edilmesinde taşırlar. KIP içinde, mimarlığı en alt seviyede halka daha yakına taşımak için özel bir tür (genç) mimara ihtiyacı vardır.

John F. C. Turner mimarlık eğitimini altmışlı yılların başlarında AA'da almıştır. Lima, Peru'da düşük gelirli insanlarla çalıştıktan sonra halk tarafından gerçekleştirilen konutun, bir isim değil fiil olan, bir süreç olan başka tür bir mimarlık olduğunu anlamıştır. Konut mimarlığında önemli olan şey ne olduğu değil, insanların hayatında ne yaptığıdır. Bu basit mantık aynı zamanda binaların ve mimarlığın çoğunun da bir fiil ve süreç olarak, bir sonraki toplumun (yeniden) yaratılması olarak görülmesi gerektiği düşüncesini beraberinde getirir. Gerçek dünyada, özellikle de tüm gelişmekte olan ülkelerin mega-kentlerinde, kasaba ve şehirlerin gerçek üreticisi olan alt grup nüfus, yerlerini kentin ana bölümünü saran iyi tasarlanmış mega-binalara bırakmak zorunda kalmışlar ve bununla birlikte var olan toplumsal yaşam ve doku kırılmış ve kuşaklar boyunca topluluk yaşamını ve toplumu geliştirmiş olan yerden uzağa garip bir yere itilmiştir.

Açe ve Nias'daki deneyim, kent yönetimi ve yerel üniversitenin, bir yandan halkla işbirliği içinde çalışma yoluyla toplumun fiziksel ve fiziksel olmayan gücünü arttırırken diğer yandan her iki kurumun da yararlanabileceği bir birlikte yaşam geliştirebileceğini göstermiştir. KIP'de olduğu gibi toplumsal boyut ile güçlü bir ilişkisi olan mimarlık, topluluk temelli, az katlı, yüksek yoğunluklu konut yapıları geliştirmek üzere daha geniş anlamda mimari uygulamaya uyarlanabilir. Bu seksenli yılların başlarından beri Endonezya'da, sakinlerinin sahiplik hissinin arttığı ve böylece ekonomik ve toplumsal durumlarının geliştiği pek çok kent ve kasabada başarıyla uygulamıştır. Bu, düşük gelirli kiracıların konutlarının çeşidi ve yapılandırmasına karar verebilmeleri ayrıcalığı sayesinde olmuştur ve bu sayede aynı kısıtlı kaynaklara sahip olmalarına rağmen sürdürebilirliği de kuvvetlendirmiştir. Ayrıca, belli bölgelerde kentlilerin haklarını taciz etmeden işlerini yapmaya özgürce devam edebilmeleri için seyyar satıcılara kümeler halinde barınaklar tasarlamaları için genç mimarlar da davet edilmiştir.

Aynı uygulama, Surabaya’da güncellenen BÜ-TÜN devlet ilkokul binalarında da gerçekleştirilmiştir. Her bir okul için son sınıf mimarlık öğrencilerinden ve genç mimarlardan oluşan bir ekip, tasarımları öğretmenler ve velilerle birlikte hazırladığı için, hiçbir okul bir diğerine benzememektedir. Şimdi her okuldaki öğrenciler okullarıyla gurur duymakta ve aldıkları daha yüksek notlarla öğrenme ve öğretme süreci gelişim sergilemektedir. Kentteki parklar iyileştirilmiş ve yenileri yapılmıştır. Parkların da baş tasarımcıları yine peyzaj tasarımcıları değil, genç mimarlardır. Sonuç olarak sadece kentin yaşam kalitesi belirgin bir şekilde yükselmemiş, *kampung*da yaşayan insanlar, artık farklı parklara gitme lüksüyle birlikte yaşadıkları yere yakın açık alanlara sahip olmuşlardır. Her bir parkın özel bir teması ve bölge sakinlerini gururlandıran bir eşsizliği vardır ve onlar da parklara, özellikle de bitki ve çiçeklere çok iyi bakmaktadırlar. Aynı ilkeler, köylülerin ürünlerini satması için her yıl *kampung*lara yakın bir yere kurulan pazarlar için de uygulanmıştır.

Toplumsal bir süreç olarak MİMARLIK, acil durumda da, normal durumda da aynı temel ilkelere sahiptir ve kent, kasaba ya da köylerde, hatta bütün ülkede aynı şekilde uygulanabilir. Şimdiye kadar elde edilen sonuçların iyimserliğine gölge düşüren şey, pek çok mimarlık okulunda, müfredatın öğrencilere gelecekte ne çeşit bir mimar olacaklarını seçmelerine izin vermesi adına çok az özen gösteriliyor olmasıdır. Mimarlık hala, sahip olunmayanlardan çok sahip olunanların sağladığı bir ayrıcalık olarak görülmektedir. Bu durumu düzeltmek, sadece resmî mimarlık oluşumlarının değil, herkesin üzerine düşer ve Surabaya örneği başkalarının da kolaylıkla uygulanabileceğinden, hükümet ve mimarlık okulları dâhil, herkes tarafından ilgi görmelidir.

Çeviri: **Bilge İmamoğlu, Dr.**

Resimlerin Tümü İçin Genel Başlık:

Kebalen Kampung (Gecekondu) İyileştirme Çalışmaları (Surabaya, Endonezya, 1981); öncesi ve sonrasını gösteren resimler

Mimarlar: Surabaya Kampung İyileştirme Programı, Surabaya Teknoloji Enstitüsü ve Kebalen Kampung Halkı (Surabaya, Endonezya)

İşveren: Surabaya Belediyesi, Endonezya

DİPNOT

¹ ÇN: “*Kampung*”, İngilizcede Malay (Brunei, Endonezya ve Malezya) köyleri için kullanılan bir kelimedir.

KARAÇİ'DE YENİ KENTSEL GELİŞİM PARADİGMASI VE SİVİL TOPLUM TEPKİLERİ*

Arif Hasan, Mimar, Karaçi-Pakistan

Asya Konut Hakları Koalisyonu (*The Asian Coalition for Housing Rights; ACHR*), meslek insanları, sivil toplum kuruluşları (STK) ve topluluk örgütlerinin bir Asya-Pasifik Ağıdır. Yönetim merkezi Bangkok'tadır. ACHR'nin kuruluş kararı 1987'de alınmış ve kuruluşu 1989'da gerçekleştirilmiştir. Kurucu üyeleri, yoksul topluluklarla ilgili konut ve kentsel meseleler üzerine çalışan meslek insanları ve STK ve topluluk projeleri bileşenleridir. Kuruluşundan beri, yenilikçi projeler ve ilgili topluluk ve meslek insanları arası bir uyumlanma ve değişim programı yoluyla Ağ, Güney, Güneydoğu ve Doğu Asya boyunca genişlemiştir. Uluslararası Barakada Yaşayanlar örgütünün (*Shack Dwellers International*) tasarruf, kredi ve konut programları yoluyla Orta Asya ve Afrika ile de bağlantılar kurulmuştur.

ACHR'nin kıdemli üyeleri, yerel ve uluslararası seviyelerde koşulların bugün, 1989'da ACHR oluşturulduğu zaman olduğundan çok farklı olduklarının son derece bilincinde olmuşlardır. Bu koşulların, kentsel yerleşimlerin ve toplumun nispeten yoksul kesimlerinin yaşam koşullarının şekil ve biçimini etkilediğinin de bilincindedirler. Bu bilincin bir sonucu olarak 2003 yılında ACHR, bir dizi Asya kentinde ACHR kurulduğundan beri gerçekleşen sosyo-ekonomik, fiziksel ve kurumsal değişim sürecini, bu değişimde yer alan aktörleri ve bu değişimin ezilen topluluklar ve çıkar grupları üzerindeki etkisini tanımlamak üzere bir araştırma yürütmeye karar vermiştir. Araştırmacılar ile birlikte sekiz Asya kenti bu araştırmanın amacına yönelik olarak seçilmiştir.¹

Bu araştırmanın hedefleri şunlardır: (i) Asya kentlerindeki Sosyo-ekonomik, fiziksel ve kurumsal değişimi, yer alan aktörleri ve ezilen topluluklar ve çıkar grupları üzerindeki etkisini anlamak; (ii) sivil toplum ve(ya) topluluk hareketlerini ve değişim sürecindeki rollerini tanımlamak/anlamak; (iii) STK'lar, topluluk tabanlı örgütler (*Community Based Organizations; CBO*) ve ACHR ortakları/ACHR'ye ulusal ve uluslararası tartışma ortamlarında konut hakları ve gelişim konularında yardımcı olmak; ve (iv) her sekiz kentte kenti izleyecek bir grubu ve sürekli öğrenmeyi desteklemek. Araştırmacılara, geçmiş üç nüfus sayımının verilerinin analizine dayanarak demografik ve sosyo-ekonomik eğilimleri tanımlamaları; yoksulluk profilleri geliştirmeleri ve yoksulluk karşıtı programlar ortaya koymaları; kentin kurumsal yönetim yapısını tartışmaları; arazi kullanımı eğilimleri ve önemli projeler işlenmiş olarak fiziksel büyüme haritaları geliştirmeleri, konut politikaları ve değişimlerini detaylandırmaları; sivil toplum örgütlerini tanımlamaları ve analiz etmeleri; ve küreselleşmenin etkisini ve bunun kent üzerindeki yapısal düzenlenişini belirlemeleri tavsiye edilmiştir. Araştırmacıların hepsi bu görev tanımını kesin olarak izlememiş-

tir. Yine de, bu kentlerle ilgili muazzam boyutta bir malzeme toplanmıştır ve ACHR Sekreterliğinden edinilebilir. Araştırma ve ilgili lojistik, Alman mali ajansı Misereor tarafından finanse edilmiştir.

Alan çalışmalarının bir sentezi, Uluslararası Çevre ve Gelişme Enstitüsü'nün (*International Institute for Environment and Development; IIED*) kıdemli kurul üyesi David Satterthwaite tarafından hazırlanmış ve ACHR tarafından '*Understanding Asian Cities*' (Asya Kentlerini Anlamak) başlığı ile basılmıştır. Araştırma için seçilen şehirler şunlardır: Pekin (Çin), Pune (Hindistan), Chiang Mai (Tayland), Phnom Penh (Kamboçya), Karaçi (Pakistan), Muntinlupa (Manila, Filipinler); Hanoi (Vietnam); ve Surabaya (Endonezya).

Araştırmanın Bulguları

Araştırma sekiz kent arasında pek çok fark ortaya koymuştur. Fakat, sadece bu kentlerin tarihsel olarak evrimleşme biçimlerinin değil, seksenlerin sonlarından beri dünyada gerçekleşen temel değişimlerin de sonucu olan güçlü benzerlikler de vardır. Bu değişimler, yapısal düzenlemelerin, WTO rejiminin ve küreselleşmenin kültür ve kurumlarının ulusal seviyede gelişme politikalarında (ya da bunların yokluğunda) baskın olmasının sonuçları olarak tanımlanmıştır.

Raporun en önemli bulgusu, "Asya'da kentsel gelişmenin çoğunlukla, kâr amaçlı yerel, ulusal ve gittikçe artan bir şekilde de uluslararası girişimlerin belirli kent merkezlerinde yoğunlaşması ile güdülendiği" ve "kentlerin, hem yeni yatırımlar hem de yüksek gelir sahibi sakinler anlamında, zenginliği kendisinde toplayabileceği, fakat bunun gerekli altyapı ve hizmetlerin maliyetine katkıda bulunmasını getiren kendi kendine işleyen bir sürecin var olmadığıdır."²

Alan araştırmaları, küreselleşmenin Asya kentlerinde doğrudan yabancı yatırıma yol açtığını ve bununla birlikte ulusal seviyede daha saldırgan bir iş sektörünün geliştiğini göstermiştir. Bu, şirketleşmiş sektör yatırımları, artan turizm, yabancı yatırımla birlikte elit bölge inşaatı, pek çok kentin tarihî merkezinin seçkinleştirilmesi ve orta sınıflarda hızlı bir yükseliş ile sonuçlanmıştır. Bu sebeple, sanayiye ve turizme yönelik, ticari ve orta sınıf için konut amaçlı, stratejik olarak iyi konumlanmış arazi için artan bir talep vardır. Sonuçta yoksul topluluklar, kent merkezi içinde ya da yakınlarında oturdukları bölgelerinden çıkarılmakta, bu çoğunlukla telafi olmaksızın yapılmakta ya

da kentin sınırlarında, iş, eğitim, eğlence ve daha iyi sağlık hizmetlerinden uzağa resmi ya da gayri resmi olarak yerleşmek üzere gönderilmektedirler.³ Bu süreç aynı zamanda arazi fiyatlarında bir yükseliş anlamına gelmekte ve buna bağlı olarak orta ve alt-orta gelir grupları olumsuz etkilenmekte ve resmi arazi ve konut pazarından bir ev almayı ya da kiralamayı karşılayamamaktadırlar.

Yer değiştirmeye bağlı olarak ulaşım giderleri ve işe gidiş geliş süreleri ciddi oranda yükselmiştir. Bu da ekonomik baskı ve ailenin para kazanan üyelerinin aileleriyle birlikte geçirdikleri zaman azaldığı için, toplumsal çözülme ile sonuçlanmıştır. Gelirler olumsuz olarak etkilenmiştir çünkü kadınlar yeniden yerleştirildikleri bölgelerde artık iş bulamamaktadırlar ve çocuklar okula gidememektedir.⁴ Bunlara ek olarak, konut alternatiflerinin yokluğunda eski gayri resmi konut yerleşimleri aşırı dolmuş ve bu halleriyle, artık pek çoğunun su kaynağı ve kaplanmış yollara sahip olduğu olgusuna ve daha yüksek okuma yazma oranı ve daha düşük bebek ölüm oranları gibi iyi toplumsal göstergelere rağmen, yaşam koşulları bozulmuştur.⁵

Araştırmanın yapıldığı bütün kentlerde yerel yönetimler kentleri için bir 'imaj' geliştirmişlerdir. Bu bütünüyle otomobil, çok katlı inşaat ve yoksul bölgelerin seçkinleştirilmesinin sunulmasıyla ilgilidir. Bu amaçla, otomobille ilgili altyapı ve elit bölgeler için yabancı yatırımcı arayışındadırlar. Bunun çoğu, normal, yerel uygulamadan iki ya da üç kat daha pahalı olan yapı işlet devret süreci ile gerçekleştirilmektedir. Yabancı yatırım aynı zamanda yabancı hazır yemek zincirlerini, yapı marketleri ve pahalı tematik parkları ve golf sahalarını da getirmiştir. Bu gelişmelerin çoğu, küçük işletmeleri, elit ve orta gelir grubu alanlarının dışına itmiş ve bu kentlerin kamuya ait parklarını ve doğal kaynaklarını, yoksul ve düşük gelir gruplarının zararına, elit ve orta-orta sınıf eğlencesi ve dinlencesi için işgal etmiştir.

Son on yılda, Asya kentlerinde otomobil sayısındaki artış zorlu trafik sorunları yaratmış ve bu da artan yolculuk zamanı, stres ve çevre ile ilişkili hastalıklarla sonuçlanmıştır. Otomobillerin çoğunun finansmanı banka kredileri ya da mali kiralama şirketleri yoluyla yapılmaktadır.⁶ Uygulanmış ya da uygulanmakta olan yeni ulaşım sistemleri (örneğin hafif raylı sistemler), işine gidip gelen nüfusun geniş çoğunluğuna hizmet vermemektedir ve çoğu örnekte yoksulların karşılayabilmesi için çok pahalıdırlar.⁷

Küreselleşme kültürü ve yapısal düzenleme koşullarının bir sonucu olarak, kamu hizmetlerinin ve kamuya ait taşınmazların özelleştirilmesi yolunda teklifler vardır. Bazı kentlerde bu hali hazırda gerçekleşmiş durumdadır. Bunun yoksulların ve ezilen grupların çıkarlarının zararına olduğuna dair işaretler vardır ve özelleşmenin engellenmesi ve gerçekleşmiş olduğu yerlerde geriye çevrilmesine yönelik sivil toplum baskısı bulunmaktadır.⁸ Gün ışığına çıkmış olan önemli bir konu, özelleştirme süreci uygulamalarında yoksulların çıkarlarının nasıl korunabileceğidir.

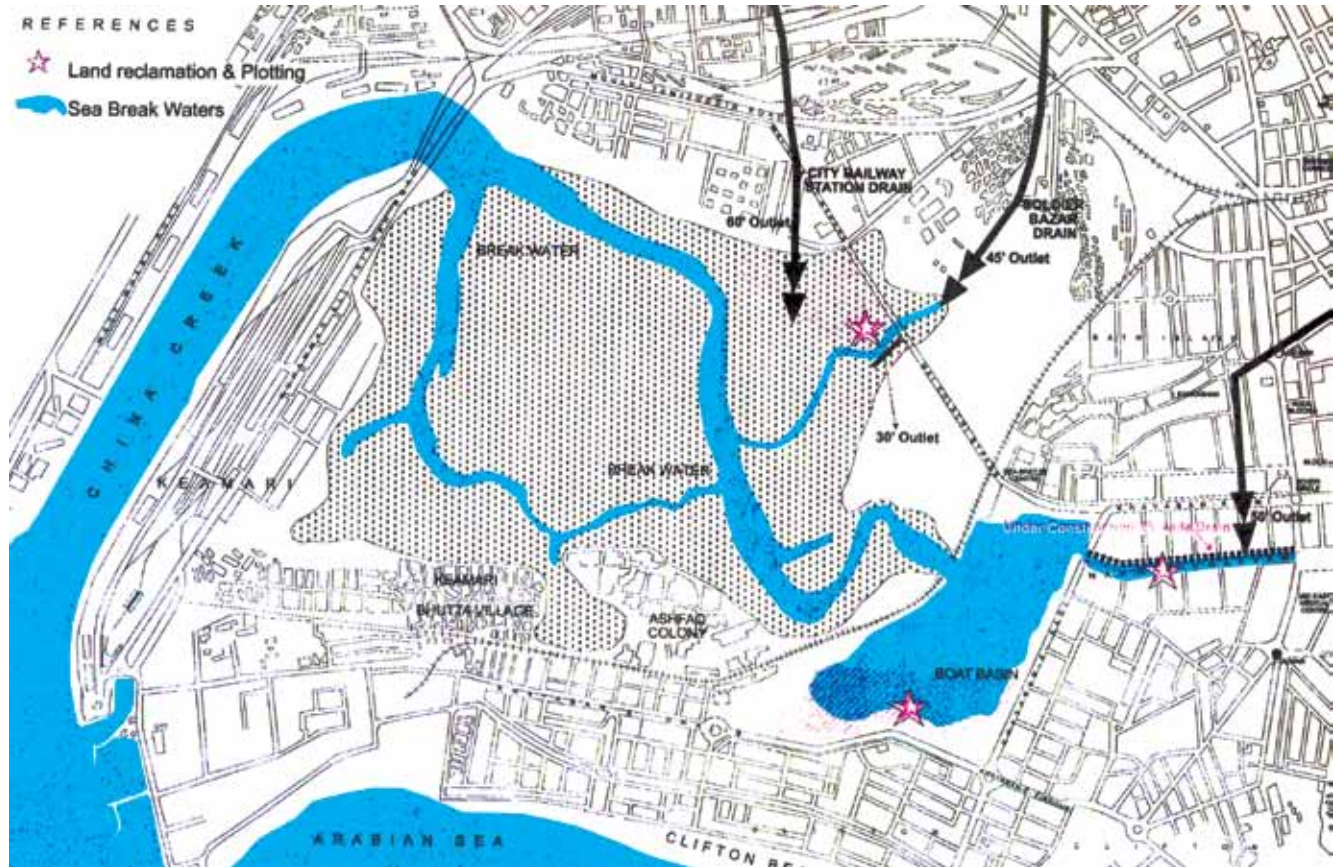
Fakat uluslararası kapital ve uluslararası finans kuruluşlarının (IMF, Dünya Bankası gibi) koşulları tarafından dayatılan yeni politikaların en ciddi yan etkilerinden birisi, sosyal sektörlerdeki hükümet sübvansiyonlarının kaldırılması ya da kısıtlanması ile ilgilidir. Bu, eğitim ve sağlık için daha fazla para harcamak zorunda kalan yoksul toplulukları doğrudan etkilemiştir. Ek olarak, hem orta düzeyde hem de üniversite düzeyinde özel eğitim sektörü, ikili bir eğitim sistemi ortaya çıkararak genişlemiştir: biri zenginler için, diğeri fakirler için. Bu, 1990'lardan önceki döneme göre temel bir değişiktir ve toplumun zengin ve yoksul kesimler olmak üzere parçalanmışlığını artırdığı için, ağır politik ve toplumsal sonuçları olmaktadır.

Yukarıda açıklanan değişimlerin bir sonucu olarak, gayri menkul gelişimi sektöründe devasa bir artış olmuştur. Bu da politikacı-bürokratlar ile yatırımcılar arasındaki bağın güçlenmesine yol açmıştır. Bu bağ sayesinde yatırımcılar için yapı yönetmelikleri ve bölgeleme esasları daha kolay ihlal edilebilir olmuş ve Asya kentlerinin doğal ve tarihî mirası silinip yok olma tehlikesi altına girmiştir.

İkisi hariç bütün kentlerde, hali hazırda yüklü borçlar altında olan yönetimler uluslararası finans kuruluşlarından kredi almanın yollarını aramaktadırlar. Bu krediler yoluyla gerçekleşecek gelişme had safhada pahalıdır, kredi koşulları, ülke içi teknik ve yatırıma yönelik uzmanlığın ve etkili kentsel kurumların gelişimi açısından zararlıdır.⁹

Yine de kentlerdeki alan araştırmaları, gerçekleşmiş veya gerçekleşmekte olan bir dizi olumlu değişim ve eğilimi de ortaya koymaktadırlar. En önemli değişim şudur ki, son yirmi yıl içinde pek çok Asya kentinde kentsel yoksul örgütlenmeleri ortaya çıkmıştır. Bu örgütler meslek insanları ya da STK'lar tarafından desteklenmektedir. Güçlü oldukları yerlerde, yönetimler onlarla müzakeret etmek zorunda kalmaktadır. Planlama ve karar alma süreçlerindeki katılımları artmaktadır. Ayrıca, sivil toplum örgütleri bir dizi kentte, hükümet-

Kaynak: Arif Hasan, Participatory Development, Oxford Uni. Press, Oxford, 2010, s.145

Resim 1. Karşı'de sellerle ilgili Orangi Pilot Proje'nin yaptığı araştırma ve belgeleme çalışmalarından bir örnek.

ler üzerinde daha adil gelişim politikaları geliştirmeleri için baskı kurmak ya da duyarsız hükümet projelerine karşı çıkmak için başarılı bir şekilde bir araya gelmişlerdir. Artık bir miktar hükümet-STK-topluluk projesi ve programı da vardır. Pek çok ülke için bu programlardan öğrenilenlerin genel politikalar haline gelmesine daha zaman olduğu doğrudur, fakat öğrenilen dersler, 1987 yılında ACHR'nin ilk düşünüldüğü zamandan bu yana ezilen kesimlere karşı tavırları oldukça değişmiş olan politikacılar ve plancılar tarafından anlaşılmış ve takdir edilmiştir. Yine de, STK-hükümet işbirliği projelerinin olumlu müdahaleleri, nüfusun daha savunmasız kesimlerinin tecrit edilmesinin hızına yetişememektedir.

Bir başka önemli değişiklik, bütün örnek alan kentlerde bir yetki dağıtımı/yerinden yönetim süreci olmuştur. Bu yerel seviyede karar alma ve yerel toplulukların ve çıkar gruplarının karar alma süreçlerine katılımı için yeni fırsatlar açmıştır. Bazı örneklerde bu, aynı zamanda topluluk sürecinin yerel resmi kurumların gözünde zayıflaması anlamına da gelmiştir. Bu anlamda sentez makalesi iki önemli soru sorar, "Yetki dağıtımı kent yönetimlerine daha fazla güç, kaynak ve dolayısıyla eyleme yönelik daha fazla yeterlilik verir mi?" ve "Eğer kent yönetimi daha fazla eylem becerisine sahip olursa bu, kentin yoksul gruplarına gerçekten fayda sağlar mı?" Her iki sorunun da cevabı, her zaman böyle olmadığıdır.

Güncel Karaçi Bağlamı

Karaçi, Pakistan'ın en büyük kenti ve sanayi ve hizmet sektörünün merkezidir. Ayrıca, deniz ticaretinin yüzde doksanının gerçekleştiği ülkenin başlıca iki limanını barındırır. Yaklaşık 13 milyonluk bir nüfusu vardır bunun yaklaşık yüzde ellisi *katchi abadis* denilen yasadışı yerleşimlerde yaşamaktadır.¹⁰ Nüfusun yaklaşık yüzde yetmiş beşi kayıt dışı sektörde çalışmakta, yüzde altmış beşi alt gelir grubuna ait ve yaklaşık yüzde altmış yirmi beş yaşın altındadır.¹¹ Bu yüzden eğer adil ve çatışmasız bir kent yaratılmak isteniyorsa, yoksul ve gençlerin sorunlarına çözüm bulunmalıdır. Bu sorunlar konut, istihdam, ulaşım, boş zaman ve fiziksel planlama ve toplumsal kesimle ilgili daha geniş anlamda çevresel konularla ilgilidir. 1975-85 Karaçi Nazım Planı bu sorunlara ve kentin daha az ayrıcalıklı sakinlerine öncelik vermiştir. 2000 Karaçi Gelişim Planı, bu konularla ilgili bir izleme sistemi oluşturmanın yollarını aramıştır. Her iki planın da hedeflerini gerçekleştirememiş olduğu bir gerçektir fakat planlama süreci toplumsal me-

selelere ve bunların fiziksel gereksinimlerine öncelik vermiştir.

Fakat son on yılda, Karaçi'de bütün planlama yaklaşımı bir değişim geçirmiş ve bu değişim de hazırlanmakta olan yeni Nazım Plana yansımıştır. Yerel yönetim Karaçi'yi ziyaretçiler ve yatırımcılar için "güzelleştirmek" konusunda takıntılıdır ve onu "dünya sınıfında bir kent" yapmak konusunda heveslidir. Bunun gerçekte ne anlama geldiği hiç açıklanmamıştır fakat bu, 2010 Karaçi Nazım Planının hedeflerinden birisidir.¹² Bu makalenin yazarı, başka Asya kentlerinde hükümet görevlileri, plancılar ve STK'lar ile çalışma ve toplantılarında aynı ifadenin oradaki gelişim planlarının hedefi olarak da kullanılmakta olduğunu gözlemlemiştir. 'Dünya sınıfı' bir kent olmanın yanı sıra Karaçi'nin "yatırımcı dostu bir altyapı" geliştirmesi beklenmektedir. Bunun ne anlama geldiği, yine, açıkça tanımlanmamıştır. Fakat yerel yönetimin programlarından bunun, trafik yönetimi ve planlaması yerine üstgeçitler ve yükseltilmiş otoyollar inşa etmek; iyileştirilmiş yerleşimler yerine çok katlı apartmanlar; geleneksel pazarlar yerine alışveriş merkezleri (ki pazarlar kaldırılmaktadır); doğrudan yabancı yatırımı teşvik edebilmek amacıyla kentin imajını iyileştirmek için yoksulluğu kent merkezinden kaldırıp kentin çeperine sürmek; yerel ticareti desteklemek yerine turizme hizmet vermek; ve tüm bunlar için uluslararası şirketlerin (yatırımcıların, bankaların, teknoloji sağlayıcıların ve uluslararası finans kuruluşlarının) desteğini aramak anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen gündem oldukça pahalıdır. Bu amaçla, uluslararası finans kuruluşları ile bundan önce düşünülemeyecek olan bir ölçekte yüklü krediler için müzakereler yapılmıştır.¹³ Karaçi için tasarlanmış ve daha önceki kredilerle finanse edilmiş projelerin hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁴ Elde bu ve yerel yönetimlerin teknik anlamda önceki on yıllara kıyasla çok daha zayıf olduğu olgusu varken,¹⁵ yeni projelerin başarılı olma ihtimali düşüktür. Ayrıca finanse edilen projelerin doğasından, daha geniş bir planlama eyleminin parçaları olmadıkları açıktır. Buna ilaveten bunlar, gittikçe daha fazla yap-işlet-devret sürecine dayanmaktadır. Projelerin planlamanın yerini aldığı, kentin şeklinin gittikçe daha fazla yabancı kapital ve yabancı kapitalin teşvikçi ve destekçileri tarafından belirlendiği ve yap-işlet-devret süreci ile oluşturulan kapitalin büyük bölümünün Pakistan'dan daha kazançlı yerlere aktarılacağı çok açıktır. Bu, proje tabanlı 'planlama' süreci aynı zamanda halk karşıtıdır ve yerleşimlerin ve seyyar esnafın tah-

Resim 2. Orangi Pilot Proje yol ve sağlıklaştırma çalışmaları

liyesini arttırmıştır ve emekçi sınıfın daha önce erişilebilir olan kamusal mekâna erişimini zorlaştıran koşullar yaratmıştır. Sonuç olarak, Karaçi'de eğlence ve dinlence için kullanılan çok-sınıflı kamusal mekân hızla kaybolmaktadır.

Ulusal ve uluslararası şirketleşmiş kesimin gücü, hali hazırda var olan yatırımcı-bürokrat-politikacı bağıni güçlendirmiş ve bu sayede mevcut mevzuat, yönetmelikler ve bölgeleme ilkeleri önceden olduğundan çok daha kolay ihlal edilebilmişlerdir. Bu bağlantı içinde, Karaçi'de bir STK olan *Shehri*, kumsalların nasıl ticarileştirildiğini, kent merkezinden geçen viyadüklü bir otolunun nasıl inşa edildiğini ve parkların ve oyun alanlarının nasıl yaya ayırıcı bir biçimde dönüştürüldüğünü ve ticarileştirildiğini ortaya koyan bir belge hazırlamıştır. Bunlarla birlikte demiryolu arazisinin de, 1935 Demiryolları Ticareti Mevzuatının kural ve yönetmeliklerine aykırı olarak ticarileştirilmesi sürdürülmektedir.¹⁶

Yabancı yatırımın desteğindeki bu bağıni artan gücü, hükümet kurumlarını ve demokratik politik bağıni zayıflatmıştır. Bunun sonucunda karar mercileri ile toplum ve çıkar grupları arasındaki müzakereler artık mümkün olamamaktadır. Anlaşılan o ki hükümet, çevre ve insan hakları lobilerinin çoğunluğunu oluşturan, toplumun daha savunmasız kesimlerinin endişelerine karşı sağırlaşmıştır. Benzer şikâyetler yazara Delhi, Bombay, Dhaka ve Phnom Penh gibi başka Asya kentlerinin akademisyenleri, meslek insanları ve STK temsilcileri tarafından da iletilmiştir.

Karaçi'deki kumsalların ticarileştirilmesinin kent üzerinde başlıca fiziksel, sosyal ve çevresel etkileri olacaktır. Kent yönetimi kumsalın altı kilometrelik bir bölümüne bir park inşa etmiştir. Park oldukça hoş karşılandığı halde, gelişim süreci bir ilke olarak kumsalın bu bandındaki bütün seyyar esnafı, deniz kabuğu satıcılarını ve sokak göstericilerini kaldırmış ve yerlerine pahalı hazır yemek zincirlerini yerleştirmiştir. Bunun sonucunda, düşük gelir grubundaki aileler artık bu kumsalın keyfini sürememek-

tedir. Kumsal parkının planlaması seyyar esnafı ve diğer eğlence sağlayıcıları da burada barındırabilirdi (ki en az 60 yıldır buradadırlar), fakat plancılar ve karar mercileri kumsalı 'seçkinleştirmek' için bilinçli bir çaba sergilemişlerdir. Ek olarak parka, yetişkinler için 10 Rupî, çocuklar için 5 Rupîlik bir giriş ücreti konmuştur.

*Defence Housing Authority (DHA) Beachfront Development*¹⁷ adı verilen başka bir proje inşa halindedir. Bu, kumsalın 14 kilometresini kaplayan 1,5 milyon dolarlık bir gelişim projesidir. Dubai ve Malezya asıllı şirketlerin yatırımları ile yürütülmektedir. Bu projenin çoğunluğu kazanılmış arazi üzerindedir ve halkın kumsala erişimini kısıtlamaktadır. Çok katlı ofis blokları; tema parkları ve expo merkezleri (Karaçi'deki deneyim tema parklarının yoksullar için çok pahalı olduğunu ve expo merkezlerinin de onlar tarafından kullanılmadığını göstermiştir); konuminyumlar ve seçkin kulüpler (ki bunlara girişler güvenlik nedeniyle kesinlikle kısıtlanacaktır); pahalı su sporları tesisleri ve en şaşırtıcısı, deniz kenarında çok katlı otoparklar planlanmıştır. Her hafta sonu 300 bin Karaçi'linin ziyaret ettiği mevcut ve potansiyel çok-sınıflı bir eğlence ve dinlenme arazisi, zengin ve güçlü olanların dışlayıcı kullanımı için gasp edilmektedir.¹⁸

Benzer planlar kumsalın her hafta sonu Karaçi'liler tarafından yoğun bir şekilde kullanılan başka bir 8 kilometrelik kısmı için de geliştirilmektedir. Burada *Sugarland City* (bir Amerika imtiyaz şirketi), dört eski köyü, bir vahşi yaşam sığınğını (Dünya Vahşi Yaşam Fonu tarafından yönetilen bir sığınak) ve kumsal boyunca yaklaşık 300 hafta sonu evini yerinden edecek elit bir bölge inşa edecektir. Bu proje ile ilgili ne bir danışmanlık alınmış ne de herhangi bir detaylı plan kamuya açılmıştır.¹⁹

Lane before

Lane after

A nalla Orangi, before

The same nalla in Orangi, after

Resim 3. Orangi Pilot Proje yol ve pis su atımı çalışmaları

Başka bir kararla hükümet Korangi Irmağı (İndüs Nehrinin terk edilmiş bir yatağı ve IUCN tarafından koruma altına alınmış bir mevki) ağzındaki iki adayı benzer yatırımlar için Dubai asıllı bir şirkete 43 milyar dolara satmıştır. Bu adalar ezelden beri balıkçı-

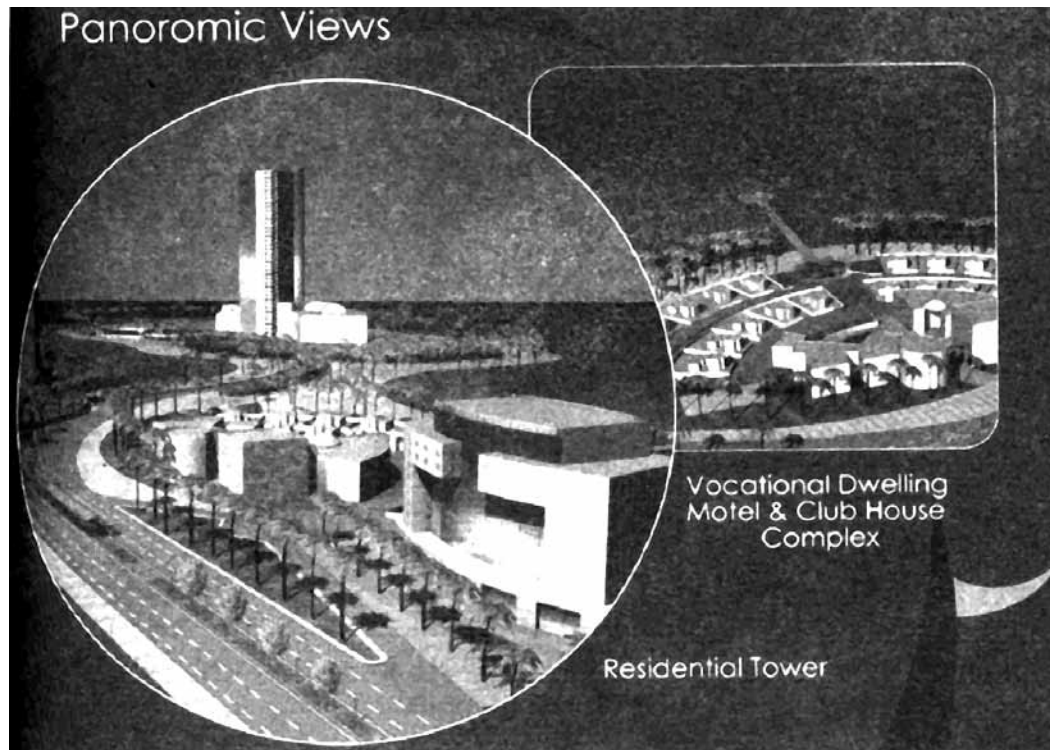
lar tarafından balıkçılıkla ilgili ve kültürel faaliyetler için kullanılmaktadır. Bitişindeki rizoforalar balıklara, karideslere ve kış mevsiminde adaların etrafındaki bölgeye gelen flamingo, pelikan ve balıkçıl gibi göçmen kuşlara yuvadır. Adalar, biyoçeşitliliği ve balıkçı yerel toplumu ve etkinliklerini bütünleştirecek eko-turizmin geliştirilmesi için ideal yerlerdir, fakat bu olmamıştır.²⁰

Yukarıda aktarılan yatırımlar ağır ekolojik yan etkilere gebedir. Bunlar, rizofora ekosistemlerini yok ederek ve yıkıcı kasırgalara maruz kalan bölgenin kıyı şeridinin dengesiyle oynayan arazi kazanımları yoluyla inşa edilmektedirler. Ekolojik olarak hassas olan bir bölgenin kanalizasyon ve atık su sorunlarını arttırmaktadırlar. Ayrıca hali hazırda aşırı yüklü olan bir kıyı şeridi yol ağına günlük 80.000'den fazla araç eklemektedirler. Ek olarak bu yatırımlar bölgenin biyo-çeşitliliğine ve Karacı'nın sakinlerine yönelik eko-turizmin geliştirilmesi ihtimaline zarar vermektedir. Fakat en önemli yan etki, toplumsal olandır. Karacı'nın alt, alt-orta ve orta-orta gelir grupları, kentin kumsallarına erişebilmekten men edilmektedirler. Mega-projelerin inşasıyla birlikte alt gelir gruplarının resmî ve gayri resmî yerleşimlerden çıkarılması²¹ ve 'değerli' arazilerdeki alt gelir grubu konutlarının temizlenmesiyle birleştiği zaman bu, kentin hem fiziksel hem de toplumsal olarak zengin ve yoksul bölgelere bölünmüşlüğü artırmaktadır. Şimdiden zenginler kendilerini tecrit etmişler ve kendi bölgelerinde kendi sağlık, eğitim, eğlen-

ce ve dinlence tesislerini inşa etmişlerdir. Güvenliksizlik sebebiyle ayrıca kendilerini silahlı muhafızlar ve güvenlik sistemleri ile çevrelemişlerdir. Mevcut gelişme paradigmasının da teşvik ettiği bu bölünmenin uzun vadeli etkileri Karacı'yi, zenginle yoksul arasında ağır bir çatışma olan ve yoksulun kent yaşamından tamamen dışlandığı Rio, Yohanesburg, Meksiko City ve pek çok benzer kentsel bölge gibi olmaya itecektir.

Geliştirilmekte olan "yatırım dostu" altyapı, trafik ışısız yollardır. Bunlar, var olan koridorlar üzerindeki önemli kavşaklarda alt ve üst geçitler inşa ederek ve bu koridorları başka her giriş ve erişime kapatarak yaratılmaktadır. Bu, devinimi kolaylaştırmakla birlikte, özellikle sıkışık olmayan saatlerde, karşıdan karşıya geçmek isteyen yayalar için devasa sorunlar yaratmıştır. Ayrıca, toplu taşıma araçları da alt ya da üst geçitlerde durmadığı için üst geçitlerin altında kalan ve 'ışısız' yol sisteminin parçaları olmadıkları için fazlasıyla sıkışıklaşan eski yolları kullanmak zorundadırlar. Bu haliyle, işlerine gidip gelenler ve yayalar bu muazzam harcamadan hiçbir yarar sağlamamışlardır. Karacı-liler, 'ışısız' yolların sadece VIP devinimi kolaylaştırmayı hedeflediğine inanmaktadır.

Küresel kapitalin hücumundan korunmak mümkün değildir. Yine de, şehir planlaması için toplumsal eşitliğin belli bir seviyede gerçekleştirilebileceği ve ekolojik hasarın kontrol altına alınabileceği bazı ilkeler geliştirmek mümkündür. Bunun

Resim 4. STK'ların karşı geldiği DHA Kumsal Gelişim Projesi

başarılabilmesi için, Karacî'deki bütün kentsel planlama etkinliklerinde dört temel ilkeye uyulması önerilmektedir. Bunlar: bir, planlama ekolojiye ve Karacî'nin konumlandığı bölgenin doğal çevresine saygı göstermelidir; iki, arazi kullanımı toplumsal ve çevresel etmenler temelinde belirlenmelidir, sadece arazi değeri veya potansiyel arazi değeri temelinde değil; üç, planlama nüfusun yoğunluğunun ihtiyaçlarına öncelik vermelidir, ki bu Karacî'de yoğunluğu yaya olan, toplu taşımayla işine gidip gelen, yasadışı yerleşimlerde yaşayan ve kayıt dışı sektörde çalışan alt ve alt-orta gelir grubuna denk gelmektedir; ve dört, planlama Karacî'nin maddi olan ve olmayan kültürel mirasına ve bunun içinde yaşayan topluluklara saygı duymalıdır.

Bu ilkeler uluslararası ve yerel kapitalin, açgözlü yatırımcıların ve politikacıların ve büyüklük kuruntusu içindeki meslek insanlarının işine gelmemektedir. Ancak, meslekî kurumlardan, ilgili yurttaşlardan ve toplumsal örgütlerden oluşan örgütlü bir sivil toplum böylesi bir planlama gündemi için bastırabilir ve eğer iyi örgütlenmişse ve savunusu sağlıklı araştırma ile destekleniyorsa, başarılı olabilir. Karacî'de sivil toplum ve ilgili yurttaşlar bu meydan okumayla bir araya gelmektedirler.

Yeni Planlama Gündemine Sivil Toplumun Tepkisi

Sivil toplum örgütleri ve ilgili yurttaşlar, Karacî'de uygulanan projelere karşı çıkmak ya da bazı değişiklikler önermek için bir araya gelmişlerdir. Bu makalenin yazarı, bu örgütlenmelerin üçüyle bağlantılıdır. Bunlar, OPP²², URC²³ ve yeni kurulmuş olan Yurttaşlar Koalisyonu'dur.

OPP, teknik danışmanlık ve yönetsel rehberlik sağlayarak toplumsal seferberlik, mali kaynak ve yönetim yoluyla gayrı resmî yerleşimlerin iyileştirilmesini teşvik etmektedir. Hükümet kurumlarıyla onların altyapı iyileştirmelerinde, yerel topluluklarla da altyapının finansmanı, gelişimi, yönetilmesi ve korunmasında ortaklıklar kurmakta ve eğitimli genç kadın ve erkekleri, düşük gelir grubu bölgelerinde, öğretmenlerin eğitilmesi ve donatılması süreciyle resmî okullar haline gelecek gayrı resmî okullar açmaları için teşvik eden bir eğitim programı yürütmektedir. Ayrıca, kırsal ve kentsel kooperatifler kurulması için bir tasarruf ve kredi programı işletmekte ve bu şekilde Pakistan'da iki milyondan fazla insana ulaşmaktadır.

OPP'nin hedefi, genel gelişim planlaması için alternatifler önermek olmamıştır fakat yeni paradigmanın yoksul kesim üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda OPP'nin son dönem çalışmaları, bu paradigmanın etkilerini, URC'nin aktif destek çalışmalarını da destekleyecek şekilde, azaltmak üzerine odaklanmıştır.²⁴

Diğer yandan URC, 1989 yılında mimarlık ve planlama öğretmenleri, STK eylemcileri ve topluluk liderleri tarafından kurulmuş bir örgüttür. OPP tarafından geliştirilmiş olan yerel toplum örgütlenmeleri ve ağları, URC'nin bütüncül bir parçası haline gelmiştir. URC'nin temel hedefi Karacî'deki planlama ve uygulama sürecini etkilemek ve yerel toplulukları ve çıkar gruplarını bu sürece dâhil ederek daha çevre ve yoksul dostu yapmaktır. Bu hedefin ötesinde URC, kent ve planlarıyla ilgili bilgi toplamakta ve bunu yazılı ve görsel basın, sivil toplum kuruluşları, topluluk tabanlı örgütler, ilgili yurttaşlar ve resmî ve gayrı resmî çıkar gruplarına dağıtmaktadır. Kent için geliştirilen yerel ve federe planları, toplum (özellikle de yoksul kesim), çıkar grupları, akademi ve STK'ların bakış açısından inceler. Bu inceleme, çıkar gruplarının ve toplum örgütlerinin katılımı ile yapılır. Bu analizler temelinde URC bütün çıkar gruplarının bulunduğu forumlar düzenler ve böylece geniş bir oydaşmaya ulaşılır. Ayrıca Karacî'nin başlıca meseleleri ile ilgili araştırma ve belgeleme çalışmaları tanımlayıp teşvik etmeye ve bunlarla ilgili gelişme ve süreçleri izlemeye çalışır. Bununla birlikte tahliye ve zorla çıkartmaları da takip eder ve belgeler, savunmasız grupları tanımlar ve onları kendilerine yönelik olası tehditler konusunda bilgilendirir ve tahliyelerle ilgili basılı ve elektronik medya tarafından da kullanılan yayınlar yapar.

URC sürecinin bir sonucu olarak, ulaşım, tahliyeler, seyyar esnafın durumunun ıslahı ve planlamaya dâhil edilmesi, kent içi çevresel konular ve bozulma konuları hep önemli medya ve sivil toplum konuları haline gelmiştir. URC'nin çalışmalarının bir sonucu olarak, URC'nin bakış açısı, basılı ve elektronik medyanın bakış açısı ve farklı yurttaş gruplarının ve çevre lobilerinin bakış açıları arasında çok az fark kalmıştır. Pek çok konuda URC ile bazı hükümet görevlisi meslek insanları ve bürokratlar arasında bir anlayış da vardır. Ayrıca, Nakliyeciler Derneği, gayrı resmî katı atık dönüşüm sektörü ve bunlara bağlı temizleme faaliyetleri, gayrı resmî yerleşimlerin topluluk tabanlı örgütlenmeleri, akademik kurumlar ve ilgili yurttaşlar gibi farklı taraflar da bir araya gelmişlerdir.

Araştırma, sorgulama, çıkar gruplarının katılımı ve hükümet planları için alternatifler ve değişiklikler hazırlanması sayesinde URC süreci, toplu taşıma, pis su atımı ve konutla ilgili bazı konularda hükümet kurumlarının düşünme biçiminde temel bir değişim getirmeyi başarmıştır. Ayrıca, bir pis su atımı projesi için alınacak 70 milyon dolarlık bir ADB²⁵ kredisinin iptal edilmesini ve projenin kredi gerektirmeyen daha ucuz bir proje ile değiştirilmesini, terk edilmiş olan Kuzey Çevre Yolu Projesi için ısrar edilmesini (şimdi inşa halindedir) ve Karaçi Dairesel Demiryolu önerisinin yeniden hayata dönmesini de sağlamıştır. Bunlarla birlikte URC, Karaçi Su ve Atık Komisyonunun özelleştirilmesinin iptalini sağlayan kamuya açık duruşmalara da müdahil olmuştur. Yakın zamanda, DHA'nın kumsal projesine karşı 73 örgüt ve 89 düşük gelir grubuna ait yerleşimden 4.655 imza toplamıştır. Tehdit altındaki yerleşimlerin tarihlerini, altyapılarına hükümet ve toplulukların kendisi tarafından yapılan yatırımı, tapular ile ilgili konuları ve bu yerleşimlerde yaşayan aileler ile ilgili detayların belgelendiği bir Güvenli Konut İnisiyatifi (SHI) başlatmıştır. Bu bilgi, tahliyelere karşı lobi çalışması yürütmek ve SHI için destek toplamak için kullanılacaktır.

Yurttaşlar Koalisyonu, OPP ve UCR'den çok farklı bir girişimdir. Kumsal Geliştirme Projeleri'nin sebep olduğu ekolojik zarar ve toplumsal bölünmeden rahatsız olan (ve aralarında iki eski yüce divan hakiminin de olduğu) önde gelen 22 yurttaş tarafından kurulmuştur. Bu derneğe daha sonra çok sayıda meslek insanı, işadama, medya görevlisi, gazeteci ve hatta şirket yöneticisi katılmıştır. Örgüt yenidir ve daha şimdiden kumsalda protesto yürüyüşleri düzenlemiştir ve Pakistan'ın en büyük gazetelerinde örgütün endişelerini ifade eden bir sayfalık bir ilan yayınlamaya hazırlanmaktadır.

Bu hareketlerin başarılı olabilmesi için, farklı STK'lar, elit meslek insanları, önde gelen yurttaşlar ve topluluk tabanlı örgütlenmelerin bir ağının bir araya gelmesi gerektiği açıktır. Buna ek olarak demokratik süreç güçlendirilmeli ve mahkemeler daha etken hale gelmelidir. Önemli bir etmen de avukatların, Pakistan Hükümetinin kendisini bağladığı uluslararası sözleşmeler hakkında bilgi edinmeleri ve bu sözleşmeleri yargı sürecinin bir parçası haline getirmeleridir. Bu öneriler gerçeklik haline geldiğinde, var olan kentsel gelişim paradigmasının dönüştürülmesine yönelik bir müzakere ve danışma süreci zorunlu olacaktır. Bu da, daha çevre ve halk yanlısı bir gelişme sürecine yol açacaktır.

Çeviri: **Bilge İmamoğlu, Dr.**

DİPNOTLAR

¹ Araştırmacıların isimleri ve raporlarının başlıkları şöyledir: (i) Pekin: Alexander Andre, Yutako Hirako, Lundrup Droje ve Pimpim de Azevedo (2004), "Pekin Tarihsel Alan Çalışması"; (ii) Pune: Bapat Mera (2004), "Asya Kentlerini Anlamak: Pune Örneği"; (iii) Chiang Mai: Charoenmuang, Duongchan, Apavatjurt Tanet Charoenmuang, Wilairat Siampakdee, Siripor Wnagwanapat ve Nattawoot Pimsawan (2004), "Asya Kentlerini Anlamak: Chiang Mai Örneği"; (iv) Phnom Penh: Crosbie, David (2004), "Asya Kentlerini Anlamak: Phnom Penh, Kamboçya"; (v) Karaçi: Hasan Arif ve Asiya Sadiq (2004), "Asya Kentlerini Anlamak: Karaçi Örneği"; (vi) Muntinlupa: Karas, Anna Marie ve Charito Tordecilla (2004), "Asya Kentlerini Anlamak: Manila Örneği, Filipinler"; (vii) Hanoi: Thi Thu Huong, Nguyen (2004), "Asya Kentlerini Anlamak: Quynh Mai Ward, Hai Ba Trung Bölgesi Örneği, Hanoi, Vietnam"; (viii) Surabaya: Johan Silas, Andon, Hasian ve Wahyu, Konut ve İnsan Yerleşimleri Laboratuvarı, ITS, Surabaya (2004), "Surabaya ve Halkın Rolü".

² David Satterthwaite, **Understanding Asian Cities**, ACHR, Ekim 2005.

³ Yedi Asya ülkesinde (Bangladeş, Çin, Hindistan, Endonezya, Japonya, Malezya, Filipinler) çalışan ACHR Tahliye İzleme göstermiştir ki tahliyeler çarpıcı biçimde artmıştır. 2004 yılında Ocak'tan Haziran'a bu ülkelerdeki kentsel alanlarda 334.593 kişi evlerinden çıkarılmıştır. 2005 yılında Ocak'tan Haziran'a ise 2.084.388 kişi. Bu tahliyelerin başlıca sebebi kentin güzelleştirilmesi olmuştur. Örneklerin çoğunluğunda insanlar uğradıkları kayıp için herhangi bir telafi almamışlardır, yeniden yerleştirmenin olduğu örneklerde ise yerleştirme kent merkezinden 25 ila 60 km arası uzaklıkta gerçekleşmiştir. (Ken Fernandes, **Some Trends in Evictions in Asia**, ACHR, Mart 2006).

⁴ Karaçi'de Lyari otoyolunun inşası için 14.000'den fazla hanenin taşınması sonucu 26.000 çocuğun eğitimi aksamıştır. (**Lyari Expressway: Citizens' Concerns and Community Opposition**, Urban Resource Centre, Karaçi, 2005). Filipinler'de tahliyelerin okullardaki final sınavları bittikten sonra yapılmasına karar verilmiştir.

⁵ Pune'de (Hindistan) rapor için incelemeye alınan yerleşimlerde son 25 yılda yoğunluklar, altyapı ve konutlarda belirgin bir iyileştirme olmadan yüzde 300'den fazla artmıştır ve bu devasa bir çevresel bozulmaya ve yaşam koşullarında çok büyük kötüleşmeye yol açmıştır.

⁶ Örneğin son mali yılda Karaçi'de trafiğe günde 502 araç katılmıştır. Bunların yüzde ellisinin banka kredileri ya da daha önce hiç bugünkü kadar yüksek likiditeye sahip olmamış olan mali kiralama şirketleri yoluyla finanse edildiği düşünülmektedir. Bu, kolaylıkla toplu taşıma sistemini iyileştirmek için kullanılabilecek 1,8 milyar dolar değerinde bir kredinin, bu yatırım için çekildiği anlamına gelmektedir.

⁷ Bangkok, Manila, Kalküta gibi kentler hafif raylı ve metro sistemleri için önemli yatırımlar yapmışlardır. Diğer Asya kentleri de onların sunduğu örneği izlemektedirler. Yine de bu sistemler, fark yaratabilecek bir ölçekte geliştirilmek için

çok pahalıdır. Manila'nın hafif raylı sistemi yapılan toplam yolculukların sadece yüzde sekizine hizmet vermektedir, Bangkok'un gökyüzü treni ve metrosu ise yolculukların sadece yüzde üçüne ve Kalküta'nın metrosu ise bunun da altına hizmet vermektedir. Hafif raylı ve metro biletleri otobüs biletlerinden 3 ya da 4 kat daha pahalıdır. Bunun sonucunda işlerine gidip gelenlerin büyük çoğunluğu harap haldeki otobüs sistemini tercih etmektedir (detaylar için bkz. Geetam Twari, **Urban Transport for Growing Cities**, Macmillian India Ltd., 2002 ve Arif Hasan, "Understanding Karachi's Traffic Problems", **Günlük Dawn** Gazetesi, 29 Ocak 2004).

⁸ Manila'nın su şebekesinin özelleştirilmesi zenginler ve üst gelir grubu için fayda sağlamış ve alt-orta ve alt gelir gruplarına olumsuz etki etmiştir. Karaçi elektrik şebekesinin özelleştirilmesi elektrik dağıtımında derin sorunlar yaratmıştır ve tekrar kamulaştırılması için yoğun baskı vardır.

⁹ Karaçi'de Orangi Pilot Projesinin (OPP) yürüttüğü araştırmaya göre hükümet altyapıyı toplam işçilik ve malzeme maliyetinin 4 ila 6 kat fazlasına geliştirmektedir. Krediler uluslararası finans kuruluşlarından alındığı zaman maliyet yabancı danışmanlar ve ilgili satın alım koşulları yüzünden yüzde 30 ila 50 arası artmaktadır. Uluslararası teklif alımı da koşullardan birisi olduğunda maliyet yüzde 200 ila 300 daha artabilmektedir. Böylelikle malzeme ve işçilik anlamında maliyeti 1 dolar olan bir şey 20 ya da 30 dolara mal olabilmektedir. Kamboçya Gelişim Kaynağı Enstitüsü tarafından 1992 yılında hazırlanmış olan "Yardım-bağımlı Ekonomide Teknik Destek ve Yeterlilik Gelişimi, Working Paper 15, 2000 Yılı" başlıklı makaleye göre bütün yardım parasının yüzde 19'u teknik desteğe harcanmaktadır. 1998 yılında bu oran yüzde 58'e yükselmiştir.

¹⁰ **Karaçi Konut Çalışması (taslak): Karaçi Nazım Planı 2020**, Karaçi Kent Yönetimi, Eylül 2006.

¹¹ 2020 Karaçi Nazım Planı taslağındaki veriden ve Pakistan Hükümetinin 1998 Nüfus Sayımı Raporlarından hareketle yazar tarafından hesaplanmıştır.

¹² Bu, 2020 Karaçi Nazım Planı taslağının Hedef Tanımının bir parçasıdır.

¹³ 1976 ve 1993 yılları arasında Karaçi'nin de içinde bulunduğu Sindh eyaleti kentsel gelişim için 779,64 milyon dolar borç almıştır. Bunun neredeyse tamamı Karaçi içindir. Yakın zamanda hükümet Karaçi Mega Kent Projesi için 800 milyon dolarlık bir borç için anlaşmıştır. Bunun 5,33 milyon doları yabancı danışmanlar tarafından verilen teknik destek için kullanılacaktır.

¹⁴ ABD-793 PAK: *Evaluation of KUDP and Peshawar Projects*, 1996.

¹⁵ Hükümet planlama kurumlarının bütçeleri son on yıl içinde belirgin oranda artmıştır. Fakat iyi meslek insanları, özel sektörde, STK'larda ve uluslararası kuruluşlardaki daha iyi fırsatlar yüzünden artık hükümet görevlerine ilgi duymamaktadır. Bununla birlikte Birinci Dünya'ya büyük bir meslek insanı göçü vardır.

¹⁶ Viyadüklü otoyol, toplum, STK, akademi ve çıkar gruplarının itirazlarına rağmen Malezyalı bir şirket tarafından yapı-şlet-devret temeline inşa edilmektedir. Kamusal bir oturumda bu itirazlar, danışmanların bu proje için verdikleri olumlu

Çevre Etki Değerlendirme raporunu ortadan kaldırmıştır. Bunun detayları ve yasa dışı arazi dönüşümlerinin bir listesi için Shehri web sitesini ziyaret ediniz: www.shehri.org

¹⁷ ÇN: DHA Kumsal Gelişim Projesi.

¹⁸ Detaylar için, URC web sitesine bakınız: www.urckarachi.org

¹⁹ Detaylar için Karachi Waterfront web sitesini ziyaret ediniz: <http://www.youtube.com/watch?v=8n1mN21pahA>.

²⁰ Detaylar için Pakistan Fisherfolk Forum web sitesini ziyaret ediniz: www.pff.org.pk

²¹ Plancılar ve akademisyenler tarafından gereksiz bulunan Lyari Otoyolu inşa halindedir. 25.000 aileyi ve 8.000'den fazla işyerini yerinden etmekte 26.000 çocuğun eğitimini kötü etkilemektedir. Detaylar için bkz. Arif Hasan, "The Political and Institutional Blockages to Good Governance: The Case of the Lyari Expressway in Karachi", **Environment & Urbanization**, Cilt 17, Sayı 2, Ekim 2005.

²² ÇN: Orangi Pilot Project.

²³ ÇN: Urban Resource Centre

²⁴ Detaylar için OPP-RTI web sitesine bakınız: www.oppinstitutions.org

²⁵ ÇN: Asya Kalkınma Bankası

* Arif Hasan, **The Unplanned Revolution: Observations on the Processes of Socio-Economic Change in Pakistan**, Oxford Uni. Press, Oxford, N.Y., 2009, s.232-245.

KENTSEL BİR MANİFESTO*

Charles Correa, Prof., Mimar, Bombay-Hindistan

Hindistan'ın kentlerine inanıyorum.

Tıpkı Pencap'ın buğday tarlaları ya da Bihar'ın kömür madenleri gibi, kentler de ulusal zenginliğimizin çok önemli parçalarıdır.

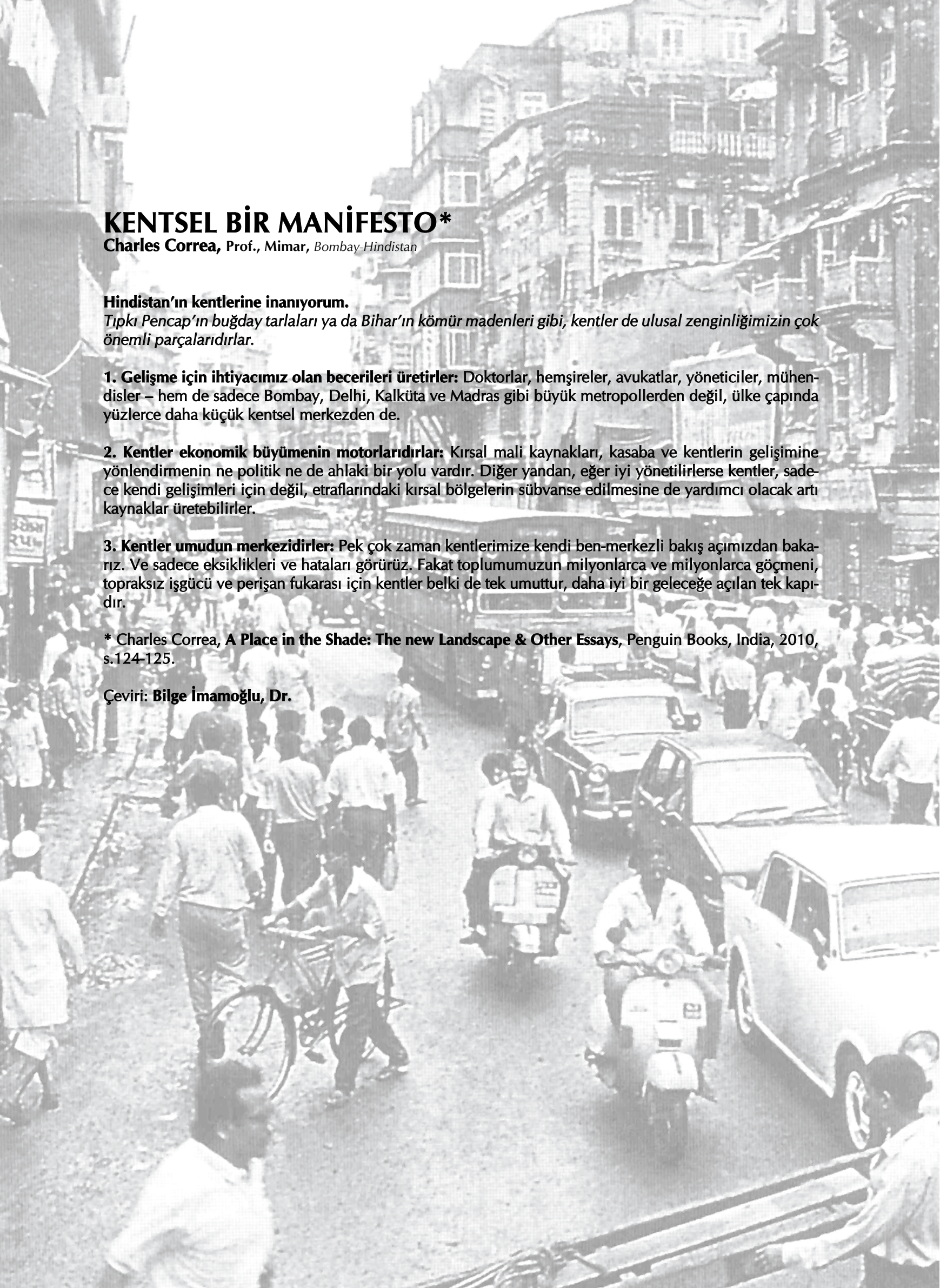
1. Gelişme için ihtiyacımız olan becerileri üretirler: Doktorlar, hemşireler, avukatlar, yöneticiler, mühendisler – hem de sadece Bombay, Delhi, Kalküta ve Madras gibi büyük metropollerden değil, ülke çapında yüzlerce daha küçük kentsel merkezden de.

2. Kentler ekonomik büyümenin motorlarıdır: Kırsal mali kaynakları, kasaba ve kentlerin gelişimine yönlendirmenin ne politik ne de ahlaki bir yolu vardır. Diğer yandan, eğer iyi yönetilirse kentler, sadece kendi gelişimleri için değil, etraflarındaki kırsal bölgelerin sübvansedilmesine de yardımcı olacak artı kaynaklar üretebilirler.

3. Kentler umudun merkezidirler: Pek çok zaman kentlerimize kendi ben-merkezli bakış açımızdan bakarız. Ve sadece eksiklikleri ve hataları görürüz. Fakat toplumumuzun milyonlarca ve milyonlarca göçmeni, topraksız işgücü ve perişan fukarası için kentler belki de tek umuttur, daha iyi bir geleceğe açılan tek kapıdır.

* Charles Correa, *A Place in the Shade: The new Landscape & Other Essays*, Penguin Books, India, 2010, s.124-125.

Çeviri: Bilge İmamoğlu, Dr.

KENTLEŞME*

Charles Correa, Prof., Mimar, Bombay-Hindistan

Yeni peyzajın parçalarını pek çok kez gözden geçiriyoruz, çünkü Üçüncü Dünya'ya dair görüşümüz sınırlı ve ben-merkezli bir görüş. Örneğin, Üçüncü Dünya'nın en mucizevî – ve çoğunlukla hakkı verilmemiş – belirleyici özelliklerinden birisini düşünün: yoksulluk ve sömürüye rağmen, yüz-yıllarca mahrum bırakılmışlığa rağmen, toplumsal ve insani varlıklar olarak halk, hala geniş oranda bozulmamıştır. Bu, ilerideki gelişmeleri için elzem önemde bir etkidir. Hali vakti yerinde olan yurttaşların gözünde, ailesini geçindirmek için uğraş veren gecekondu, topluma zararlı bir öğedir; başka herhangi bir bakış açısından ise gösterdiği çaba, yuvasını yapan bir kuşunki kadar harikula-de, ilham verici ve toplumsal açıdan olumludur. Sergilediği fenomeni Kuzey Amerika kentlerindeki gasp ve anlamsız cinayetlerle kıyaslayın. Fakat bu içkin incelik (yaratılması yüzyıllar süren ve medeniyet dediğimiz sürecin muhtemelen başlıca yan ürünlerinden olan incelik) sürmekte olan sarsıcı demografik değişimden sağ çıkabilecek midir? Üçüncü Dünya'nın büyük kısmında kent merkezleri ulusal nüfusun iki katı bir hızla büyümektedir.

Nüfusun bu gelgit akımı salt kent ışıklarının “çekiminden” değildir. Çoğunluğu, köylerden kent merkezlerine zaruri göçtür – alt sınırdan kazanan (topraksız işgücü vb.) ve varlıkları kırsal bölgeler tarafından daha fazla desteklenemeyenlerin

göçü. Bunlar, kasaba ve kentlere iş aramak için gelen umutsuzca yoksul göçmenlerdir. Konut, ihtiyaç listelerinde çok düşük bir önceliğe sahiptir. İş imkânlarının olduğu yerde olmak isterler. Kentin gediklerinde, yasadışı gecekonducular ya da evsizler olarak yaşamayı istekli olarak kabullenmeleri bu yüzdendir. Onlara kentin çeperlerinde, iş imkânlarından uzakta konut edindirmeyi önermek, durumlarının güçlüğünü bütünüyle yanlış anlamaktır. Bu yüzden göçmenler kaldırımlara, iş bulabilecekleri yerlere en yakın yere geri dönmektedirler.

Açıktır ki, bu zaruri göçle ilgili yapılması gereken birkaç şey vardır (ve bunların bazıları pek çok Üçüncü Dünya ülkesinde hali hazırda yapılmaktadır).

Her şeyden önce köylerde toprağın yeniden dağıtımı ve benzeri toplumsal reformlar uygulanmalıdır ki buraların barındırma kapasiteleri artsın.

İkincisi, her bölgede bir merkezî pazar kasabası belirlenmeli ve uygun yatırımlarla desteklenmeli ki yeni büyüme merkezleri haline gelebilsinler.

Üçüncüsü, sadece geniş metropollerde değil, mümkün olan her kasaba ve kentte yeni sanayi ve (özellikle devlete ait) masa başı işleri oluşturulmalıdır.

İlki, hepsi içinde en elzem olan iştir. Bu, Mahatma Gandhi'nin köy gelişim programlarıyla (pamuk çıkırtı programı, vs.) getirmeye çalıştığı ve Mao'nun Çin için kurduğu komünler yoluyla nefes kesici biçimde başarmış olduğu şeydir. Pek çok örnekte bu, toprak mülkiyetinin yeniden dağıtımını içerecektir – örneğin, kentsel göçmenlerin pek çoğunun yokluk çeken topraksız işgücü olduğu Hindistan'da. Bu, sınıf/kast yapısında da bazı değişiklikler anlamına gelir – belki de politik olarak hepsi içinde en zor hedef. Fakat eğer bu yapılmazsa, gelişmeye yönelik fon ve kaynaklar (örneğin sulama projeleri, hükümet kredileri vs.), bunları kendi konumlarını güçlendirmek için kullanan ve böylece daha da fazla zaruri göçü tetikleyen kırsal elit üzerinden yönlendirilecek demektir.

Diğer iki hedefi gerçekleştirmek daha kolaydır. Sanayi konumu ve mali yatırımlarla ilgili ulusal politikalar sebebiyle, Hindistan'ın en büyük metropoller en hızlı büyüyenler değildir. Bombay ve Kalküta yıllık olarak yüzde dördün biraz üzerinde büyümektedirken, şu an orta büyüklükteki kentler olan Bangalore ve Bhopal yüzde yedinin üzerinde bir oranla büyümektedirler.

Eğer tüm stratejiler işe yararsa, bugün dokuz milyon nüfusa sahip olan Bombay on beş milyon civarında dengede tutulabilir. Eğer bu yapılamazsa,

yüzyılın sonunda otuz milyon nüfusa çıkması beklenen New Mexico'nun gittiği yoldan gideceğine şüphe yoktur. (Aslında Meksika'nın bir avantajı vardır – ulusal nüfusu sadece elli beş milyondur. Yani kentlerinin ne kadar genişleyebileceğine dair bir üst sınırı vardır. 700 milyonluk nüfusumuzla, bizim kentsel geleceğimiz çok daha açık uçludur.)

Sanayileşmiş batı için bunun gibi rakamlar, elbette, travmatiktir. Yine de bu, ancak bu göçlerin işlevsel değerini, yani toplum üzerinde etken olan sosyo-ekonomik basıncı dengelemeye yaradıklarını anlayamazsak çözümlenemeyecek olan bir travmadır. Yani, toplumun çöküşünün göstergeleri olmanın çok uzağında, bu göçler umut işaretidirler, hayatta kalma arzusunun işaretidirler. Aslında, eğer yoksullar köylerinde kalıp ölmeyi bekleselerdi bu Hindistan için çok daha kötümser bir durum olmaz mıydı?

Her durumda, kentsel bölgelere kitlesel göç yeni bir şey değildir. 17. ve 19. yüzyıllar arasında Avrupa toplumu da birkaç kat büyümüştür ve eşit ölçüde çaresizdir – çoğunlukla aynı sebeplerle: artan kırsal nüfus, kısıtlı ekilebilir arazi kaynakları ve benzerleri. Diğer yandan, bu emsalin çok önemli bir farkı vardır: Avrupalılar kendilerini kendi ulusal sınırları içinde dengelemek zorunda kalmamışlardır. Askeri güçleri sayesinde kendilerini

Resim1. Bir bardak çayı paylaşmak. Konumun mükemmelliğine dikkat ediniz; toplu taşımaya bitişik.

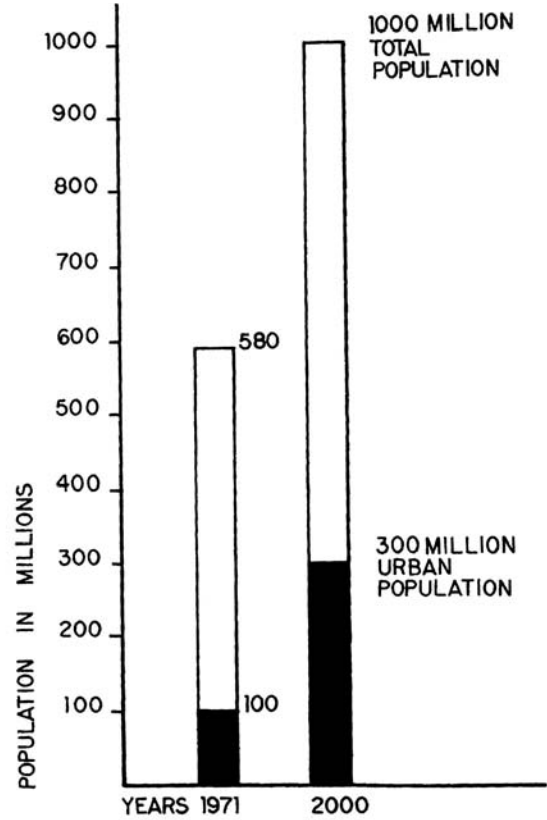
bütün dünya üzerinde dağıtabilmişlerdir – bu da daha yüksek yaşam standartlarına ve dolayısıyla daha küçük ailelere yol açmıştır. (Başka bir deyişle, aile planlaması beklentilerin yükselmesine doğal olarak eşlik eder, ve tersi de geçerlidir. İnsanlar, fedakârca, “ulusal” sebeplerle daha küçük – ya da, bu yüzyılda peş peşe Fransız ve Alman hükümetlerinin beyhude çabalarında da tanık olunduğu üzere, daha büyük – aileler kurmazlar.)

Ne yazık ki bu tür bir yeniden dağılım, günümüzün Üçüncü Dünyası’nın sahip olduğu bir seçenek değildir – hele de Hindistan’ın, ya da başka bir Asya ülkesinin. Bunu anlamak, kasaba ve kentlerimizin gerçekte üstlendiği elzem rolün ayırdına varmaya başlamak demektir. Onlar – etken anlamda istihdam yaratma mekanizmaları olarak işlev görerek – Avustralya’ya göçmenin yerine geçmektedirler.

Bu böyleyken, sorulması gereken soru şudur: *kentlerin soğuruculuk kapasitesini nasıl arttırabiliriz?* Sanayi yoluyla sunulabilecek iş imkânı sayısının kesin bir sınırı olduğuna göre, kentlere göç edenlerin büyük çoğunluğu üçüncü derece işlerde ya da pazar yeri etkinliklerinde çalışmak zorunda kalacaklardır. Bu yüzden de kentsel sahnede yapacağımız herhangi bir müdahale, bu alanlardaki ekonomik etkinliği arttırmayı hedeflemelidir.

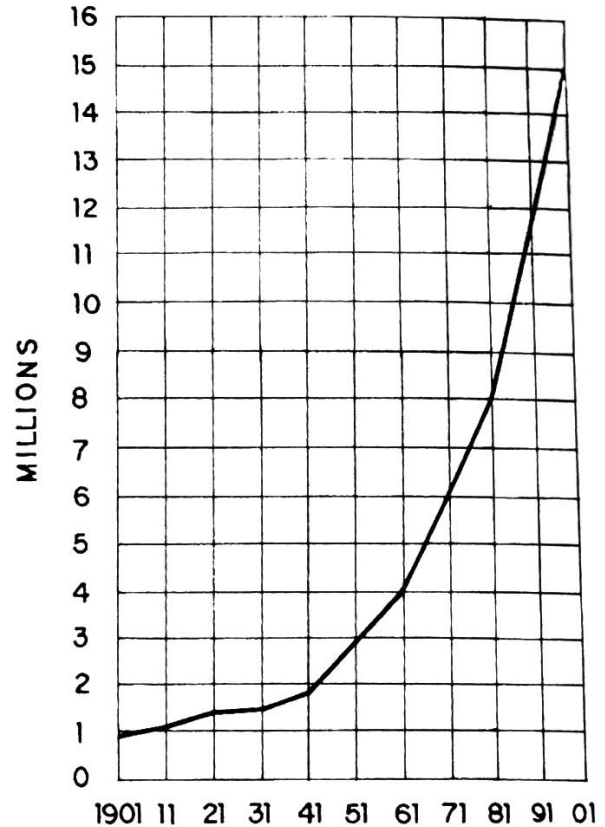
Bu hedefi gerçekleştirebilmek için, kentin fiziksel biçiminin kendisi can alıcı bir önemde olabilir. Örneğin geniş, çok katlı binalar, bütün etkinliği, böyle projeler için gereken sersemletici mali kaynaklar tomarını düzenleyebilecek bir avuç yatırımcı ile, bu yapıları tasarlayabilecek çok az mühendis ve mimar ile ve inşa edecek daha da az inşaat şirketi ile sınırlandırır – ki çoğu bütün işin altını imzalayan bankalara gidecek olan kârı söylemeye bile gerek yok. Bunu, gelişme örüntüsünün bütün Üçüncü Dünya’nın eski kent merkezlerinde gördüğümüz cinsten olduğu, yani her biri dört ya da beş katlı sıkıca bir araya gelmiş binalardan oluştuğu durumda, aynı miktardaki yatırımın yaratacağı pazar yeri sektörü iş imkânı sayısı ile kıyaslayın (duvarcı ustaları, marangozlar, küçük müteahhitler, vs.).

Üzücüdür ki, bu türden meseleler karar verici pozisyonunda olanlar ve ayrıcalıklı olanlar tarafından anlaşılmamaktadır. Bunun yerine, göçmenler kente aktıkça, Kral Canute gibi dalgaları durduracak buyruklar vermeyi yeğlemektedirler. Pek çoğu, kente girişler için bir çeşit izin sisteminin mecburi kılınması gerektiğine inanmaktadır. Ne

India: population (with urban component)

Resim 2. Hindistan: nüfus (milyon) ve siyah boyalı kısım nüfusun kentsel bileşeni.

Bombay: population growth

Resim 3. Bombay: nüfus artışı.

Resim 4. Hayatta kalma arzusu.

Resim 5. Çok katlı yapılar: kısıtlayıcı tekeller.

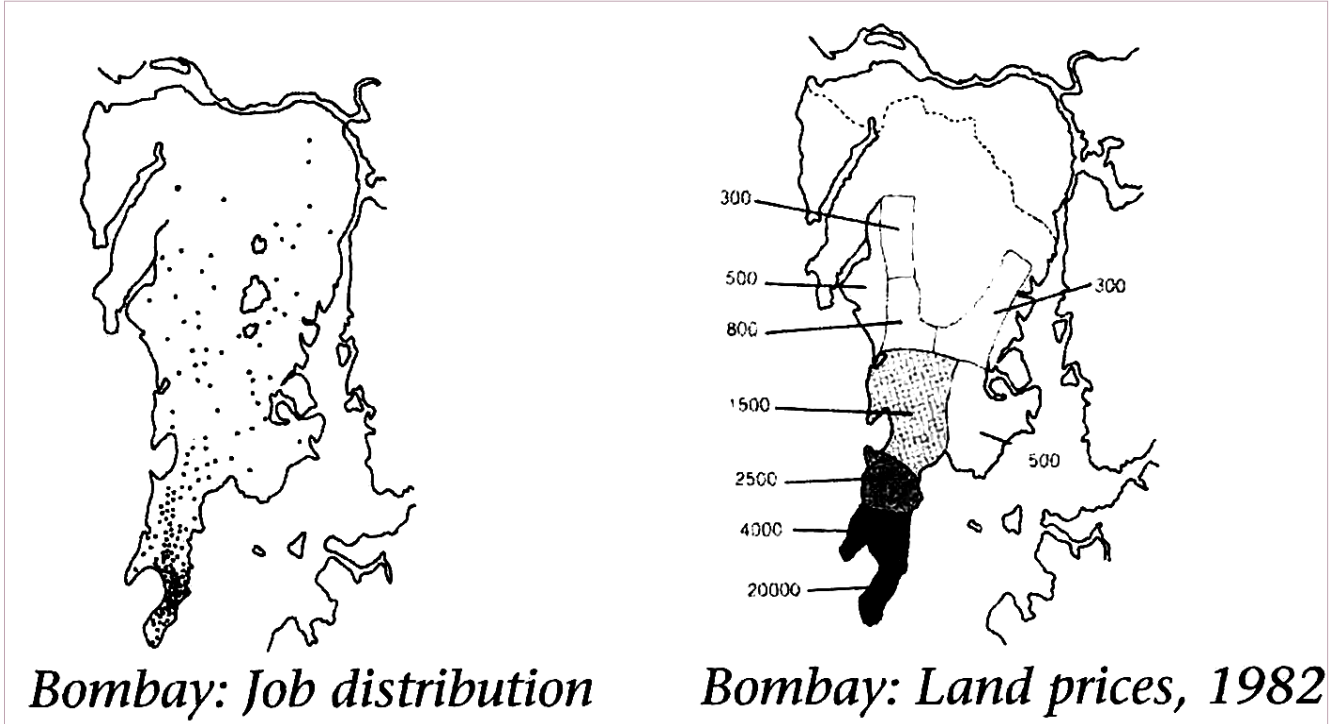

Resim 6. Az kat, yüksek yoğunluk: pazar yerinde istihdam yaratır.

yazık ki bu öneri, böyle önlemlerin en temel insan haklarını çiğniyor olmaları bir yana, ahlaki açıdan da şüpheli oldukları olgusunu göz ardı etmektedir (bununla yoksullara aslında söylediğimiz şey şudur: "ilk ben geldim"). Dahası pek çok durumda bu tür öneriler sadece politik adam kayırmacılığın ve rüşvetin artmasına yarayacaktır.

Diğer aşırı uçta ise her gecekondu yerleşimini, olduğu yerde ve tam olarak olduğu gibi yasallaştırılmayı isteyenler vardır. Bu yaklaşımın, – karşı karşıya olduğumuz fenomenin ölçeğini göz ardı ediyor da olsa – en azından insancıl ve ahlaki bir tabana sahip olma avantajı vardır. Büyük sayıda insanın kentin çeşitli yerlerinde kendilerine yaşayacak, korunmamış bir arazi ya da bir kaldırım parçası bulmuş olduğu bir gerçekse de, kentlerin çoğunda böylesi gediklerden, bunun elimizdeki sorun için genel bir çözüm oluşturabilmesine yetecek kadar yoktur.

Örneğin Bombay'da dört milyon iyi barınma koşullarına sahip insan olsaydı ve 100,000'den fazlası muhtaç durumda olmasaydı, bu yaklaşım geçerli bir yaklaşım olabilirdi. Fakat bugün Bombay'da 4,5 milyon yasadışı gecekondu vardır (o da, hükümetin saydığı kadarıyla) – ve daha pek çoğu da yoldadır. Yani bu strateji pek uygulanabilir değildir. Sonuçta kentin yetkilileri her kaldırımı, meydanların (yani yeşil alanların) her birini ve bütün binalardaki her merdiveni doldurduğunda (ki bu

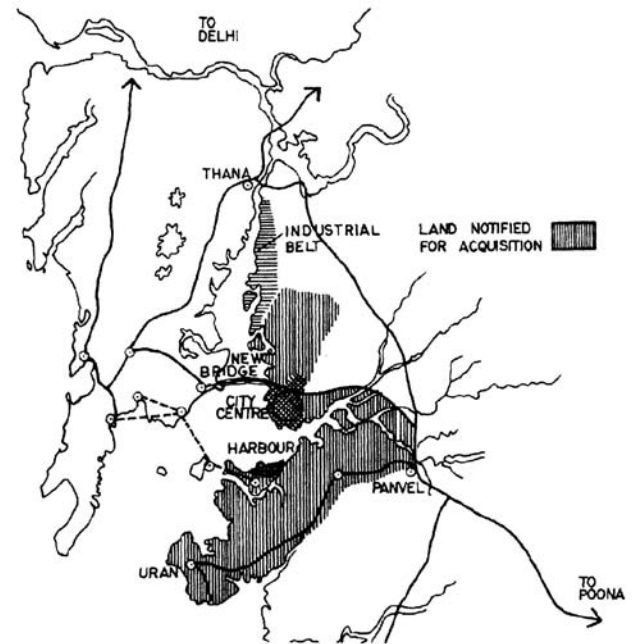

Resim 7. Bombay: istihdam dağılımı. Bombay: Arazi fiyatları, 1982.

hızda gidersek bu çok da uzakta değildir), dahasını isteyenler için ne yapacaklar?

Açıktır ki, daha fazla kentsel arazi oluşturulmasına ihtiyaç vardır – ve bunun taleple orantılı bir hızda (ve ölekte) yapılması gerekmektedir. Kentsel arazi denildiğinde kastedilen, herhangi bir yerdeki arazi değil, toplu taşıma hizmeti alan ve iş imkânları ile ilişkili olan arazidir. Başka bir deyişle, mevcut kent yapısı üzerindeki basınç noktalarını dengeleyecek yeni büyüme merkezleridir.

Bu yaklaşımın çok önemli bir avantajı vardır – bu, ülkelerimizde hüküm süren neredeyse bütünüyle önlenemez mali sıkıntılar içinde, kentleşebilmemizin belki de tek yoludur. Çünkü Hindistan’da, Pakistan’da ya da Bangladeş’te hane başına düşen gelir son derecede düşüktür. Tuğla ve beton kullanarak, bu bütçe içinde çok az şey inşa edilebilir – örneğin Bombay’da, her hane için 1,5 – 3 metrekare arası bir şey. Ve bu, nüfusun neredeyse yüzde otuzu için! Elbette, insanların kendi kendilerine inşa edebildikleri çamur ve bambudan yapılmış basit evler çok daha ucuzdur, fakat burada da cazip kentsel arazinin masrafı had safhaya çıkmaktadır. Böylece bu ‘arsalar-ve-hizmetler’ planları, neredeyse istisnasız, kentin çeperlerinde, istenmeyen arazilerde konumlanmaya meyilli olmaktadır – acınası konumlarda, çünkü sakinleri toplu taşıma hatlarından ve dolayısıyla da iş sahibi olmaktan uzakta kalırlar. En iyi durumda bu tür planların

Resim 8. Yeni Bombay ve liman.

çoğu bir ya da iki yerel fabrikanın insafındaki ucuz işgücü gettoları haline gelirler.

Diğer yandan, (Hong Kong ya da Singapur’dakiler benzeri) çok katlı konut düzenlemelerinin savunucusu olanlar vardır. Bunlarda, toplu taşıma da dâhil olmak üzere, hizmet altyapısı maliyeti daha düşüktür. Fakat çok katlı bir binadaki konut biriminin kendisinin maliyeti, Üçüncü Dünya yoksullarının büyük çoğunluğunun erişebileceğinin ötesindedir (Singapur’da kişi başına düşen ulusal gelir

Bombay'dakinden birkaç kat fazladır). Ve herhangi bir devlet yardımı sunulduğunda da, çok daha acil öncelikleri vardır – yiyecek, sağlık, eğitim ve benzerleri gibi.

Böylece, sorunun ufak tefek parçalarıyla uğraştığımız sürece, ufukta bir çözüm görülmediğini görüyoruz. Doğru stratejileri bulmak için genel bir değerlendirme ile başlamak zorundayız; “kent” olarak isimlendirdiğimiz sistemin bütününe incelememiz ve – yollar, hizmetler, okullar, ulaşım sistemleri, sosyal imkânlar ve, elbette ki, konutların kendileri de dâhil olmak üzere – bütünlükleri içinde optimal olacak yaşama örüntülerini ve yaşam tarzlarını tanımlamaya çalışmamız mecburidir. Ancak ondan sonra nasıl – Buckminster Fuller'in benzersiz deyişiyle – ‘manzaranın yeniden düzenlenebileceğini’ kestirebilme şansımız olabilir.

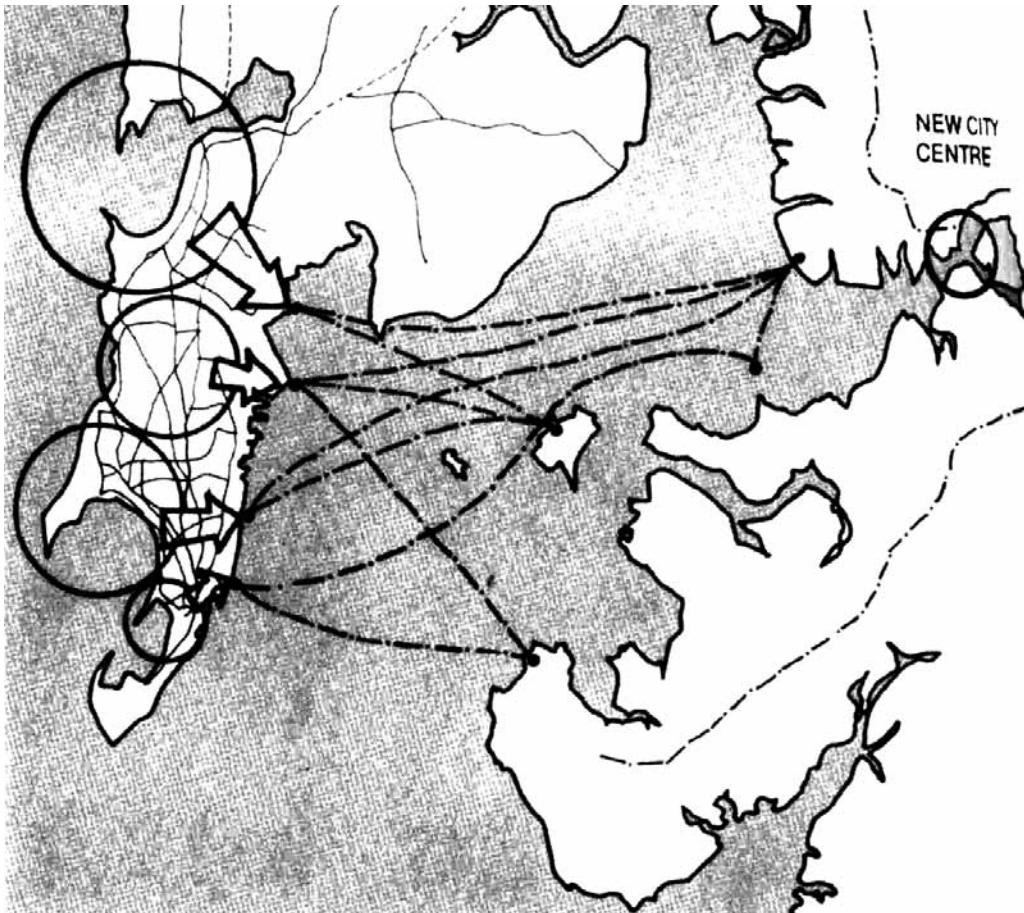
Bu gerçekte, ‘Yeni Bombay’ın sağlamış olduğu fırsattır; eski kentin limanının karşısında şu an gelişmekte olan iki milyon kişilik bir büyüme merkezi. Yeni Bombay, masa başı işleri (ki Bombay’da sanayinin sağladığı işlerin üç katı bir hızla büyümektedirler) kentten uzağa yönlendirmeye yönelik bir çabadır, böylece tek bir hamlede mevcut kent üzerindeki baskı rahatlatılacak ve kentin bü-

yüme denklemi için limanın karşısında yeni kilit bir girdi eklenecektir.

Bombay’ın büyümesi Üçüncü Dünya’daki pek çok belli başlı kent için tipiktir. Bir milyondan 1,8 milyona büyümesi, 1900’den 1940’a kırk yılda olmuştur. Bunun ardından 2. Dünya Savaşı ve nüfustaki sıçrama gelmiştir. 1960’da nüfus dört milyon sınırını aşmıştır. Bugün dokuz milyonun üzerindedir.

Ve Bombay, elbette ki, yalıtılmış bir fenomen değildir. Dünya çapında bir dizi kent bu hızla büyümektedir. Örneğin 1950 ve 1985 yılları arasında, Abican [Fildişi Sahili’nde] 69,000’den bir milyonun üzerine; Lagos 250,000’in altından iki milyonun üzerine; Bangkok bir milyonun altından dört milyonun üzerine; ve Bogota 650,000’den üç milyonun üzerine çıkmıştır.

Bu büyük Üçüncü Dünya kentlerinin çoğu (Kalküta, Singapur, Lima, Hong Kong, vs.) ilk olarak koloni güçleriyle iç bölgeler arasında bir arayüz olarak ortaya çıkmışlardır. Koloniciler bu kentleri kendi hedeflerine yönelik olarak – ve kendi amaçlarına uygun bir ölçek ve ekonomik ve fiziksel yapı içinde – geliştirmişlerdir.

Resim 9. Maharashtra'nın iç bölgesini açmak

Fakat bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla bu kentler çok daha yüksek bir hızla – ve ufukta bir üst sınır görülmeden – büyümeye başlamışlardır. Çoğu örnekte, yeni ulusal hükümetler artık hükmü kalmamış olan kentsel yapıyı yeniden düzenlemeye neredeyse hiç ilgi göstermemişlerdir. Dolayısıyla taşıma kapasitelerinin üzerlerine yüklenen talebin ölçekleriyle hiç ilgisi yoktur.

Bu Bombay için özellikle doğrudur. Pek çok başka liman kenti gibi kent, limanı açık denizden koruyan uzun bir dalgakırandır. Doğu Hindistan Şirketi, yerleşimi, bu dalgakıranın güney ucunda, tam gemilerin demirlediği yere rıhtım ve kaleyi (aslında daha çok korunaklı bir üretim ve ticaret alanı) yerleştirerek üç yüz yıldan önce kurmuştur. Bu çizgisel yapı, 2. Dünya Savaşı'na kadar bir şekilde yeterli olan, doğal işlevsel bir çerçeve sağlamıştır. Fakat, bunu takip eden nüfus artışları bu yapıyı günümüze kadar gitgide öyle germiştir ki artık kopmak üzeredir.

Adanın en güney ucunda, bütün ulusun temel finansal merkezini oluşturan, devasa bir resmî ve ticari büro binaları bütünü bulunur. Buradaki masa başı işler, bunlara bitişik geniş dokuma fabrikaları ile birlikte, her gün güneye doğru muazzam bir trafik akışı tetiklerler; sabahları güneye, akşamları kuzeye doğru. Ev-iş iş-ev arasındaki bu zahmetli trafikten (her iki yönde de birkaç saat) kaçınabilmek için insanlar, güney uca mümkün olduğunca yakın yaşamaya çalışırlar – gecekondu yerleşimlerinde ya da bir odaya on, on beş kişinin düştüğü aşırı kalabalık çöküntü bölgelerinde.

Gerçekten de kentin yapısıyla bugün taşınması gereken yük arasında ölümcül bir uyumsuzluk vardır. Nüfus yükseldikçe aynı imkânlar için gittikçe artan bir rekabet vardır – ve elbette zenginler, cazip kentsel araziye önceden ele geçirerek bu rekabeti kazanırlar. Kentteki iş imkânları örgüsü ile arazi fiyatlarını karşılaştırın. Yoksulların kaldırımlarda yaşamak zorunda olmasında şaşılacak bir şey var mıdır?

Şüphesiz, Bombay'ın taşıma kapasitesi yükseltilmelidir. İki meslektaşım, Pravina Mehta ve Shirish Patel, ile birlikte 1964 yılında hükümete sunduğumuz önerilerin temelinde bu vardır. Özünde, limanın karşısında yeni büyüme merkezleri açılmasını ve böylece Bombay'ın kuzey-güney hattındaki çizgisel yapısının, dairesel çok-merkezli bir yapıya dönüşerek bir kez daha özgün halinde olduğu

şey, – dünyanın en güzel şeyi – denizde bir kent olmasını önermiştik. Ve bütün sistemin merkezinde de: Elefanta'nın ada mağaraları – bin yıl öncesine uzanan bir göbek bağı.

Otoyollarla, köprülerle, sanayi ile ve kentsel büyüme denkleminin diğer bazı önemli bileşenleri ile ilgili bir dizi önemli, fakat ilgisiz, konumsal karar tek taraflı olarak zaten alınmıştır. *Biz, eğer yetkililer kararlı davranır ve resmî/ticari işlevi de dâhil ederlerse, bu girdilerin karşılıklı etkileşimi yoluyla, pekâlâ Bombay'ın büyümesinin boyutlarıyla orantılı bir ölçekte yeni kentsel merkezler oluşturabileceklerini savunmuştuk.* Dahası, arazinin kamusal mülkiyeti yoluyla, geliştirilmiş arazinin artan değerini, hizmet altyapısı, toplu taşıma ve yoksullar için konut inşasını finanse etmek için kullanarak bir nakit akışı da sağlanabilirdi. Ayrıca, yeni bir iş imkânları örüntüsü oluşturmak (ve eskilerinden bazılarını yeniden düzenlemek) kentte cazip olan bazı hatları değiştirmeye, ve böylece mevcut ulaşım ağı üzerindeki yükü optimize etmeye yarayabilirdi.

Kısacası, kenti bekleyen devasa büyümeyi, onu yeniden yapılandırmak için kullanmaya çalışıyorduk. 1970 yılında Maharashtra Hükümeti temel planlama kararlarını kabul etti ve 22,000 dönümden fazla arazinin satın alımını duyurdu. Yeni Bombay olarak adlandırılacak kentin tasarlanması ve geliştirilmesi için CIDCO'yu kurdu. 1970 ve 1985 arasında metropoliten alanın yaklaşık dört milyon büyümesi beklendiği için, yaklaşık yarısının, yani iki milyonun yeni kentte yaşayacağı öngörüldü.

Böylesi bir teşebbüste, ve böyle bir fırsatla, insan manzarayı yeniden nasıl düzenleyebilir?

Çeviri: **Bilge İmamoğlu, Dr.**

* Charles Correa, **A Place in the Shade: The New Landscape & Other Essays**, Penguin Books, India, 2010, s.178-187.

BİR KAYNAK OLARAK MEKÂN*

Charles Correa, Prof., Mimar, Bombay-Hindistan

Bombay ya da Kalküta gibi bir kenti gezerken insanı ilk çarpan şey, her taraftaki yoksulluktur. Bu kentsel yoksulluk belki de kirliliklerin en kötüsüdür. Gökyüzünde dumanı görmeden ya da havadaki sülfür kokusunu almadan çok önce, her yerde kaldırımlarda yaşayan ve kaldırımlarda ölen insanları görürsünüz. Yoksulluğun yaşamı bu şekilde alçaltması kaçınılmaz mıdır?

Aynı yoksulluğun kırsal Hindistan'da çok farklı bir ifadesi vardır. İnsanlar bir o kadar yoksuldur, belki daha da yoksul, fakat bu kadar insanlıktan çıkarılmamışlardır. Köy çevresinde her zaman buluşmak ve söyleşmek için, yemek pişirmek ve çamaşır yıkamak için mekân vardır. Her zaman çocukların oynayabileceği bir yer vardır. Bu etkinliklerin ayrılarının kentlerimizde nasıl gerçekleştiğine bakmaya gerek var mı? Açıktır ki, kentlerimizin içinde olduğu biçimle insanların onları kullanmayı istediği biçim arasında hiçbir ilişki yoktur.

Kentsel yaşam, örneğin 10 metre karelik küçük bir odanın kullanımından çok daha fazlasını kapsar. Oda, hücre, insanların ihtiyaç duyduğu mekânlar sisteminin bütünü içindeki öğelerden sadece birisidir. Sistem genel olarak hiyerarşiktir. Bizim için, yani Hindistan koşullarında, dört temel ögesi var görünmektedir:

İlk olarak, aile tarafından, yemek pişirme, uyuma, depolama vs. gibi bütünüyle özel kullanım için ihtiyaç duyulan mekân.

İkincisi yakın temasın alanları, örneğin çocukların oynadığı, insanların komşularıyla sohbet ettiği kapı önü.

Üçüncüsü, insanın bir topluluğun bir parçası haline geldiği mahallenin toplanma alanı (örneğin şehirdeki çeşme başı ya da köydeki kuyu).

Ve son olarak, temel kentsel alan, bütün kent tarafından kullanılan 'meydan' [maidan].

Farklı toplumlarda bu öğelerin sayısı ve karşılıklı ilişkileri çeşitlilik gösterebilir fakat bütün dünyadaki insan yerleşimlerinin (İtalya'nın küçük tepe kasabalarından Londra ya da Tokyo'da yayılan metropollere) böyle bir sistemle bir çeşit benzeşimi vardır – söz konusu toplumun iklimi, gelir seviyeleri, kültürel örüntüleri vs. ile birlikte nitelik değiştiren bir benzeşim.

Bu sistemlerin çalışma yollarıyla ilgili iki önemli olgu vardır. İlk olarak, öğelerin her birisi kapalı mekânlarla birlikte üstü açık mekânlardan oluşurlar. Bunun gelişmekte olan ülkelerde çok te-

mel bir önemi vardır, çünkü neredeyse hepsi, bir dizi asli etkinliğin açık havada gerçekleşebileceği – ve gerçekten de gerçekleştiği – ılıman, tropik iklim bölgelerinde bulunmaktadır. Yemek pişirmek, uyumak, eşi dostu ağırlamak, çocukların oyunu, vs.nin özellikle içeride yapılmasına gerek yoktur, bunun yerine rahatlıkla (elbette yeterli mahremiyetin sağlandığı varsayılırsa) açık bir avluda gerçekleşebilirler. Örneğin Bombay’da, yaşamın asli işlevlerinden (uyuma, yemek yapma, dostları ağırlama vs.) en az yüzde yetmiş beşinin açık hava mekânlarında gerçekleşebileceğini düşünüyoruz, ve musonlar sadece üç ay sürdüğüne göre, bu yılın yüzde yetmişi için geçerlidir. Böylece açık bir mekân, kapalı bir odanın yaklaşık yarısına yakın bir kullanılabilirlik katsayısına sahiptir (0,75 x 0,70). Benzer bir şekilde, kapalı oda ile tamamen açık arasındaki spektrumda yer alan diğer inşa edilmiş mekânsal koşulların (verandaların, pergola ile kapatılmış terasların ve diğerlerinin) kullanılabilirlik katsayılarını hesaplayabiliriz.

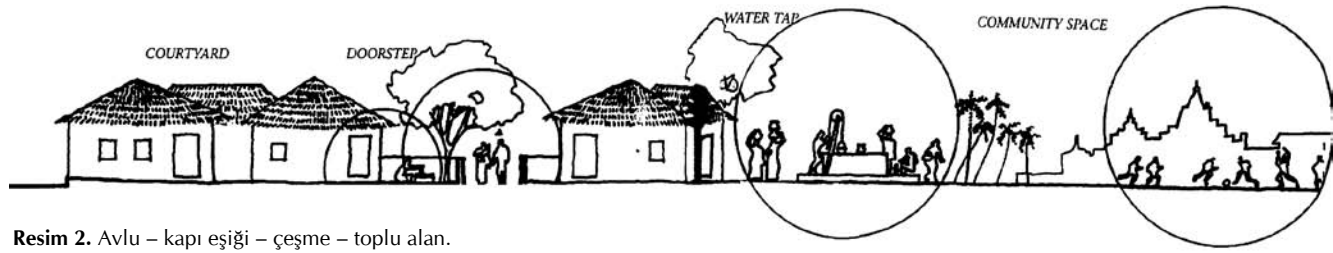
Tıpkı kullanılabilirlik katsayıları olduğu gibi, bu mekânların her birisinin ayrıca bir de üretim maliyeti vardır: oda olmaları durumunda tuğla ve çimento, avlu olmaları durumunda da daha çok kentsel arazi (ve bu yüzden daha uzun hizmet alt yapısı hattı). İki değişkenin karşılıklı dengelenmesi ile belli bir konumdaki optimal konut örüntüsü ve yoğunluğu belirlenebilir. Ve bugün Üçüncü Dünya’ya baktığınızda, Cezayir’de Kazbah’tan Tokyo’nun kâğıt evlerine sayısız hayret verici düzeyde yenilikçi yaşam alanları bulursunuz. Bunların her birisi, bir yanda kullanılabilirlik katsayısı ile diğer yanda üretim maliyetlerinin karşılıklı dengelenmesinin becerikli ve yenilikçi örnekleridir.

Bu hiyerarşi ile ilgili bir diğer önemli olgu, bütün öğelerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olmalarıdır. Bu, birisindeki daha az mekânın, diğerlerinden birisi için daha çok mekân sağlanarak dengelenebileceği anlamına gelir. Örneğin, daha küçük konut birimleri daha büyük topluluk alanları ile telafi edilebilirler, ya da bunun tersi olabilir. Bazen apaçık dengesizlikler ortaya çıkar: Delhi’deki kamusal alanlar örneğin, 1000 kişi başına 1,5 hektar normuna uyarlar – aile başına 75 metrekare kamusal açık alana karşılık gelir. Fakat şu anda çoğunlukla Yeni Delhi’nin anıtsal parkları ve manzaraları için çarçur edilen bu kamusal alanın en azından küçük bir parçası bile her bir aile için küçük bir avluyla takas edilebilseydi, Eski Delhi’nin sıkışık, derme çatma barakalarında yaşayan aileler için ne kadar sarsıcı bir fark yaratırdı. Yaşam örgülerinde heyecan verici bir iyileşme yaşanırdı.

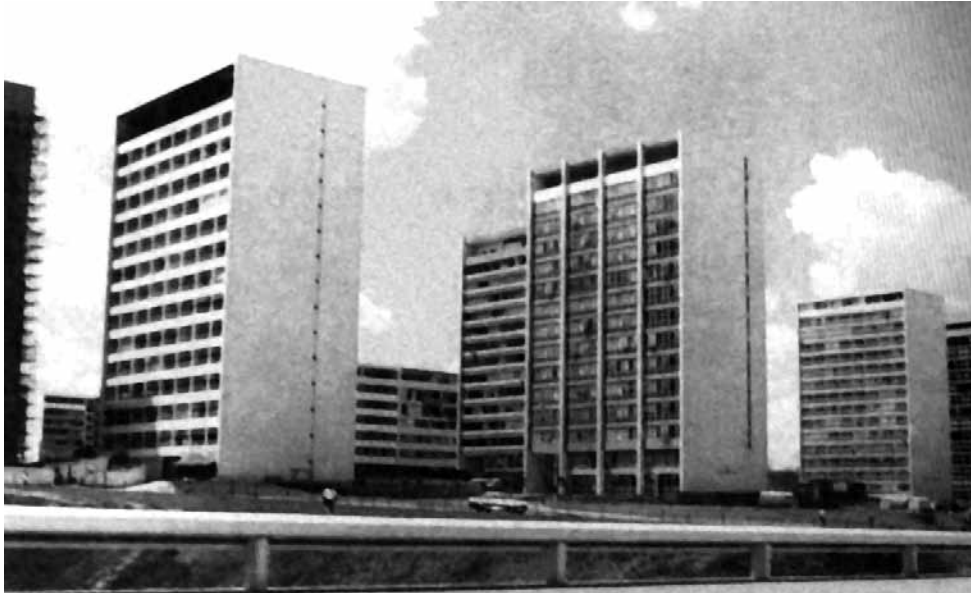
Bu hiyerarşik sistemi tanımlamak ve bu ödünleşimlerin [*trade-off*] doğasını anlayabilmek, yaşayabilir konutlar sağlamak yolunda atılması gereken ilk gerekli adımdır. Bu olmadan insan, yanlış soruları soruyor olmanın büyük tehlikesi içindedir. Bu yanlış anlama, niçin bu kadar çok düşük maliyetli konut denemesinin meseleyi sadece belli bir mevkide mümkün olduğunca çok konut birimini (mümkün olduğunca çok hücreyi), hiyerarşide yer alan diğer mekânlara hiç ilgi göstermeden, üst üste yığma meselesi basitliğinde algıladığının açıklamasıdır. Sonuç: İnsancıl olmayan, ekonomik olmayan ve bütünüyle kullanışsız olan çevreler. Çünkü temel ilkeyi görmezden gelmektedirler: ılıman bir iklimde – çimento gibi, çelik gibi – *mekânın kendisi de bir kaynaktır*.

Resim 1. Patan, Nepal’de kent merkezi.

Resim 2. Avlu – kapı eşiği – çeşme – toplu alan.

Resim 3. Brazil’de çok katlılar: Yanlış soruyu sormak

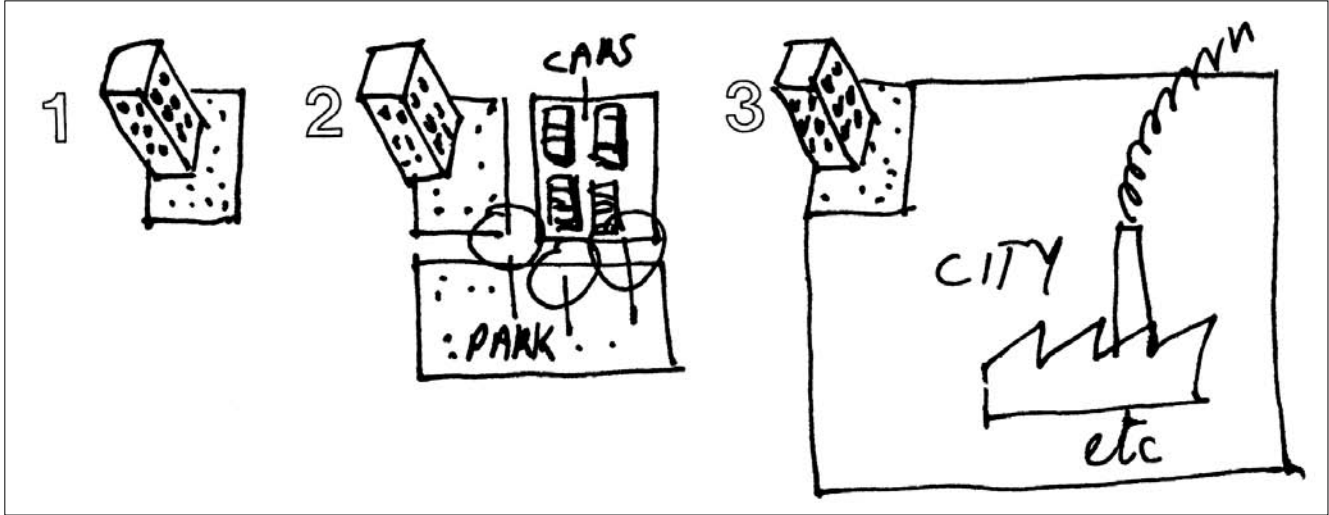
Açık mekânların kullanımında, ailelerin alansal mahremiyeti belirleyici önemdedir. Çünkü çevredeki binalar daha yüksek oldukça bu mekânların işlevi de gittikçe daha kısıtlı olur. Bir zemin kat avlusu bir aile tarafından, uyuma dâhil, pek çok amaç için kullanılabilir. İki kat yüksekliği ile çevrili olduğunda, hala burada yemek pişirebilirsiniz. Beş kat sadece çocukların oynaması içindir. On kat olduğunda, burası bir park yeridir. 1000 kişi başına şu kadar metrekare açık mekân diyen eski göstergeler fazla basitleştirici ve kabadır. Bu rakamların gerçek işe yararlıklarını kestirebilmek için onları hem niteliksel hem de niceliksel olarak parçalarına ayırmalıyız.

Bu çeşitli mekânların (odaların, avluların, verandaların vs.) üretim maliyetlerini doğru bir şekilde hesaplamak, bina yükseklikleri ile toplam yoğunluk arasındaki ilişkiyi incelemeyi gerektirir, çünkü ikincisi kent ölçeğinde altyapı maliyeti için kilit bir belirleyicidir. Bu ilişki, konut birimlerinin büyüklüğü ve aile başına düşen toplu alan da dâhil olmak üzere, bir dizi etkene bağlıdır. Hindistan kentsel koşulları için (yani aile başına; 25 metrekarelik ortalama büyüklükte bir konut ve çocuk bahçeleri, sağlık merkezleri vs. için 30 metrekare toplu alan), her biri 44 metrekarelik arsalarda olmak

üzere, tek katlı konut yapılaşmasının hektar başına 125 aile barındırabildiğini görürüz. Beş katlı apartmanlar bu rakamı 250 aileye çıkarır; yirmi katlı binalar tekrar ikiye katlayıp yaklaşık 500 aileye çıkarır. Yani, bina yüksekliği 20 kat büyüdüğünde, toplam mahalle yoğunluğu sadece dört kat büyür.

Ve bağlamı daha geniş olarak görmek için, bir adım geri çekildiğimizde – yani kentin tamamına baktığımızda, yoğunluktaki farklılaşmalar daha da az aşikâr olur. Yaygın inanışın aksine, bina yüksekliklerini arttırmak, bütün kent alanında esaslı bir tasarruf sağlamaz. Kentin yalnızca yaklaşık üçte biri konut için kullanılır – geriye kalan, sanayi, ulaşım, yeşil alanlar, eğitim kurumları vs. içindir. Dahası, konutların oturma alanının kendisini hesaplayacak olursak (yani konut birimlerinin, mahalle yolları vs. olmadan alanı), konut için ayrılan arazi kullanımı yüzdesinin, her mevki için taban alanı oranı izinlerine bağlı olarak değişmek üzere, genellikle yüzde yirmi civarında olduğunu görürüz.

Burada vurgulanması gereken, optimal yoğunluk ile ilgili her araştırmanın büyük oranda ele alınan bağlamın ölçeğine göre belirleneceğidir. Örneğin, tekil bir kentsel araziye bakan bir yatırımcı için, in-

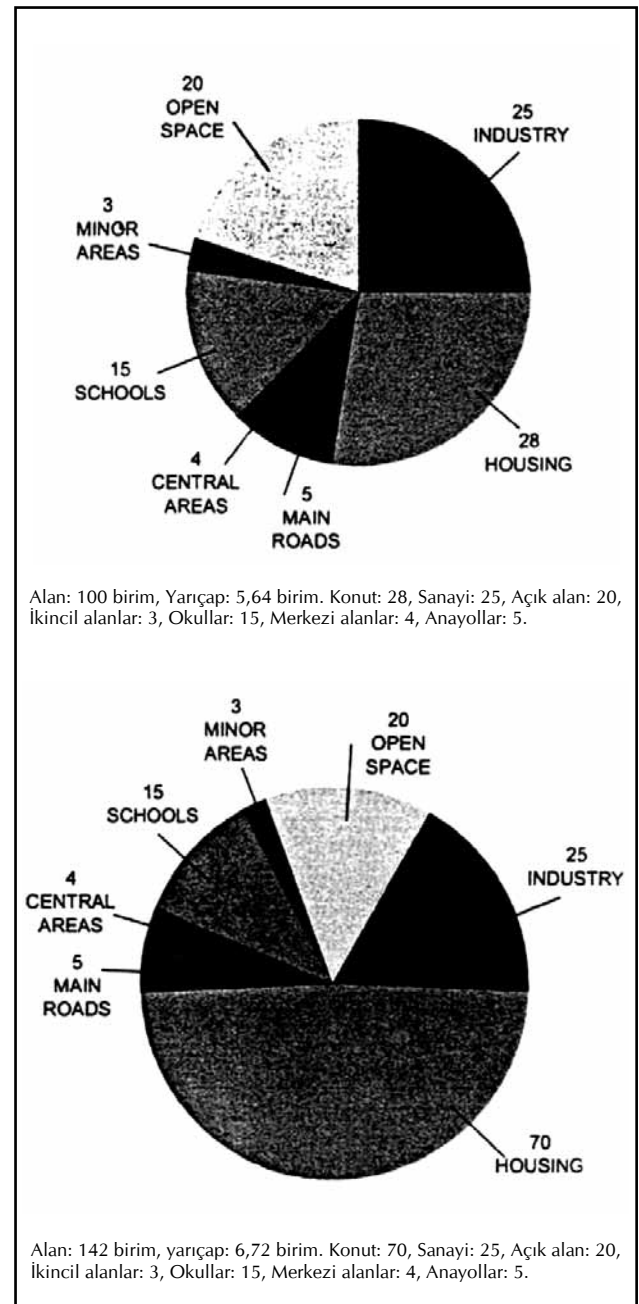
Resim 4. Optimal yoğunluk, baktığınız bağlama göre değişir.

şaat maliyeti ile (bu bina yüksekliği ile birlikte artacaktır) arazi bileşeni (bu da oluşturulan zemin kat mekânı ile ters orantılı olarak değişir) arasındaki ödünleşim, belli bir yoğunluk kararı ile sonuçlanacaktır.

Daha geniş bir bağlamdan – diyelim ki bütün bir mahalleden – sorumlu olan bir yetkili için bu ödünleşimin başka bir sonuç vereceği açıktır, çünkü bu yetkililer, kararlarının gerektirdiği okullar, yollar ve diğer altyapı için gereken alanı da göz önüne almak zorundadırlar.

Bütün bir kente, aslında bütün bir ulusa ve kaynaklarına bakan bir insan için sonuç yine değişecektir. Üçüncü Dünya'nın karşı karşıya olduğu kentsel büyümenin muazzam ölçeği düşünüldüğünde, meseleyi daha geniş parametrelerle ele almamız gerektiğine şüphe yoktur.

Otuz yıl önce İngiltere'deki Hook New Town için yapılan arazi kullanım tahsisi çalışmaları göstermiştir ki, dairesel bir kentte konut yoğunluğunu yarıya indirmek, dairenin alanını yüzde kırk iki oranında ve yarıçapını (yani çeperden merkeze olan uzaklığı) sadece yüzde on dokuz oranında arttırmaktadır. Diğer yandan konut yoğunluğunu iki katına çıkarmak, bütün kent için yüzde yirmiden az bir alan tasarrufu sağlamaktadır – fakat kentin sakinlerinin üzerine kaldırılamaz da bir baskı yüklemektedir. Burada vurgulamaya çalıştığım şey, Üçüncü Dünya'da baskın olan ılıman iklimlerin bağlamında, konut yoğunluklarındaki bu değişimler sakinlerinin yaşam koşullarında çok önemli farklılıklar yaratacaklardır. Bütün kentin büyüklüğündeki küçük bir küçülmenin karşılığında, açık mekânlar ve dolayısıyla da konutların kullanılabilirliği büyük oranda azaltılmış olacaktır.

Resim 5. Arazi kullanımı tahsisleri.

Resim 6. Oda başına düşen yüksek kullanım!

Ve bunun yanında elbette inşaat maliyetleri vardır. Ilıman bir iklimde barınak basit malzemelerin geniş bir çeşitliliği ile inşa edilebilir – çamur ve bambudan kerpiçe kadar. Bu tür yapılar ister istemez az katlıdır. Dört katlı ya da daha yüksek olmaya başladıklarında yapı sistemi betonarmeye dönüşmelidir – iklim gerektirdiği için değil, yapısal sağlamlık için. Bu da elbette inşaat maliyetlerinde devasa bir artışı getirir. Avrupa ve Kuzey Amerika’da bunun tersine, soğuk iklimler yüzünden inşaat maliyetlerindeki değişimin çok daha küçük bir aralığı vardır, çünkü tek katlı bir konutun bile nispeten pahalı, ısı yalıtımına sahip malzeme ile inşa edilmesi gerekir.

Bu da bizi, yerel konut mimarlığımızı yenilenmiş bir takdirle ele almaya götürür – halk tarafından, profesyonel mimarların desteği olmadan yaratılmış olan o mükemmelen zengin dile! Bunlar sadece, yere özgü ve ekonomik, estetik ve insani açılardan daha başarılı bina sistemleri değildir, üretimlerinde de çok daha uygun sosyo-ekonomik süreçler söz konusudur. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, yerel konuta yatırılan para, ekonomiye pazar yeri seviyesinden pompalanmaktadır, yani kırsal bölgelerden kente akan göçmenler için üçüncül istihdamın en çok oluşturulduğu yerden.

Peki o halde, bütün dünyadaki Üçüncü Dünya kentlerinde bu kadar yaygın olan inanılmaz de-

Resim 7. Bütün bir aile için bir gezinti hattı.

recede yüksek yoğunlukları nasıl açıklamalı? Ne yazık ki bu yoğunluklar genellikle çok katlı binalarla değil, ama öncelikle oda başına düşen sıradışı yükseklikteki kullanım oranıyla, ikinci olarak da oyun alanlarının, hastanelerin, okulların ve mahalleye ait diğer sosyal altyapının suç teşkil edecek düzeydeki ihmali ile gerçekleştirilmişlerdir. Londra’da örneğin, 1000 kişilik nüfus başına yaklaşık üç hektar yeşil alan vardır, Delhi’de ise 1,5. Bombay adasında bu rakam 0,1 hektardır – ki buna da refüjlerdeki çimen de dâhildir! Genellikle arazi kullanımının en az yüzde yirmi beşi olan yollar bile (Los Angeles’da çok daha yüksektir!), Bombay’da sadece yüzde sekiz civarındadır. Ve doğal olarak toplam konut yoğunlukları astronomik seviyeye ulaşır ve yaşam koşulları olanaksızlaşır.

Yine de, basitçe meydanları (açık alanları) arttırmak tek çözüm değildir – çünkü bunlar bütün nüfus tarafından değil, sadece belli bir yaş grubu tarafından kriket, futbol ve benzer oyunlar için kullanılmaktadırlar. İki ya da üç yaşındaki hiçbir çocuk burada oynamaya cesaret edemez; ne de buraları akşam üstü gezintileri için kullanan orta yaşlı bir çift görürsünüz. Diğer yandan Bombay’ın deniz kenarındaki kaldırımları – ki, istatistiklerde görülmezler – kentin harika toplu mekânlarıdır. Açık ki, böyle gezinti hatlarından daha pek çok yaratmıyoruz. Bunlar, tropik sıcaklık kuşaklarında toplumsal yaşamın kalbidirler. Paris, Roma, Rio de Janeiro gibi Latin kentleri bunu her zaman anlamışlardır; geniş kaldırımları ve kafeleriyle bulvarlar böyle ortaya çıkmıştır. Böyle bulvarlar için kullanılan arazi, alışıldık ‘yeşil alanlar’dan çok daha uygun maliyetlidir. (Belki de San Michel Bulvarı’ndaki tek bir ağaç, Bois de Bologne’deki yirmisine bedeldir?)

Kentlerimizde hüküm süren yoğunluk, en dar bağlamda bireysel ticari yatırımcıların rastgele (ve çıkarıcı) kararlarıyla belirlenmemelidir – yani yüksek yoğunluğun daha yüksek arazi fiyatlarını tetiklemesi ve aynı şeyin fasit bir spiral içinde, kendi kuyruğundan beslenen bir yılan gibi tersten de gerçekleşmesi ile. Bugün büyük kentlerimizdeki neredeyse bütün yapı sektörü, sadece orta ve üst sınıfların karşılayabileceği ürünler ortaya koymakta ve toplumumuzun yarısını kaldırımlarda yaşamaya zorlamaktadır. Kafa karışıklıkları ve umutsuzlukları içinde mimarlar ve mühendisler yeni, ‘mucizevî’ teknolojiler araştırmaya başlamışlardır (tıpkı ortaçağ simyacılarının değersiz madenleri altına çevirecek ele geçmez felsefe taşına ateşli arayışları gibi). Arazi kullanımı plancıları soru-

yu en başından yanlış sormuşken, doğru cevapları bulmak için çok uzun süredir uğraşmaktayız. *Kentsel nüfusun yoğunluğunu barındırma sorunu, mucizevî yapı malzemeleri ya da teknolojileri bulma sorunu değildir; bu temel olarak, yoğunlukları ve arazi kullanımı tahsisini dengeleme meselesidir.*

Çeviri: **Bilge İmamoğlu, Dr.**

* Charles Correa, **A Place in the Shade: The new Landscape & Other Essays**, Penguin Books, India, 2010, s.188-197.

